

92-4^{10/14}
L 246

LSDSP

LZS

PA

LCP

LDS

TP

LNA

LKP

LLA

P

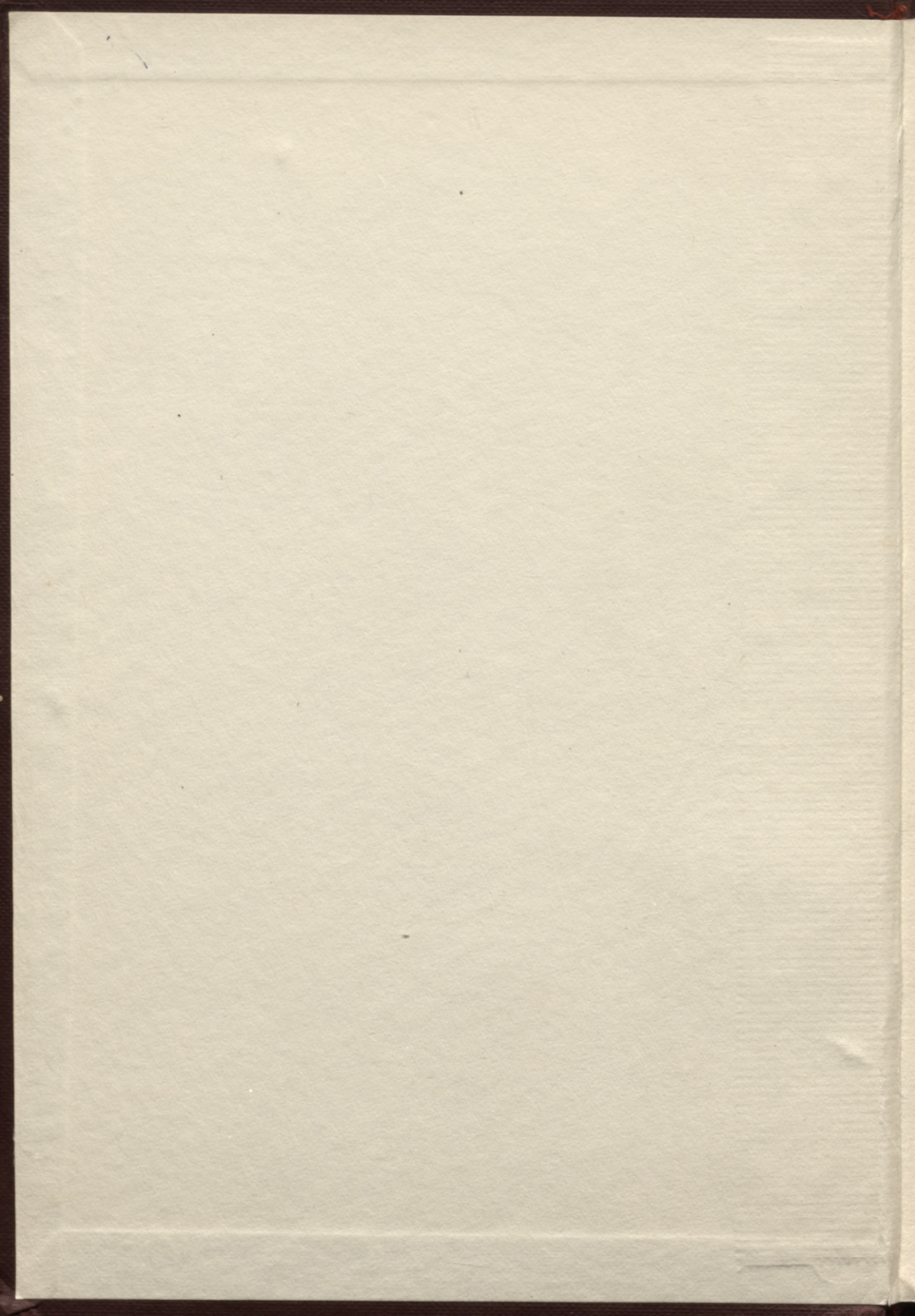
LJSP

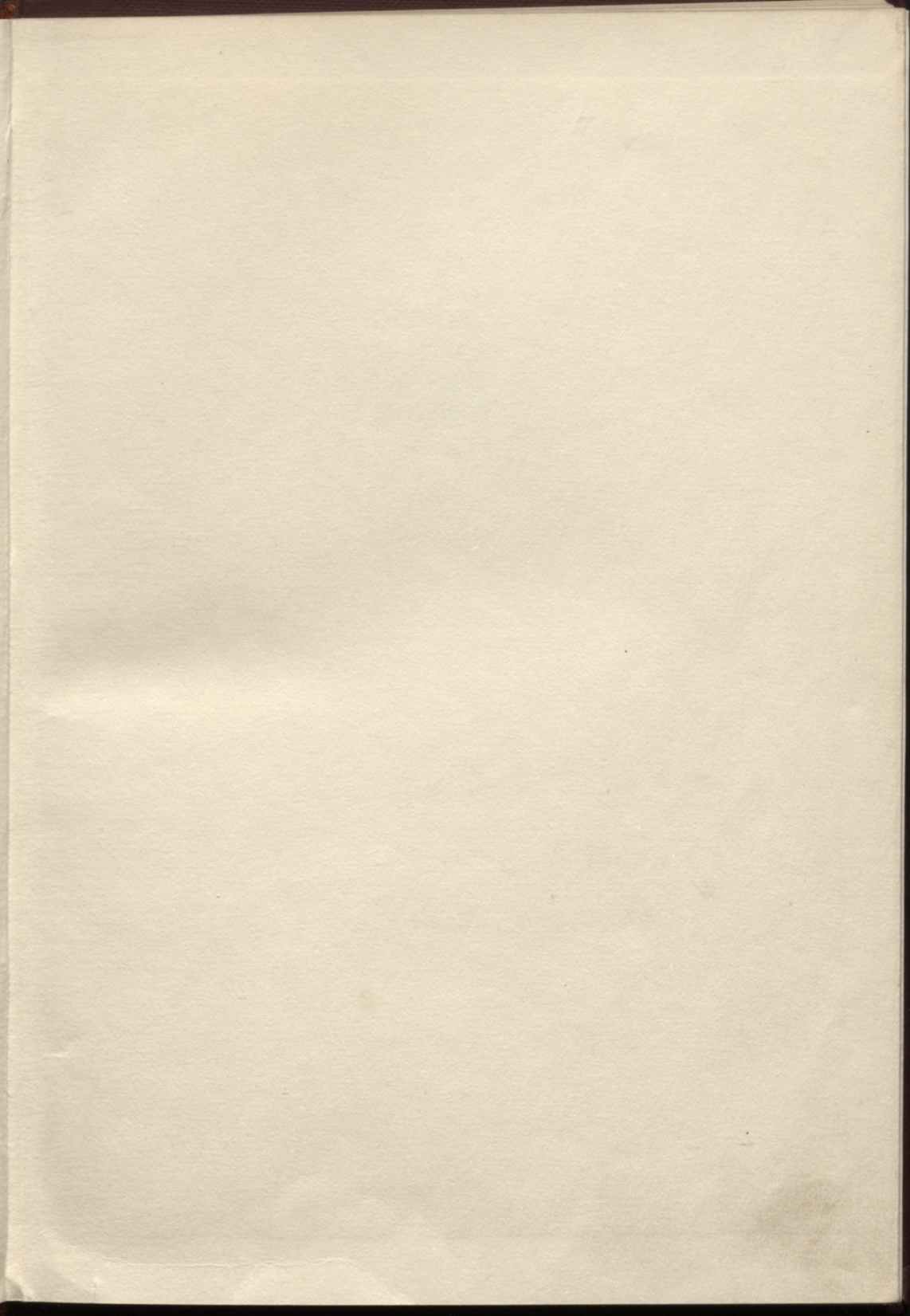
LNK

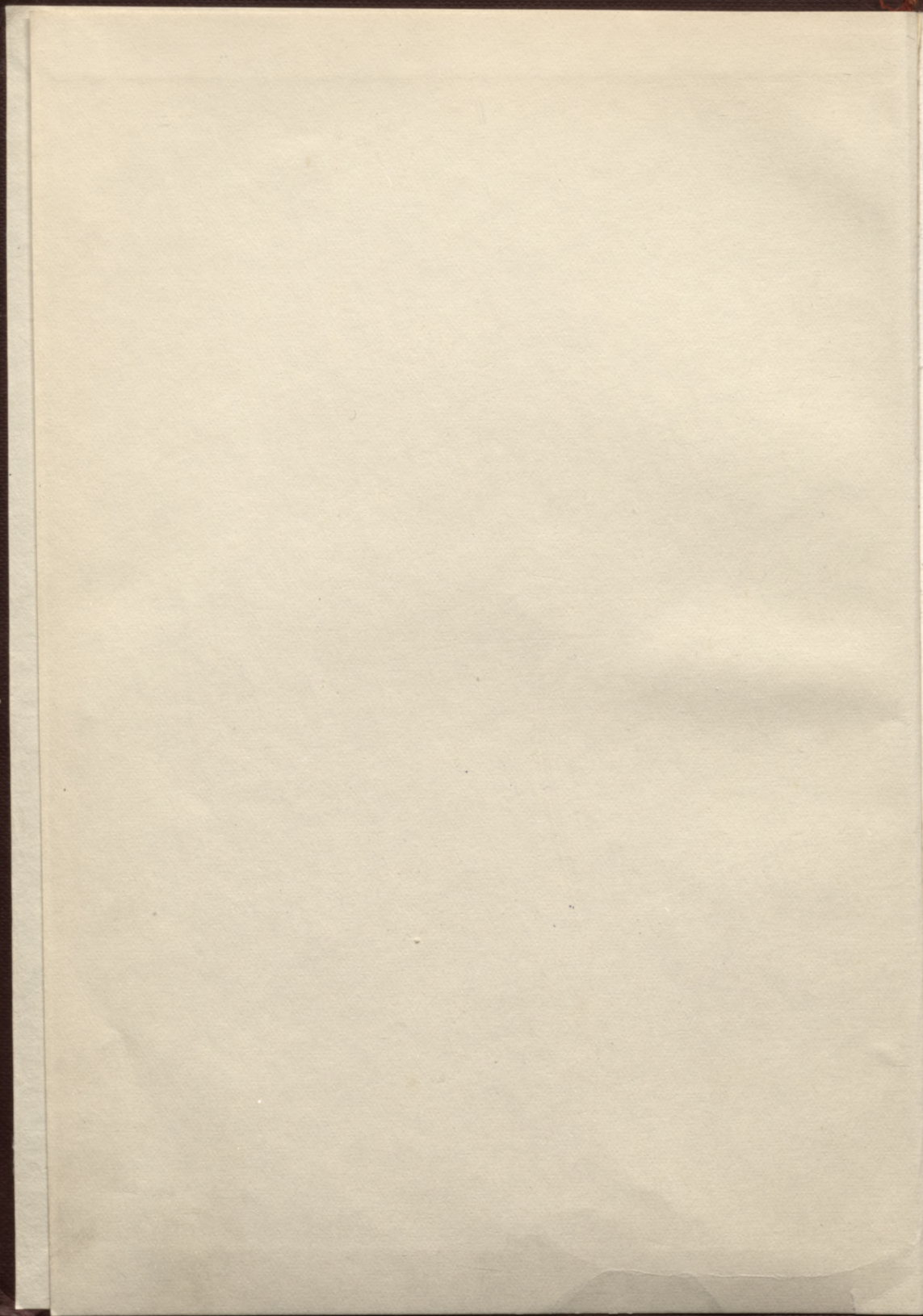
KA

DC

SSS

LATVIEŠU
POLITISKĀS
PARTIJAS
60 GADOS

Lg. E. Bērziņa kopm

O. Kivāls

Trīnīdā-Upselē, 1961.

B, L, M

LATVIAN
POLITICS
PARTIAL
SCADOS

Prof. E. Benke
Editor
Latvian-Lithuanian 1981

L 92-4
246

duel - L
3

OSVALDS FREIVALDS

^V
LATVIEŠU
POLĪTISKĀS PARTIJAS
60 GADOS

IMANTA

MCMLXI

80

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

98-4.468 0305032268

PRIEKŠVĀRDS

Strīdi trimdā ap mūsu politiskām partijām un politiku vispār, kas spēcīgi uzliesmoja trimdas pirmajos gados, vēl arvien nav norimuši. Vecākai paaudzei, kas vairāk vai mazāk piedalījās Latvijas brīvvalsts politiskajā dzīvē, ir no pieredzes savs vērtējums par to, kaut arī bieži vien ļoti pavisms un subjektīvs. Bet jaunākai paaudzei, kas izaugusi pēdējos 25 gados, tāda nav un nevar būt. Tai ir tikai teorētiski pieņēmumi, kas radušies no trimdas preses gadījuma rakstura un pie tam bieži vien ļoti vienpusīgiem polēmiska rakstura rakstiem vai arī no vecākās paaudzes dzirdētā.

Tādēļ plašāka objektīva Latvijas brīvvalsts laika politiskās dzīves apcerējuma trūkums ir ļoti izjūtams. Bet, diemžēl, pašreiz trimdā bez bibliotēku, arhīvu u. c. dokumentu un materiālu krātuvju palīdzības nav nekādas iespējas uzrakstīt ne kaut cik plašāku mūsu politiskās dzīves attīstības un norises vēsturi vispār, ne arī politisko partiju vēsturi atsevišķi un sniegt to vispusīgu novērtējumu. To var tikai ieskicēt ar hronoloģiskiem datiem un atsevišķiem spilgtākiem momentiem. Tas tad arī ir šīs grāmatas nolūks.

Šai grāmatā ietvertais statistiskais materiāls ir ņemts no Valsts Statistiskās pārvaldes oficiāliem izdevumiem. Citi nozīmīgākie avoti ir atzīmēti grāmatas tekstā.

Pielikumā pievienotie Latvijas valsts satversmes un vēlēšanu likumu teksti ir uzņemti grāmatā, 1) lai tās lasītājs labāk izprastu daudzo politisko partiju un grupu rašanās iemeslus un 2) lai ierosinātu pārdomas un ev. arī lietišķu domu izmaiņu trimdas saimē par vēlamiem grozījumiem šais valsts pamatlīkumos, kādus neapšaubāmi latviešu tauta pēc atbrīvošanās no okupantu varas vēlēšies izdarīt.

Trimdā, 1961. g. pavasarī.

Autors

Latvijas brīvvalsts parlamenta — Saeimas nams.

POLITIKA

Senos laikos (Aristotels, Plātons) un pat vēl arī 18. g. s. politiku*) uzskatīja par vispārēju mācību par valsti un tās dzīvi. Bet jaunākos laikos teorētiskā nozīmē par politiku sauc valsts vadīšanas un valsts lietu kārtošanas mākslu. Praktiskā nozīmē tā ir aktīva, plānveidīga un mērķtiecīga darbība, lai iegūtu vai ietekmētu valsts varu, resp. vadītu un noteiktu tautas un valsts dzīvi. Plašākā nozīmē lielākas vai mazākas politikas pazīmes ir arī katrai aktīvai plānveidīgai un mērķtiecīgai sabiedriskai darbībai.

Katra īsta politika pamatojas zināmā pasaules uzskatā un tās mērķis ir reālizēt kādu noteiktu augstāku idejisku vērtību, ko tā atzīst par vienīgo pareizo un nepieciešamo.

Pēc mērķiem, ko cenšas sasniegt, izšķiram ārējo un iekšējo politiku, un pēdējā savukārt: sociālo, kultūras, saimniecības (resp. finanču, rūpniecības, lauksaimniecības, tirdzniecības, nodokļu, satiksmes politiku), tiesību u. t. t. politiku. Praktiski katrai svarīgākai valsts funkcijai ir sava politika.

Politika mūsu dienās ir neatņemama sastāvdaļa visās dzīves nozarēs un skar ikvienu sabiedrības locekli. Izvairīties no saskaršanās ar politiku tagad neviens nevar un nespēj. Tā tieši vai netieši nosaka katra indivīda dzīvi un rīcības brīvību, vienalga kādā pasaules daļā tas dzīvo, demokrātiskā vai diktatūras, absolūtās vai konstitucionālās monarchijas valstī.

Tas pats sakāms arī par kādas tautas daļas kopību trimdā. Tā tur pakļauta ne tikai attiecīgās valsts politikai, bet tai ir arī pašai sava politika, kuŗā pēc mērķiem varam atšķirt sevišķi dzimtenes atbrīvošanas, nacionālās kultūras saglabāšanas un

*) Vārds politika ir cēlies no sengrieķu *politiko's* — valsts māksla, — valsts lietas, kas savukārt nācis no *polis* — kā sauktas pirms Kristus dzimšanas autonomās sengrieķu pilsētas-valstiņas.

palīdzības politiku, Tādēļ arī katra mūsu organizācija trimdā ir politiska organizācija, ja tai ir kāds no pieminētiem nacionālpolitiskiem mērķiem. Politika šobrīd ir visnozīmīgākais līdzeklis mūsu nacionālās dzīvības, mūsu eksistences izglābšanai.

Īsi sakot, no politikas atkarīga visa mūsu dzīve, arī mūsu trimdas gaitas un arī tas, vai šīs gaitas varēsim noslēgt ar atgriešanos savā brīvajā valstī.

No Bismarka definētās »iespējamā mākslas« politika mūsu dienās ir kļuvusi par veselu zinātni. Amerikas universitātēs jau labu laiku pastāv pat speciālas katedras politikai, t. s. »social science« ietvaros, un arī Rietumeiropā pēdējos gados tās arvien vairāk sāk dibināties.

Mūsu laiku modernā politika lielā mērā balstās ne tikai uz sava laika politiskām teorijām, starptautiskām tiesībām un vēstures zinātnes, bet ne mazāk arī uz dažādu citu zinātņu disciplīnu, sevišķi jurisprudences, tautsaimniecības teorijas, statistikas, psiholoģijas, socioloģijas u. t. t. atziņām un pētījumu rezultātiem.

Cilvēku sabiedriskie un politiskie uzskati līdztekus cilvēces vēstures attīstības gaitai mainās līdz ar cilvēku vecumu, bet vēl jo vairāk ar katru jaunu paaudzi. Tas notiek normālos apstākļos, bet vēl vairāk kara vai citu iemeslu izsaukto pārvērtību laikos. Arī pašas politiskās idejas nav mūžīgas. Tās pārveidojas, tām jādod vienmēr jauni formulējumi, jo pastāvīgi pārveidojas sociālās dzīves apstākļi — brīžiem lēnāk, brīžiem straujāk, bet pēdējos gadu desmitos ar reibinošu ātrumu. Šīm pārvērtībām notiekot, arī lietotie vārdi un jēdzieni bieži zaudē savu agrāko nozīmi, iegūstot pavisam jaunu jēgu, kādēļ mūsu politiskie principi allaž jāpārbauda un tiem jādod jauni izpausmes veidi.

Tādēļ politiskā darbība mūsu dienās, kā šē pieminēto, tā daudzu citu iemeslu dēļ ir kļuvusi ļoti sarežģīta, kas no politiskā darbinieka (politiķa un valstsvīra) prasa ne tikai vispusīgas zināšanas un konkrētu situāciju labu uztveri un ātru izpratni, bet arī iedzimtas dāvanas, kā cilvēku pazīšanu, ātras

orientēšanās un intuīcijas spējas, runas dāvanas, diplomātisku veiklību u. t. t. Tādēļ ikdienišķā dzīvē par politiku mēdz saukt arī atsevišķa cilvēka veiklību un māku pielaikties citiem, lai sasniegtu savus mērķus. Katram atklātības darbiniekam, lai arī viņš darbotos tikai kādā šaurā un šķietami apolītiskā dzīves nozarē, ir jābūt lielākā vai mazākā mērā arī politiķim, kaut vai iepriekš pieminētajā nozīmē.

Vispār politiskās karjēras priekšnoteikumi šodien ir tie paši, kādi tie pastāvēja Perikla un Disraeli laikos. »Lai vadītu cilvēkus, ir nepieciešams būt pliekanam, nenoteiktam un daudznozīmīgam«, saka zviedru politiskais publicists prof. H. Tingstens. Utopijas vai mazākais lieli solījumi pieder pie pārliecinašanas pamatieročiem, un ātra pārorientēšanās, manevrēšana un taktika ir tikpat svarīga parlamentā kā kaujas laukā.

Diemžēl, lielu politisku darbinieku — politiķu un valstsvīru, šo vārdu vislabākā nozīmē, tāpat kā lielu politisku domātāju un teorētiķu tomēr nekad pasaulē nav bijis daudz. Lai mīgas tās tautas un valstis, kam tādi ir.

Daudzi tomēr pret politiku ir negatīvi noskaņoti, kas izskaidrojams:

- 1/ ar politikas būtības un nozīmes neizprašanu;
- 2/ ar to, ka praktiskā politika ne katreiz sedzas ar atsevišķu cilvēku personīgām interesēm un centieniem;
- 3/ ar to, ka politika ne reti kolidē ar morāles principiem un normām; un
- 4/ arī ar to, ka tagadējā cilvēces krīzē tā daudzkārt ir izrādījusies nevarīga.

Daudziem nepatīk arī cīņas moments, kas piemīt politikai, tāpat kā jebkurai citai aktīvai darbībai.

Bet, vērsot kritiku pret politiku, nedrīkst aizmirst: 1/ ka tagadējā valstu politika ir nacionāla, kamēr lielās problēmas ir starptautiskas; 2/ ka vaina ne katreiz ir meklējama tikai pašā politikā un tās praktikas kļūmīgajās norisēs, bet lielā mērā arī visai nepareizi ievirzītā domāšanā par sabiedrības un valsts jautājumiem, un 3/ ka politiku izplāno un reālizē mirstīgi cilvēki, ka tā ir cilvēku noteikta darbība un tāpēc var būt kā

laba, tā slikta, godīga un negodīga — par tik, par cik paši tās noteicēji un realizētāji ir labi vai slikti, godīgi vai negodīgi. Arī politika un politiskās partijas nekādā gadījumā nav sinonīmi. Tādēļ visi šie negatīvie spriedumi par politiku ir adresējami gan var būt vienai daļai atklātības darbinieku, kas nodarbojas ar »politikas taisīšanu«, un daļai politisko partiju, bet ne politikai pašai.

Rietumeiropas politikas tēva, italiešu valstsvīra un vēsturnieka Makiavelli (1469.—1527.g.) radītā politiskā teorija atzīst, ka politikai ir savs darbības loks, kurā tā rīkojas saskaņā ar saviem likumiem un atziņām, nerēķinoties ar tiesību un ētikas normām. Tāpēc arī politiķiem, raugoties no ētikas viedokļa, ne reti esot jāpārdzīvo traģiski sirdsapziņas konflikti, kad politikas prasības kolidē ar ētiskām normām un tiem jāizšķiras vai nu apmierināt pirmās, vai respektēt otrās. Un ja kādreiz pēdējās ignorējot, tad vienīgi tāpēc, ka valsts intereses to prasot, *jo valsts ir politikas augstākā vērtība*, saka Makiavelli. Visiem apsvērumiem bez izņēmuma esot jāatkāpjoties tēvzemes (valsts) priekšā, it sevišķi tad, ja tā ir briesmās.

Šo Makiavelli teoriju par valsti kā politikas augstāko vērtību mūsu dienās daļa piemērotu politiķu cenšas attiecināt arī uz sevi pašu vai savu partiju. Sevišķi tas sakāms par diktatoriem, kā arī šķiru un diktatūras partijām.

Mūsu pašu valstsvīrs K. Ulmanis kādā vietā saka: »Polītika ir tautas un valsts kopīgu centienu aktīvais izpaudums. Politika nedrīkst tikt taisīta individa, grupas, partijas, šķiras interesēs. Politika jātaisa visas tautas un valsts interesēs«.

Skaisti, pareizi vārdi. Bet . . . Ne reti, to, ko viens atzīst par valsts un tautas interesēs esošu, to otrs tikpat noteikti neatzīst. Kam taisnība, to ne kātrreiz tik viegli izšķirt. Uz Romu ved daudzi ceļi!

Tādēļ ikvienam sabiedrības loceklim ir jāseko politiskiem notikumiem, jāmacās izprast vadošo politiķu un partiju piekoptā politika, viņu rīcības motīvi un nolūki, lai tad piemērotos gadījumos (piem. vēlēšanās) varētu dot pareizo novērtējumu. Demokratiskās valstīs apzinīga savas balss nodošana

parlamenta vēlēšanās vien jau ir pietiekami spēcīgs ierocis patiesi negatīvā novērtšanai politikā. Citādi, saprotams, tas ir absolūtās monarchijās un diktatūras valstīs, kas balstās uz varas politiku un tautai ir ņemta katra praktiska iespēja līdzī spriest. Tur politiku visās dzīves nozarēs nosaka ne tautas vēlētā pārstāvība-parlaments, bet monarchs vai diktators viens pats, labākā gadījumā uzklusot vienīgi paša izraudzītus padomdevējus.

Demokratijās ikvienam sabiedrības loceklim ir ne tikai tiesība, bet arī pienākums piedalīties politisku jautājumu atrisināšanā, it īpaši gadījumos, kad jāizpaužas tautas gribai tieši, kā piem. vēlēšanās un nobalsošanās. Šīs tautas gribas veidošana, pārstāvēšana un piepildīšana demokratijās ir politisko darbinieku un to apvienību — partiju uzdevums.

Apolitisms jeb bezpartejiskums ir ne ar ko neattaisnojama parādība, kas liecina vienīgi par politiskās izglītības zemo līmeni. Nereti tomēr arī zem »bezpartejiskuma« slēpjas sava veida »politika«. Tādēļ bezpartejiskums, kā pasīvs tā aktīvs, zināmos gadījumos un apstākļos arī ir politika, kaut destruktīva.

POLĪTISKĀS PARTIJAS

un to darbības pozitīvie un negatīvie momenti.

Partija (no latīņu vārda *pars* — daļa, daļējs) ir vienādu uzskatu vai centienu tautas daļas apvienība, kas aktīvi aizstāv savus uzskatus un centienus. Bet ja šai apvienībai ir mērķi, kas skar visas tautas un valsts politisko dzīvi, tad tādu partiju sauc par politisku partiju.

Politiskas partijas dibina lai pievērstu pilsoņus noteiktiem politiskiem uzskatiem un panāktu savu piekritēju ievēlšanu parlamentā, kas tad tālāk ietekmētu valdības darbību partijai vēlamā virzienā.

Politisko partiju galvenā atšķirība no pārējām sabiedriskām organizācijām /partijām, biedrībām, apvienībām u. t. t./ ir tā, ka tām ir noteikta politiska ideoloģija, uz tās pamatota programma, kurā izteikti visus dzīves izpausmes veidus aptveroši, precizēti mērķi, resp. principiālie uzskati valsts politiskos jautājumos. Programma ir ikvienas politiskas partijas būtiska sastāvdaļa un nevis konkrētas personas, kā to daudzi iedomājas. Pēdējās var un arī mēdz dažkārt mainīt savus politiskos uzskatus un pāriet no vienas partijas uz otru, kā tas jo bieži notika mūsu brīvvalsts pirmajos gados.

Valststiesībnieks Tripels politiskās partijas uzskata par cīņas organizācijām, kurās lielāka vai mazāka tautas daļa apvienojusies ar nolūku iegūt vai vismaz iespaidot valsts varu un realizēt savus politiskos mērķus.

Politiskās partijas ir pastāvējušas visos laikos un visur. Bet sevišķu svaru un nozīmi Eiropas valstu dzīvē tās sāka iegūt — Anglijā ar 17. g. s. beigām, Francijā pēc pirmās lielās revolūcijas 1789.g. un Vācijā pēc 1848.g.revolūcijas, bet ASV ar 18.g.s.beigām.

Latvijā vārds *partija* kļuva pazīstams pag.g.s.60-tos gados, t.i.drīz pēc nacionālās renesanses sākuma. Tā piem. jau 1861. g.lielkņezam Konstantīnam iesniegtā memorandā šo vārdu

lieto Kr. Valdemārs («...mācītie latvieši, kas pieder pie *nacionālās partijas*, dibina Rīgā latviešu valodas un literatūras biedrību».) Bet vispārējā lietošanā partijas jēdziens sāka ieviesties tikai 80-tos gados, kad kāds cits jaunlatvietis — Fr. Veinbergs savā brošūrā «Polītiskās domas iz Latvijas» izklāsta iecerētās «*Latviešu tautas partijas*» mērķus. /Skat. 33. lpp./ Tomēr tai laikā bija runa tikai par vienādu uzskatu un centienu ļaužu grupām, bez kādas organizatoriskas formas. Kā noteiktas organizatoriskas vienības polītiskās partijas Latvijā sāka pazīt tikai ar 20.g.s. sākumu.

Mūsu dienās polītiskās partijas ir kļuvušas par demokratisks valsts iekārtas neatvietojamu atribūtu, bez kuras modernās demokratijās, kur valsts suverēnā vara pieder pašai tautai un tās pārstāvības orgāns — parlaments ir tautas ievēlēts vispārējās un vienlīdzīgās vēlēšanās, vairs iztikt nevar.

Atšķirami 3 politisko partiju veidi:

1/ *Pasaules uzskata partijas*, kas aizstāv noteiktus valstiskus, reliģiskus, tikumiskus un metafiziskus uzskatus, no kuriem tās atvasina savus visas dzīves nozares aptverošus mērķus un to sasniegšanai cenšas apvienot dažādu sociālo šķiru cilvēkus.

2/ *Šķiru partijas*, kuras aizstāv vienas noteiktas sociālas vai saimnieciskas grupas intereses. Arī vairums šīs grupas partijas pamatojas uz vienu vai otru pasaules uzskatu. Tās politiskā dzīvē sāka parādīties ar 18.g.s.

3/ *Patronātu partijas*, kuras neuzstāda noteiktus politiskus mērķus vai principus, nedz arī aizstāv kādas sociālas vai saimnieciskas grupas specifiskās intereses; to mērķis ir iegūt vienīgi valsts varu, lai pēc tam valsts pārvaldes amatos ieliktu savus piekritējus un atbalstītājus.*)

Par īstām polītiskām partijām ir uzskatāmas vienīgi pirmās grupas partijas.

Brīvajā Latvijā galvenokārt pastāvēja otrās grupas politis-

*) Pie tādām partijām ir pieskaitāmas visas totālitarās partijas, kaut arī tām ir noteikti politiski mērķi, kā arī zināmā mērā abas lielās ASV partijas — republikāņu un demokrātu partijas.

kās partijas — t. i. šķiru partijas, pie kam vairums ar 1. un pat 3. grupas pazīmēm.

Ikvienai īstai polītiskai partijai ir sava izstrādāta ideoloģija, kurā vairāk vai mazāk atspoguļojas kāds noteikts pasaules uzskats. Redzamākās polītiskās ideoloģijas ir: legimitīmā jeb rojālistiskā un demokratiskā, kuŗas tad vai nu tirā veidā vai kombinētas kalpo partiju politikas pamatošanai, attaisnošanai un stiprināšanai. (Par komūnistiskajām un fašistiskajām ņe nerunāsim, tās nav uzskatāmas par partijām tādā nozīmē kā polītiskās partijas, ieskaitot arī patronāta partijas, izprot demokratiskās valstīs, jo to struktūra, darbība un mērķi nesaskan ar demokratiskas valsts iekārtas principiem.)

Parasti partiju ideoloģijas pamatojas uz vienu no diviem pasaules uzskatiem — uz ideālistisko vai materiālistisko. Pēc pirmā pasaulē valda idejas un gars, pēc otrā — matērija un dabas likumi. Uz pēdējā ir dibināta Marksa — Engelsa vēsturiskā materiālisma dogma, kas ir komūnistisko un līdz Otrā pasaules kara beigām bija arī vairuma sociālistisko resp. sociāldemokratisko partiju ideoloģijas pamatā. Visas pārējās polītiskās partijas, kā konservātīvās, kristīgās, liberālās u. t. t., ir ideālistiskā pasaules uzskata aizstāves un paudējas. Ikdienīšķā dzīvē tās mēdz saukt par pilsoniskām partijām.

Pēc partiju nostājas pret pastāvošo valsts iekārtu atšķir progresīvās 1) liberālās 2) un konservātīvās 3) partijas.

Šis senais politisko partiju iedalījums gan vairs ne visai atbilst šim laikam. Daudzas progresīvas partijas, sevišķi zemēs, kur tās ir pie varas, ir kļuvušas ļoti konservatīvas. Sevišķi komūnistu partijām, kas arī dēvējas par progresīvām partijām, nav vairs nekā kopīga ar progresu, tās kļuvušas reakcionāras šī vārda visatbaidošākā nozīmē.

Progresīvo partiju mērķis ir pārveidot valsts iekārtu progresīvā virzienā vai nu reformu ceļā un satversmē noteiktā

- 1) No latīņu *progressus* — uz priekšu iešana.
- 2) No latīņu *liber* — brīvs.
- 3) No latīņu *conservare* — pasargāt, uzturēt.

kārtībā, vai varas — revolūcijas ceļā. Pie progresīvo partiju grupas pirmkārt pieskaitāmas demokratisko sociālistu partijas 4).

Konservatīvās partijas parasti aizstāv pastāvošo valsts iekārtu un cīnās pret radikālām un pārsteidzīgām reformām un revolūcionārām tieksmēm. To programmās vairāk uzsvēta arī privātās saimniecības un iniciatīvas veicināšana un aizsardzība, nācijas nacionālās intereses, kā arī kultūras un reliģijas jautājumi. Parasti tās aizstāv arī netiešos nodokļus tiešo vietā, aizsargmuitas — brīvirdzniecības vietā u. t. t. Pretēji sociālistiskām un liberālām partijām, konservatīvās partijas nav izveidojušas starptautiskus sadarbības institūtus. Tādi pastāv vienīgi zemnieku un kristīgām partijām, kas vairumā ir tomēr konservatīvās partijas.

Liberālo partiju darbības principu pamatā ir individa brīvība.*) Tās ir arī vidusceļa meklētājas starp progresīvām un konservatīvām partijām, un tādēļ tās bieži sauc arī par centra partijām.

4) Sociālistisko partiju pamatmērķis ir radīt uz brīvības un sociālās taisnības pamata labklājību tautai un visai cilvēcei. Sociālisti 1951. g. jūlijā Frankfurtes konferencē atjaunoja Sociālistisko internacionāli un pieņēma programmatisku deklarāciju par demokratiskā sociālisma mērķiem un uzdevumiem. Atšķirībā no pirmās internacionāles 1864. g. pieņemtās sociālistisko partiju pamatprincipu deklarācijas tanī ir atmesta Marksa doktrīna, un tā neprasa vairs pilnīgu saimniecības sociālizāciju, bet atzīst privāto īpašumu vidējā un sīkā rūpniecībā, amatniecībā un visā lauksaimniecībā.

*) Pasaules liberāļu ūnijas kongress 1947. g. Oksfordā liberālās ideoloģijas pamatus ir formulējis šādi: Respekts pret cilvēka personību un ģimeni ir sadzīves īstais pamats. Tas prasa, lai valsts varai būtu novilkta robeža, kuŗai pāri attieksmēs pret atsevišķu individu nevar iet. Valsts ir tikai sabiedriska instruments. Tā nedrīkst piesavināties varu, kas to novestu konfliktā ar cilvēka pamattiesībām: ar likumu garantētu personas, ticības, sirdsapziņas, vārda, preses, bēdrosāšanās un nodarbības izvēles brīvību, tiesībām uz privātu īpašumu, privātu iniciatīvu un sava darba augļiem.

Sadalījums progresīvās un konservatīvās partijās atbilst parlamentos pieņemtam grupējumam — kreisās (sēž kreisā pusē), liberālās jeb centra (sēž centrā) un labās (sēž labā pusē) partijās.

Demokratija nevar pastāvēt bez pilsoņu aktīvas līdzdalības. Bet tautas masa parasti ir ļoti inerta politiskos jautājumos. Tās ieinteresēšana un aktīvizēšana demokratiņās ir viens no pirmajiem partiju uzdevumiem.

Sevišķi tas nepieciešams un notiek, tuvojoties vēlēšanām vai nobalsošanai. Partija būtībā ir masu organizācija. Tādēļ katras politiskās partijas mērķis ir arī iegūt vairāk pastāvīgu aktīvu līdzdarbinieku — biedru. Parasti tomēr vairumam partiju ir ļoti niecīgs biedru skaits. Latvijā lielākām partijām: LSDSP 1932. g. bija tikai 12.500 organizētu biedru, bet iepriekšējā gada vēlēšanās partija bija ieguvusi 191.000 balsu; Zemnieku savienībai 1931. g. bija 36.000 biedru, bet tā paša gada Saeimas vēlēšanās ieguva 118.000 balsu. Vairumam partiju biedru skaits sniedzās tikai dažos simtos, vai pat tikai dažos desmitos, bet vēlēšanās tās tomēr ieguva vairākus tūkstošus balsu. Līdzīga aina vērojama arī citās zemēs. Izņēmums ir vienīgi ar abām lielajām Anglijas partijām, kuŗu biedru skaits sniedzās vairākos miljonos katrai.

Polītisko partiju skaita ierobežošanai samērā jaunā Indonēzijas valstī ar likumu noteikts, ka atļauts pastāvēt tikai tādām politiskām partijām, kuŗām biedru skaits pārsniedz 150.000, apm. 3 % no balsstiesīgo iedzīvotāju skaita. Lokālām nodaļām šis skaits noteikts uz 50 personām.

Pieņem, ka parasti politiskās partijās organizēto biedru skaits nepārsniedz 25 % no pilntiesīgajiem iedzīvotājiem un 25% ir tādi, kas tomēr noteikti simpatizē vienai vai otrai partijai, resp. pastāvīgi balso par vienu un to pašu partiju. 25% ir tādi, kas vēlēšanās, atkarībā no politiskās situācijas un valsts saimnieciskā stāvokļa, vienreiz balso par vienu, otrreiz atkal par kādu citu partiju, un tā bieži vien sagādā t. s. vēlēšanu pārsteigumus. Atlikušie 25% ir pilnīgi inerti un vēlēšanās parasti nemaz nepiedalās.

Tādēļ arī par partiju lielumu un iespaidu nespriež no to biedru skaita, bet gan no vēlēšanās iegūto balsu skaita un personām, kas ir partijas priekšgalā.

Par polītisko partiju nepieciešamību, nozīmi un lomu valsts dzīvē, it sevišķi pēdējos 40 gados, pastāv liela domu dažādība. Vieni tās uzskata demokratiskā valsts iekārtā par dabīgu parādību, nepieciešamām un neatvietojamām, citi atkal par svešķermeni valstī t. i. nevajadzīgām, pat kaitīgām. Nav mūsu uzdevums šai vietā būt par partiju aizstāvjiem vai pēlējiem, tādēļ pieminēsim tikai dažus momentus kā no vienu, tā otru uzskatiem.

Aizstāvji saka, ka polītiskās partijas politiski audzinot tautu, dodot tai iespēju iedziļināties politiskos jautājumos. Partijas tautu aktīvizējot veikt savus politiskos pienākumus pret valsti t. i. izteikt savu politisko gribu, kad valsts uz to aicina, piem. tautas pārstāvības ievēlēšanai, nobalsošanai par kādu zināmu jautājumu u. t. t. Valsts pati vien to nespējot. Partiju uzskatu dažādība dodot tautai iespēju ne tikai vērtēt pastāvošo valsts politiku no dažādiem viedokļiem, bet, vēlēšanās balsojot par vienas vai otras partijas kandidātiem, izteikt savus uzskatus par turpmākās valsts politikas virzienu, dodot vai nu uzticību līdzšinējām valdības partijām resp. partijai, vai opozīcijas partijām resp. partijai, tādī izsakot savu apmierinātību vai neapmierinātību. Tās audzinot un sagatavojot nākošos valsts politiskos darbiniekus. Partiju dažādās ideoloģijas, programmas un principi un to aktīvā aizstāvēšana spiežot arī valsts varas organus ar lielāku uzmanību un atbildību pieiet saviem lēmumiem un rīcībai resp. pamudina tos izvairīties no kļūdām.

Citādi domājošo uzklausišana un mazākuma brīvo uzskatu toleranta respektēšana ir viens no demokratijas būtiskiem pamatprincipiem. Tādēļ arī modernās demokratijās opozīciju uzskata par tik pat svarīgu valsts dzīvē kā pozīciju resp. valsts varas faktisko nesēju. »Opozīcijas uzdevums ir kalpot par valdības soļu pārbaudītāju un izlīdzinātāju«, raksta Kanadas valdības ziņu biļetēns. Tādēļ arī, piem., Anglijā opozīcijas vadī-

tājam, resp. lielākās opozīcijas partijas līderam parlamentā, valsts maksā pat algu.

Visi šie motīvi parlamentārās valstīs ir atzīstami par ļoti nopietniem un vērā ņemamiem.

Polītisko partiju pretinieki saka, ka pati politisko partiju būtība principā esot vērsta nevis uz nācijas kopību, bet uz partiju atsevišķām interesēm. Tās parasti savas intereses un principus stādot augstāk par tautas un valsts interesēm, radot biežas valdības krīzes, tā traucējot valsts varas stabilu funkcionēšanu. Tās veicinot neiecietību un naidu dažādu politisku uzskatu piekritēju starpā, tā vājinot tautas vienību. Veicinot t. s. »onkuļu būšanu«, atbildīgos valsts amatos iekļūstot gan partijām paklausīgi, bet amatam nepiemēroti cilvēki, un partijās nesastāvoši spējīgi darbinieki tiekot ignorēti. Partiju vadības rīkojoties oligarchiski, pakļaujot parlamenta locekļus partiju disciplīnai, tiem esot jābalso tā, kā to vēlas partija resp. tās frakcija parlamentā, tā bieži vien spiežot tos balsot pret savu sirdsapziņu un pārliecību, kas esot pretrunā ar īsta parlamentārisma principiem, jo ievēlētais parlamenta loceklis ir ne kādas partijas, bet visas tautas pārstāvis. (Bet tomēr reizē arī kādas politiskas ideoloģijas un programmas pārstāvis un aizstāvis). Ne reti partijas politiku nosakot ne partijas biedri, bet atsevišķas personas, pat ārpus partijas stāvoši savtīgi spēki, kā tas piem, ir ar komunistiskām partijām ārpus Padomju Savienības.

Nevar noliegt, ka šie un daudzi citi iebildumi pret partijām ir vairāk vai mazāk pamatoti, bet, kā jau agrāk pieminējām, tie vēršami ne tik daudz pret pašām partijām, kā to vadītājiem vai vēl konkrētāk izsakoties — pret to taktiku un neizvēlīgām izdarībām, kas ne reti kollidē kā ar vispār pieņemtām ētiskām normām, tā visas tautas un valsts interesēm. Jautājums par politisko partiju skaitu, resp. tautas pārstāvības saskaldīšanos ļoti daudzās sīkās partijās ir atsevišķs jautājums, par ko būs runa šīs grāmatas citā vietā.

Tādēļ arī politiskie domātāji un valststiesībnieki daudz diskutē par politisko partiju demokratizēšanu, par atsevišķu

personu oligarchijas, svešu spēku ietekmes un korupcijas novēršanu partiju darbībā un parlamenta deputātu neatkarības nodrošināšanu.

Partiju un valsts savstarpējās attiecības ir atkarīgas no valsts iekārtas. Absolūtās monarchijas un diktatūras valstīs partijas var darboties tikai nelegāli. Dažkārt diktatūras valstīs gan ir atļauta viena partija paša diktatora vadībā, kā tas bija Hitlera laikā Vācijā, Musolīni laikā Itālijā un šobrīd vēl ir Padomju Savienībā. Šais valstīs šīs vienas partijas tiesības un pienākumi ir nodrošināti valsts satversmē.

Demokratijās partijas ir tieši pieminētas tikai retas valsts pamatlikumos — satversmē; biežāk, netieši, arī parlamenta kārtības ruļļos, kur ir runa par parlamenta frakcijām.*) Tā tas bija arī Latvijā. No tā, ja vēlamies, varam secināt, ka politiskās partijas valsts politiskā dzīvē arī demokratijās darbojas illegāli, kaut arī tām ir valsts administratīvo iestāwu izsniegtas darbības atļaujas.**)

Pirmo mēģinājumu dot konstitucionālās tiesībās partiju juridisko jēdzienu pēc 2. pasaules kara ir izdarījusi Rietumvācijas federālā republika. Tās 1949. g. satversmes 21. pantā ir noteikts: 1) ka partijas darbojas līdzī tautas politiskas gribas izveidošanā; 2) ka to iekšējai iekārtai jāatbilst demokratiskiem principiem un ar finansiālo avotu publicēšanu jābūt pasargātām no antidemokratiskām ietekmēm; 3) ka partijas, kuŗu mērķi vai kuŗu piekritēju uzvešanās norāda, ka to nolūks ir kaitēt brīvai demokratiskai iekārtai vai to iznīcināt, vai apdraudēt Vācijas federālās republikas pastāvēšanu, ir antikon-

*) *Frakcija* — vienādu politisku uzskatu deputātu apvienība parlamentā. Latvijas Saeimas kārtības rullis par frakcijām atzina tādas deputātu apvienības, kuŗās ietilpa vismaz 3 deputāti.

**) Latvijā līdz 1934. g. 15. maijam bija ar likumu noteikts, ka politisko partiju statūti un programma ir jāreģistrē Iekšlietu ministrijā. Partijas nodibināšanai bija nepieciešamas tikai 7 personas.

stitucionālas un 4) ka partiju darbību tuvāk rēgulē federatīvie likumi. Tālāk satversmes 38. pantā ir noteikts, ka Bundestaga deputāti ir visas tautas pārstāvji un ne ar kādiem uzdevumiem un norādījumiem nav saistīti un klausā vienīgi savai sirdsapziņai. Šis, kaut arī netieši partijām uzliktais ierobežojums ir visnozīmīgākais un tālākejošākais, ar ko arī konstitucionālām partijām nākas grūti samierināties. Nav še vieta šī pēdējā ierobežojuma pareizības apšaubīšanai. Minēsim tikai dažus piemērus, kas rāda, ka šai jautājumā var būt arī citādi uzskati.

Nevajadzēja nemaz paiet ilgam laikam, kad kāda no Bundestaga partijām atklāti ignorēja šī satversmes panta noteikumu un izslēdza no partijas daļu savas frakcijas deputātu par partijas un frakcijas lēmumu nepildīšanu.

Bet pretējs gadījums, kur uz partijas viedokļa nerespektēšanu reaģēja nevis partijas vadība, bet paši vēlētajī, notika 1956. g. Anglijā. Tur konservatīvo partijas deputāts Nikoloss, pretēji partijas viedoklim, nostājās pret Lielbritānijas intervenciju Ēģiptē 1956. g. Partijas vadība tam nepiegrieza nekādu vērību, bet protestēja paši iecirkņa vēlētajī, jo viņi esot balsojuši par Nikolosu kā par konservatīvās partijas pārstāvi, resp. par konservatīvo partijas programmu. Nikoloss savukārt atsaucās uz principu, ka parlamenta loceklim ir jābalso pēc savas sirdsapziņas un viņš nevar atļaut vēlētajiem sevi iespaidot. Attiecīgā iecirkņa konservatīvās partijas piekritēji ar balsu vairākumu tomēr noraidīja Nikolosa kandidāturu nākošās vēlēšanās.

Līdzīgs gadījums 1959. g. notika arī Zviedrijas parlamentā. No Ģēteborgas ievēlētais Tautas partijas (liberāļu) deputāts Kēnigsons, pretēji sava partijas viedoklim un vēlēšanās dotam solījumam, paziņoja, ka nebalsos pret sociāldemokrātu iesniegto pensiju likumprojektu, bet atturēsies. Viņa balss bija izšķiroša. Pensiju likumu pieņēma ar 115 sociālistu balsīm, pretbalsojot 114 pilsonisko partiju deputātiem un Kēnigsonam atturoties.

Tautas partijas līderis prof. B. Ulīns parlamenta sēdē nāca ar sekojošu deklarāciju:

»Tautas partijas frakcija parlamentā arvien ir atzinusi parlamenta deputātu tiesību rīkoties pēc savas sirdsapziņas, neatkarīgi no frakcijas citu deputātu ieskatiem. Šī tiesība ir neapstrīdama. Pie vienas partijas piederošu deputātu grupa ir organizācija brīvai sadarbībai, kas dibinās uz kopīgiem uzskatiem un lojālītāti pret grupas lēmumiem. Pilnīgi cits jautājums ir — deputāta pienākums pret saviem vēlētajiem. Tāpat kā pārējie TP deputāti, arī Kēnigsons ir ievēlēts kā vienas noteiktas programmas aizstāvis un pārstāvis. TP pārstāvji arī vēlēšanās deklarēja savu noraidošo nostāju pret sociāldemokrātu pensiju likuma projektu. Tādēļ partijas Gēteborgas organizācija ir pamatoti konstatējusi, ka Kēnigsona tagadējā rīcība ir pretrunā ar viņa solījumiem vēlētajiem. TP frakcija parlamentā pievienojas šim uzskatam un nevēlas klusu ciešot uzņemties nekādu līdzatbildību par viena frakcijas locekļa rīcību, ko arī frakcija atzīst par nesaskanošu ar īsta demokratisma domu.«

Tāpat pēc zviedru Tautas partijas līdera ieskata deputāta rīcības brīvību ierobežo ne partijas vai tās frakcijas lēmums, bet vienīgi partijas programma un vēlēšanās solītais. Arī tas ir sirdsapziņas jautājums — ievērot vai neievērot vēlēšanās dotos solījumus. Tautas partijas Gēteborgas nodaļa 1960. g. vēlēšanās Kēnigsona kandidātūru noraidīja.

Piezīmējams arī, ka pirms tam notikušā tautas nobalsošanā sociāldemokrātu pensiju likuma projekts bija ieguvis tikai 45,8 % balsu, bet divi citi pilsoņu projekti kopā 50,3 %. Tāpat šai gadījumā viens deputāts ir rīkojies ne tikai pret savas partijas programmu un saviem vēlētajiem doto solījumu, bet arī pret visas pilsoniskās tautas daļas interesēm. No šī gadījuma ir nepārprotami redzams, kāda pozitīva loma vēlēšanu interešu sargāšanā kādreiz var piekrist partijas iekšējai disciplīnai.

Arī Francijas jaunajā 1958. g. satversmē ir uzņemts pants, kas nosaka, ka »politiskām partijām jārespektē demokratiskie principi, kas ietverti satversmē.«

Lai gan teorētiski politisko partiju stiprums būtu meklējams to ideoloģijā, programmā un morāliskos principos, tad tomēr,

diemžēl, ir pierādījies, ka tās tāpat kā jeb kuŗas citas organizātoriskas vienības, var sekmīgi pastāvēt un darboties vienīgi tikai tad, ja tanīs valda mērķu un taktikas skaidrība, vienprātība un stingra iekšēja disciplīna. Ja to nav, tad grūti vairs runāt par partijas ideoloģiju un programmu kā uz priekšu virzītāju spēku un rēķināties ar to kā politisku faktoru, spēku.

Tādēļ ar partiju iekšējās disciplīnas vājināšanu vien parlamentam nekas nebūs līdzēts, tas var tā darbībai tikai kaitēt, tāpat kā tā locekļu pārlieka sadrumstalotība sīkās grupās. Ir jāmeklē citi ceļi negatīvā novēršanai ne tikai politisko partiju darbībā, sevišķi taktikā, bet parlamentārā valsts iekārtā vispār. Tā atslēga lielā mērā ir pašu partiju biedru un, galvenais, pašu vēlētāju rokās.

Bet, diemžēl, pie vispārēju vēlēšanu sistēmas vēlētāji ne katreiz savu uzticību dāvā spējīgākiem un krietnākiem kandidātiem un parlamentos bieži vien iekļūst cilvēki, kas nepavisam nav piemēroti uzdevumiem, kādi tiem jāveic. Tās ir ne tik daudz partiju kā kandidātu izraudzītāju, bet gan pašu vēlētāju kļūmīgās rīcības sekas, kas sevišķi jūtami novērojamas jaunākās demokratiņās, kur trūkst politisko tradīciju un līdz ar to īstas politiskās kultūras.

Kamēr parlamentārās valstīs tautas pārstāvības radīšanai vispārēju un vienlīdzīgu vēlēšanu vietā nebūs atrasts cits veids, tikmēr politiskās partijas ir jāuzskata par dabisku un nepieciešamu parādību. Tādēļ kādreizējais zviedru tieslietu ministrs N. Aleksandersons pamatoti saka: »Grupēšanās pa partijām, lai arī domātu par tām ko grib, ir tas darbības veids, ar kuŗu kaut ko ir arī iespējams veikt«.

Ir ieteikta t. s. kamerālā jeb korporatīvā sistēma, t. i. parlamenta sastādīšana no arodu kameru pārstāvjiem, bet tā var nest sev līdzī vēl vairāk negatīva kā partiju sistēma, kaut vai, piem., vēl vairāk pastiprināt šķiru cīņu un parlamentu pakļautu atsevišķo arodorganizāciju vadītāju oligarchijai. Šķiru cīņas pastiprināšanās nav nevienas tautas un valsts interesēs.

Prasība pēc parlamentārisma bez vispārējām un vienlīdzīgām vēlēšanām nav jauna. To jau 17. g. s. aizstāvēja Džons

Loks, kuŗa politiskais ideāls bija konstitucionālā monarchija. Pēc viņa domām neierobežotas, ar cenzu nesaistītas vēlēšanu tiesības dotu varu tautas zemākiem slāņiem, puritāņu apvērsuma sludinātājiem ar viņu sociālistisko programmu. Arī visas četras Krievijas valsts domes ievēlēja ar cenzu saistītās vēlēšanās. Vēl arī tagad ir parlamentāras valstis, kuŗās pastāv vēlēšanu tiesību ierobežojumi dažādām iedzīvotāju sociālām šķirām. Piem. Šveicē nav vēlēšanu tiesību sievietēm.

Vecās demokratijās ar augstu politisko kultūru un politiskām tradīcijām (arī Dž. Loka dzimtenē Anglijā) šīs bažas ir tomēr pierādījušās par nepamatotām.

Latvijā bez vecuma cenza (21 gads) pastāvēja vēl vēlēšanu tiesību ierobežojumi vienīgi sodītām un zem aizbildnības esošām personām. (Skat. Likuma par Saeimas vēlēšanām pirmos trīs pantus.)

Politisko partiju vēlēšanu plakāti

LATVIEŠU POLITISKĀS DARBĪBAS PIRMSĀKUMI

Kurzemes superintendents māc. P. Einhorns 1649. g. vācu valodā izdotajā »Historia Lettica« raksta:

»Daži saka: Ja latviešus sūtīs skolās un tie kļūs brīvi ļaudis un nonāks tik tālu, ka varēs lasīt un saprast šīs zemes chronikas un vēsturi, un dabūs zināt, ka viņiem šī zeme no senlaikiem piederējusi, ka viņi ir pirmie šīs zemes kungi — tad viņi ar vislielāko centību mēģinās no šādas kalpības atbrīvoties un atgūt savu agrāko stāvokli. Tad viņi bez šaubām visā zemē slepeni sapulcētos, sarīkotu sacelšanos un vāciešus ar briesmīgu kaušanu un galināšanu iznīcinātu šajā zemē.«

Vajadzēja no tā laika tomēr vēl paiet 200 gadiem, lai latvieši sāktu apzināties, ka viņi ir pirmie Latvijas zemes kungi un sāktu mēģināt atbrīvoties no apspiestības un atgūt savu agrāko stāvokli.

1817. g. Kurzemē, 1819. g. Vidzemē un 1861. g. Latgalē ar brīvīlāšanas likumiem Latvijā izbeidzās gandrīz 400 gadus ilga dzimtbūšanas laikmets un sākās klaušu laikmets, kas ilga Latgalē līdz 1863. g., Kurzemē līdz 1867. g. un Vidzemē līdz 1868. gadam. Klaušu laikā latviešu zemniekiem arī pavērās iespēja iepirkt savas mājas par dzimtu, Vidzemē ap 1850. g. un Kurzemē ap 1863. g.

Atklātu cīņu pēc tālākām tiesībām un brīvības pēc 600 gadu ilgas apspiestības ievadīja zemnieku nemieri 18. g. s. beigās un 19. g. s. sākumā, sevišķi 1802. g. sacelšanās Kauguros, bet organizētas mērķtiecīgas politiskas darbības pirmsākumus šai virzienā varam saskatīt tikai klaušu laiku beigu posmā, t. i. 50 gadus vēlāk — ar 19. g. s. vidu — t. s. tautas atmodas laikā, kad tās vadītāju (sevišķi Kronvalda un Valdemāra) centienos iezīmējās jau noteikti nacionālpolitiski mērķi:

1) Veidot savu nacionālo kultūru, kopt savu tēvu valodu, tautas iekumus un tradīcijas, piegriezt vislielāko vērību izglītības iegūšanai un nacionālā gara kopšanai ģimenē.

Tautas atmodas laikmeta darbinieki

Rīgas pils viesu zāles gleznojums:

*No kreisās 1. rindā: Kr. Barons, Kr. Valdemārs, A. Kronvalds
un Ausēklis; 2. rindā: F. Brīvzemnieks, A. Spāģis, brāļi
Kaudzīši un A. Pumpurs.*

2) Radīt un nostiprināt latviešu saimnieciskos spēkus, liekot pamatu latviešu gruntniecībai, jūrniecībai un iekarot pārvācotās un pārkrieivotās Latvijas pilsētas.

3) Vācu muižnieku privilēģiju atcelšana, zemnieku tiesību paplašināšana pašvaldības organos un tiesību piešķiršana latviešu valodai skolās un iestādēs.

Toreizējos apstākļos tie bija lieli pārdroši centieni.

Jaunlatviešus, kā toreiz apzīmēja sabiedriski aktīvākos latviešus, vienoja ne kāda programma, bet pienākuma apziņa, ka visiem, kas ko spēj, ir nesavtīgi jāstrādā, lai »vestu tautu pie prāta gaismas,« raksta vēsturnieks A. Švābe.

Kr. Valdemāra vadītie Tērbatas latviešu studentu vakari (ar 1856. g.), no kuriem izauga pirmā latviešu studentu

korporācija *Lettonia*, un tanī pat laikā Rīgā t. s. Cauniša pulciņš, kur apsprieda latviešu tautas nākotnes jautājumus, ir jau pirmās organizātoriskās vienības šo centienu sekmēšanai.

Tad pirmais pašu latviešu vadītais laikraksts »Mājas Viesis« A. Leitana vadībā (1856. g.), bet vēl jo vairāk Kr. Barona vadītās »Pēterburgas Avīzes« (1862. g.) un B. Dīriķa vadītais »Baltijas Vēstnesis« (1869. g.), kur pulcējās tā laika aktīvākie latvieši — *tautībnieki* jeb *jaunlatvieši*, ir izteikti nacionālpolitiski laikraksti ar mērķi sekmēt saimniecisko progresu un nacionālo aktivitāti kā pretspēku valdības pārkrievošanas un vācu muižnieku pārvācošanas politikai. Arī *Rīgas latviešu biedrības* nodibināšana 1868. g. ir tā laika nacionālpolitiskās aktivitātes rezultāts, kas atkal savukārt deva jaunus impulsus vēl lielākai aktivitātei. Biedrība drīzi vien kļuva par ļoti nozīmīgu nacionālpolitisku faktoru latviešu sadzīvē un attiecībās ar svešautiešiem. Sešdesmitos gados sāka dibināties arī citas latviešu organizācijas — bērņu kases, palīdzības biedrības, kultūras biedrības u. t. t. Tā jau 1870. g. Kronvalds varēja rakstīt: »Prieks redzēt, ka latvieši mostas«, un gadu vēlāk: »Mums jāizaudzina vispārīgs patriotisms, kas sniedzas pāri visām Latvju tautas ciltīm: pār kurzemniekiem, vidzemniekiem, inflantiešiem *) un leišiem, jo šo latvju cilšu zeme ir mūsu tēvu zeme, ir Latvija, bet nevis Baltija . . .«.

1871. g. varēja jau sanākt pirmais latviešu zemkopju kongress, 1873. g. pirmā latviešu skolotāju konference, un pirmie latviešu vispārējie dziesmu svētki ar 45 koŗu piedalīšanos. Šais svētkos pirmo reizi ir dziedāta Baumaŗu Kārļa sacerētā un komponētā himna

Dievs, svētī Baltiju!

Dievs, svētī Baltiju,	Kur latvju meitas zied,
Mūs' dārgo tēviju!	Kur latvju dēli dzied,
Svētī jel Baltiju,	Laid mums tur laimē diet —
Ak, svētī jel to!	Mūs' Baltijā!

*) Par inflantiešiem poļu laikos sauca latgaļus.

Dziesma vēlāk kļuva par mūsu valsts himnu, pārmainot Baltijas vārdu ar Latviju.

Ar 1870. g. sāka dibināties latviešu lauksaimniecības biedrības, gan no sākuma kā vācu biedrību nodaļas, bet ar 1886. g. jau kā patstāvīgas tīras latviešu organizācijas. Ar 1877. g. sāka iznākt pirmais latviešu dienas laikraksts »Rīgas Lapa« Fr. Veinberga vadībā. Vispār prese, — (kas jau no 19. g. s. otrās puses apzīmēja sevi par politiskiem izdevumiem,) un biedrības bija tā laika galvenie, pat vienīgie latviešu cīņas ieroči par labāku, gaišāku tautas nākotni, tā radot brīnišķīgu Latvijas brīvības karotāja un tēvzemes aizstāvja simbolu.

Šai laikā dzejnieks Auseklis, ietverdams dzejā latviešu tautas dižo pagātni un varonīgās brīvības cīņas pirms 600 gadiem, modināja tautā ilgas pēc zaudētās brīvības un ticību tās atdzimšanai nākotnē. Pumpurs 1888. g. sarakstīja tautas eposu Lāčplēsis, kuŗā tautas cīņu par brīvību notēloja kā varoņa Lāčplēša cīņu pret melno bruņinieku.

Jau 1866. g. pagastos darbojās pašu pagasta iedzīvotāju vēlētis vietnieku pulks, pagasta valde un tiesa. 1877. g. cara valdība atcēla arī pilsētu rātes un to vietā iekārtoja vēlētās pilsētu domes. Vēlēšanu tiesības gan sākumā bija saistītas ar nodokļu cenzu un vēlāk ar mantas cenzu, tā kā piedalīšanās tiesības bija tikai ļoti niecīgai iedzīvotāju daļai — 1878. g. — 3,4 % un 1892. g. pat tikai 1 %. Tādēļ arī latvieši 1878. g. Rīgas pilsētas domē varēja ievēlēt tikai divus savus domniekus (no 72), bet 1906. g. jau 26 no 80 domniekiem. Citāds bija stāvoklis mazpilsētās. Tur jau sākot ar 1892. g. (Jaunjelgavā) latvieši vēlēšanās sāka iegūt vairākumu.

Gadu no gada arvien vairāk pieauga arī latviešu studentu skaits un līdz ar to viņu nacionālpolitiskā aktivitāte. Jau 1862. g. par politisku darbību apcietināja un izsūtīja no Pēterburgas uz Sibīriju latviešu studentu Balodi, kāda pareizticīgo mācītāja dēlu. Ar laiku tādi gadījumi kļuva par ikdienišķu parādību. Bet tas nevienu neatbaidīja. Latviešu nacionālā atmoda bija sākusies, tā ne ar kādiem spaidiem nebija vairs apturama. Latviešu nācija bija kļuvusi par politisku faktoru.

J. Jansons-Brauns
1871.—1917. g.

Tad 19. g. s. beigās zemi pāršalca t. s. *Jaunā strāva* — latviešu progresīvās inteliģences paustās brīvības, demokrātijas un sociālisma idejas. Tā jau no paša sākuma bija izteikta politiska kustība, kuŗas pamatā bija sociālā pārkārtošanās (diferenciācija) latviešu tautā, t. i. inteliģences un pilsētās — amatnieku, tirgotāju, namsaimnieku, fabriku strādnieku, bet uz laukiem — sīkgruntnieku un bezzemnieku šķiru rašanās. Jaunstrāvnieceki tādēļ galveno vērību piegrieza saimnieciskiem, sociāliem, kā arī tīri politiskiem jautājumiem un guva lielu piekrišanu tautā.

Faktiski tai laikā par jaunstrāvnieceku uzskatīja katru, kas bija pret ķeizaru vai muižniecību.

Viens no jaunās strāvas ideologiem un aktīvākiem darbiniekiem J. Jansons-Brauns liecina: »Jaunā strāva stādīja sev par uzdevumu atsvabināt snaudošās tautas masas no konservatīvi zemnieciskās pagātnes tradīcijām un vest tās sakarā ar Eiropas kultūras strāvām, ar nesaudzīgu kritiku izārdot savu mūžu pārdzīvojušo tautiskumu, izdeldēt līdzšinējo glēvo verdziskumu un nest latviešu darba ļaudīm Eiropas proletāriāta sociālistiskos ideālus.« Jaunstrāvnieceki līdzās politikai pauda jaunus uzskatus arī zinātnē un literātūrā.

Reizē ar jaunās strāvas ideju izplatīšanos sākās arī pirmās politiskās pretilķības pašu latviešu resp. tautībnieku un jaun-

strāvnieku starpā jo pirmie savu darbību pamatoja uz ideālistiskā, bet otrie uz materiālistiskā pasaules uzskata.

90. gadu sākumā vairums jaunstrāvnieku darbojās jau pilnīgā marksistiskā kosmopolītisma ideju garā, ko tie bija pārņēmuši no Rietumeiropas, sevišķi vācu sociālistiem. Starp darba devējiem un strādniekiem esot jāvalda nerimstošai šķiru cīņai, kas beigšoties ar sociālistiskās valsts iekārtas nodibināšanos, kurā tad nebūšot vairs privāta īpašuma un šķiru.

Tie noliedza arī tautību un sludināja kosmopolitismu, *) tātad darbojās pilnīgi pretēji tam, ko sludināja un par ko cīnījās tautībnieki.

Sevišķi liela loma jaunās strāvas ideju izplatīšanā bija »Dienas Lapai« P. Stučkas un sevišķi vēlāk J. Raiņa un J. Jansona-Brauna vadībā. Savās atmiņās J. Rainis raksta, ka 1893. g. atgriežoties no ceļojuma uz Šveici un Vāciju, »atpakaļbraucot ievēdu pirmo sociālistisko literātūru. No mana čemodana izauga latviešu sociālistiskā kustība«.

Šis Raiņa apgalvojums ir nevisai paties. Marksa brošūras latviešu studenti Tērbatā lasīja jau ar 1888. g., kad tur progresīvie studenti nodibināja Zinātniski literāru biedrību, kas vairāk pazīstama ar palamu »Pīpkolonija«. Tanī īsāku vai ilgāku laiku darbojās A. Dauge, K. Kasparsons, F. Roziņš, P. Kalniņš, J. Jansons, E. Veidenbaums u. d. c. Pīpkoloniju valdība 1897. g. slēdza un tā līdz 1904. g. turpināja darboties nelegāli. Daļa tās biedru 1892. g. pie Rīgas politechnikuma nodibināja studentu biedrību »Zemgaliju.«

*) Nav tēvijas, nav tautas, ir tikai pasaule un cilvēce, tādēļ atsevišķu valstu un tautu intereses pakļaujamās visas cilvēces kopējām interesēm. Bet patiesībā kosmopolītisma sludinātāji — sociālisti ar cilvēces jēdzienu saprata tikai vienu tās daļu — strādniecību resp. proletāriātu un tādēļ par savu darbības mērķi uzstādīja nevis savas tautas intereses un labumu, bet visas pasaules proletāriāta intereses ar lozungu: »Visu zemju proletārieši, savienojaties,« kas vēl šobrīd ir komunistu un līdz 2. Pasaules kaņam bija arī sociāldemokratisko partiju (arī mūsu) lozungs, tāpat ka internacionāle un sarkanais karogs.

Tai laikā daudzi vēlākie konservatīvās pilsonības darbinieki (H. Asaris, J. Plāķis, Ansis Petrēvics un jau pieminētie A. Dauge, K. Kasparsons u. c.) bija jaunās strāvas aktīvi darbinieki un sociālistisko ideju paudēji. K. Kasparsonu tai laikā pat dēvēja par »revolūcionārā sociālisma tēvu«.

Sakarā ar pastāvīgām vajāšanām, arestiem un deportācijām, kas sevišķi plaši izpaudās ap 1897. g., kad aizliedza »Dienas Lapu«, apcietināja un deportēja J. Raini, J. Jansonu, E. Rolavu u. d. c. sociālistu vadoņus, sociālistiskā kustība uz laiku apsīka. Tas tomēr nenozīmēja latviešu politiskās augšanas apstāšanos. Jūtamī sāka latviešos nostiprināties konservatīvā doma, kas sakņojās nacionālismā un kristietībā un kuŗu ar sekmēm bija pauduši tautas atmodas laika darbinieki. To tagad pauda »Latviešu Avīzes« J. Vēsmaņa vadībā, un ar 1902. g. arī Fr. Veinberga izdotā »Rīgas Avīze«. Sevišķi pēdējā jo asi vērās ne tikai pret sociālistiem, bet arī vispār pret revolūcionāriem centieniem. Arī Rīgas latviešu biedrība ieguva arvien lielāku svaru un nozīmi latviešu politiskajā dzīvē.

Šai laikā sociālistiskā prese varēja iznākt tikai vai nu nelegāli vai arī ārzemēs, uz kuriem bija laimējies aizbēgt F. Roziņam, E. Skubiķim, M. Valteram, F. Vēsmanim u. c. sociālistiem. To sociālisti arī intensīvi darīja. Jau 1898. g. Amerikā sāka iznākt pirmais latviešu sociālistu mēnešraksts »Auseklis« un gadu vēlāk Londonā arī »Latviešu Strādnieks« u. c.

Ar 1902. g. Bostonā pasāktā laikraksta »Proletārieti« izdošanu pārcēla uz Cīrichi Šveicē. Jau 1903. g. M. Valters Proletārietī rakstīja: »Mums jāsaista Krievijas tautai — nodibini sev pašcienību, lauzies ārā no Krievijas«.

Ar 1904. g. sāka iznākt atkal pašā Latvijā nacionāli sociālistiskais mēnešraksts »Uz Priekšu« un marksistiskā »Cīņa«. Atgriezās dzimtenē arī daļa izsūtīto un emigrējošo sociālistu un līdz ar to pieauga aktivitāte sociālistu pulciņos. Sākās to apvienošanās apgabalu komitejās, kur dominēja revolūcionāri centieni. Šī aktivitāte tad arī noveda pie 1905. g. asiņainās revolūcijas. Lai gan revolūcija vispirms uzliesmoja pašā Krievijā, tad tomēr dažādu iemeslu dēļ tā visspilgtāk izpaudās

taisni Latvijā. Izcila loma te piekrita nacionālam momentam.

Revolūcijā Latvijā piedalījās ne tikai strādnieki resp. proletāriāts vien, bet arī zemnieki, intelliģence un it sevišķi visu šķiru jaunatne. To aktivitātes pamatā bija ne tik daudz sociāli iemesli, kā naid pret apspiedējiem-sveštautiešiem un alka pēc nacionālas brīvības, ko ekstrēmie sociālisti diemžēl neatbildīgi izmantoja savu vēl pavisam neskaidro mērķu labā, musinot uz vardarbību, sevišķi muižu dedzināšanu, baznīcu apgānīšanu, slepkavībām u. t. t.

Tas nacionālo pilsonību un zemniekus no revolūcionārās kustības drīz vien atbaidīja. Latviešu pilsonība un zemniecība jau toreiz bija tik tālu politiski attīstītas, ka saprata, ka mūsu tautas nacionālās prasības un politiski tiesisko stāvokli nevar pozitīvi izšķirt ar asiņainu revolūciju, kuŗu vada ar internacionālisma saukļiem, vienas šķiras vārdā un interesēs. Ja viņa arī šai revolūcijai simpatizēja un tanī arī pa daļai piedalījās, tad tas notika tādēļ, ka starp revolūcionārās kustības prasībām daudzas attiecās arī uz visas mūsu tautas kopējām vajadzībām.

Taisnība F. Cielēnam: »Mūsu Piektais gads nav sociālisma rezultāts, bet politiska revolūcija, kur tauta apzinīgi cīnās par tiesībām un brīvību«.*)

1905. g. martā plašas latviešu intelliģences aprindas iesniedza Krievijas ķeizaram Nikolajam II J. Raiņa sastādīto petīciju, kuŗā prasīja preses un biedrošanās brīvību, nacionālas skolas, vietējo pašvaldību un Satversmes sapulces sasaukšanu. Novembrī Rīgā notika arī divi plaši politiski kongresi: latviešu skolotāju kongress un pagastu sapulcēs ievēlēto pagastu delegātu kongress, kuŗos prasīja Latvijai autonomiju, valsts domes sasaukšanu, nacionālas skolas ar latviešu mācības valodu u. t. t. Kongresos vairākums gan bija pilsoņiem, bet tanīs ar savu aktivitāti dominēja sociālisti.

Revolūcijas laikā, 1905. g. novembrī Pēterburgā, kur dzīvoja ap 10.000 latgaliešu, sāka iznākt arī pirmais latgaliešu nedēļas laikraksts »Gaisma« Fr. Ķempa vadībā, kas pauda to

*) »Ceļa Zīmes« 1955. g. 27. n-rā.

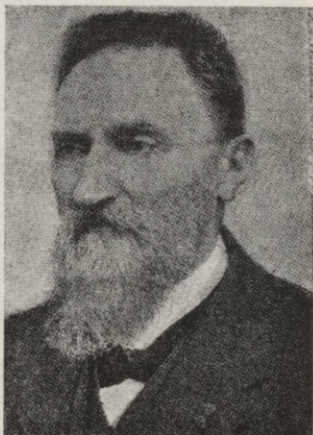
pašu nacionālās aktivitātes domu, ko savā laikā ar tik lielām sekmēm bija darijušas »Pēterburgas Avīzes« un »Baltijas Vēstnesis«.

Lai gan revolūciju asiņaini apspieda (pie 2000 nonāvēto un uz nāvi notiesāto Latvijā vien.), tā tomēr lielā mērā stiprināja latviešu tautas nacionālās kopības apziņu un veicināja politisko sagatavošanos turpmākām brīvības cīņām, kā arī lielā mērā iespaidoja visu turpmāko Krievijas valsts politiku. Ar 1906. g. manifestu tika ierobežota cara patvaldības vara. Notika Valsts domes vēlēšanas, kas deva arī latviešiem legālu iespēju apspriest laikrakstos un sapulcēs politiskus jautājumus un organizēties politiskās partijās. Piedaloties tiešā Valsts domes darbā latviešu deputātiem bija iespēja vingrināties konkrētā politiskā darbā, kam vēlāko notikumu gaitā bija liela nozīme.

Pirmajā Valsts domē (no 1906. g. 27. aprīļa—9. jūlijam), kuŗas vēlēšanas sociālisti boikotēja, ievēlēja 6 latviešus: J. Čaksti, Fr. Grosvaldu, J. Kreicbergu, A. Brēmeru, K. Ozoliņu un Fr. Trasunu. Otrajā domē (no 1907. g. 20. februāra—3. jūnijam): J. Ozolu, P. Juraševski, Ed. Treumani-Zvārguli, K. Kārkliņu un Fr. Trasūnu. Bet pēc vēlēšanu likuma vēl tālākas pasliktināšanas, trešajā domē (no 1907.—1912. g.) ievēlēja vairs vienīgi sociāldemokrātu Dr. A. Priedkalnu no Rīgas (pilsoņu nevienprātības dēļ Fr. Grosvalds ieguva tikai 46,2 % balsu) un Vandzenes lauksaimnieku — agrāko palkavnieku A. Karlsbergu (pieslējās krievu progresistu frakcijai), un ceturtajā domē (no 1912.—1917. g.) — J. Goldmani un J. Zālīti.

Pēcrevolūcijas laikmets bija liels latviešu tautas garīgās un materiālās kultūras uzplaukuma un politiskās augšanas periods. To pārtrauca 1914. g. vasarā Pirmais pasaules karš, bet reizē arī pavēra lielas iespējas nacionālo interešu virzienā.

PIRMĀS LATVIEŠU POLĪTISKĀS PARTIJAS

*Fr. Veinbergs,
1844.—1924. g.*

Par pirmo latviešu politisko partiju uzskatāma advokāta Fr. Veinberga nodibinātā *Tautas partija*, kuŗas pirmsākumi saskatāmi jau 80-tos gados, kad Fr. Veinbergs sāka izdot pirmo latviešu dienas laikrakstu »Rīgas Lapa«. Partijas mērķus Fr. Veinbergs deklarē 1883. g. Leipcīgā vācu un latviešu valodās izdotajā brošūrā »Polītiskās domas iz Latvijas.« Krievijā šī brošūra bija aizliegta. Tās mērķi īsumā šādi:

»Mazā skaita dēļ latvieši nevar spēlēt lielu politisku lomu, bet viņi var gan dot visai krievu valstij vietējās pašvaldības labu paraugu. Vāciešiem jāatsakās no vadītāju lomas Baltijā un tā jāieņem latviešu tautas angstākām aprindām. Tā kā cilvēkus angstākā kārtā ieceļ bagātība un izglītība, tad vadoņība pienākas latviešu pilsonībai, ko veido šīs angstākās kārtas.«

Partijai gan nebija savas organizācijas mūsu laika izpratnē. Tomēr tai piekrita liela loma tā laika latviešu politiskajā dzīvē līdz pat Latvijas brīvvalsts nodibināšanai. Tā pulcināja ap sevi galvenokārt Rīgas latviešu biedrības biedru

konservatīvāko daļu. 1905. g. partija apmierinājās ar cara oktobra manifestu un aicināja izbeigt revolūciju. Partijas ideoloģiju sākot ar 1902. g. puda Fr. Veinberga izdotā un vadītā »Rīgas Avīze«.

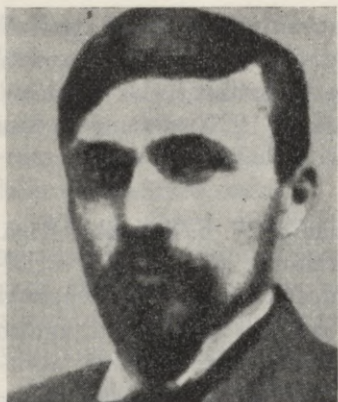
*

Ar 1892. g. jaunstrāvnieku sociālisti sāka pilsētās un laukos savus piekritējus organizēt pulciņos, kur dedzīgi pārrunāja no Vācijas nākušās sociālistiskās idejas un dažus gadus vēlāk jau lasīja un studēja pašu latviešu politisko emigrantu ārzemēs izdoto sociālistisko litaratūru. Šai laikā jau iezīmējās arī pirmās domstarpības pašu sociālistu starpā, sāka veidoties divi sociālistiski novirzieni — nacionālais un internacionālais-mark-sistiskais.

Kā viens no pirmajiem ap 1892. g. Liepājā no ģimnazijas un reālskolas audzēkņu 1888. g. nodibinātā pašizglītības pulciņa E. Rolava, M. Valtera, A. Trauberga un E. Skubiķa vadībā izveidojās sociālistu pulciņš, kas vēlāk kļuva pazīstams kā *Latviešu sociāldemokrātu savienība* un no 1915. g. kā *Latvijas revolūcionāro sociālistu partija* (LRSP). Šis pulciņš tad arī ir uzskatāms par pirmās latviešu sociālistiskās partijas pirmsākumu. Līdzīgas krievu un poļu sociālistu grupas bija sākušas dibināties jau 80. gadu sākumā.

Jau no paša sākuma E. Rolava u. c. vadītie sociālisti ieturēja nacionālrevolūcionāru virzienu. Tie centās ap sevi pulcināt ne tikai strādniekus, bet arī mazgruntniekus, amatniekus un sevišķi radikālo intelligenci. Tie prasīja Krievijas sadalīšanu federatīvās republikās, Latvijai autonomiju, muižu atsa-
vināšanu un to apstrādāšanu ar bezzemnieku kooperatīvu palīdzību.

1897. g. daudzus no vadītājiem (arī E. Rolavu) un aktīviem biedriem apcietināja, daļa paglābās, izceļojot uz ārzemēm, kur tā pulcēja ap sevi latviešu politisko emigrantu vairumu. Izceļotāju Eiropas grupa nodibināja Vakareiropas latviešu sociāldemokrātu savienību un 1899. g. sāka Anglijā izdot laikrakstu »Latviešu strādnieks«; Amerikas grupa Bostonā nodibināja Amerikas latviešu strādnieku federāciju, kas ar 1902.

*E. Rolavs
1874.—1907. g.*

*M. Valters, dz. 1874. g.,
tagad trimdā Beļģijā.*

g. sāka izdot »Proletārieti«, ko 1903. g. pārcēla uz Cīrichi Šveicē; uz turieni no Sibīrijas bija izbēdzis arī Rolavs. Pirmā Šveicē izdotā numurā (1903. g. jūlijā) redakcija paziņoja, ka Vakareiropas un Amerikas grupas esot apvienojušās Latviešu sociāldemokrātu savienībā. »Proletārietī« M. Valters un E. Rolavs deklarēja latviešu nacionālpolitiskos mērķus un uzdevumus un asi kritizēja Baltijas sociāldemokratisko strādnieku organizāciju (skat. turpmāk).

Jau šai laikā savienības biedros pacēlās balsis pēc autonomijas Latvijai, ko sevišķi aizstāvēja Cīriches universitātes students un vēlākais Latvijas pagaidu valdības pirmais iekšlietu ministrs M. Valters. Viņš viens pats laikā no 1900.—1917. g. sarakstīja un publicēja 5 politiska satura brošūras latviešu valodā un pa vienai franču un vācu valodās.

Jau 1900. gadā Fr. Roziņš pārmeta M. Valteram, ka tas par strādnieku kustības mērķi uzstādījis »ekstrā tautiskas latviešu republikas nodibināšanu«, kam nekad nepiekritīšot strādnieku attīstītākā (!) daļa.*)

*) »Latviešu Strādnieks« 1900. g. 5. n-rā.

1904/5. g. daudzi no savienības vadītājiem atkal atgriezās dzimtenē un kopā ar Rīgas-Cēsu grupu (Arnis, Apsesdēls, Skalbe, Akurāters u. c.) sāka izdot laikrakstu »Uz priekšu«. Pēdējais ar pārtraukumiem iznāca līdz 1920. gadam, un tanī ar rakstiem piedalījās arī daudzi citi pazīstami latviešu rakstnieki.

Savienības pirmais kongress notika 1905. g. decembrī Rīgā. Kongress pieņēma savienības programmu, kurā, pretēji sociāldemokratu partijas programmai, prasīja Latvijas apvienošanu etnografiskās robežās, Satversmes sapulces sasaukšanu, agrāro reformu un 44 st. darba nedēļu. Savienība arī pārmeta latviešu pilsoņiem nenacionālu kalpības politiku un sociāldemokrātiem-partijniekiem — pārkrievošanas tieksmes un nacionālo interešu ignorēšanu.

Tomēr arī pašā savienībā nebija vienotu uzskatu Latvijas nākotnes jautājumos. Savienības prasība pēc Latvijas autonomijas tika dažādi iztulkota un aizstāvēta. Vieni to saprata kā autonomu Latviju demokratiskā Krievijā, otri kā neatkarīgu demokratisku Latvijas valsti. Šie divi virzieni, dominējot autonomistiem, partijā pastāvēja visu tās darbības laiku. Tāpat uzskati dalījās arī agrārās reformas jautājumā. Vieni aizstāvēja muižu sadalīšanu laukstrādniekiem privātīpašumā, otri to apstrādāšanu ar laukstrādnieku kooperatīviem (resp. kolhozu sistēmu). Pēdējo viedoklis arī tika uzņemts savienības programmā:

»Muižu zeme atsavināma un kā tautas īpašums nododama bezzemnieku sabiedrībām kopīgai apstrādāšanai. Mūsu uzdevums ir pārvērst arī mazgruntnieku privāto īpašumu sabiedriskā un viņu privāto saimniecību sociālistiskā.«

Ar to Latviešu revolūcionāro sociālistu partija jau 1905. g. bija spraudusi tos pašus nacionālkomunistiskos mērķus, kādus 45 gadus vēlāk t. i. pēc Otrā pasaules kara reālizēja Jugoslavijā Tito.

Pēc 1905. g. revolūcijas apspiešanas savienības aktīvo biedru vairums atkal otrreiz emigrēja uz ārzemēm (E. Rolavs, M.

Valters, V. Skubiķis, K. Bachmanis, K. Skalbe, A. Kirhenšteins u. c.), bet A. Traubergs Pēterpili pievienojās krievu revolūcionāro sociālistu kaujas grupai, ar kuŗu savienība jau agrāk sadarbojās. *) 1907. g. Traubergu apcietināja un nošāva.

Ar 1906. g. savienības CK atradās Briselē, kur tā izdeva laikrakstu »Strādnieks«.

1907. g. Odesā nelegāli atgriezās E. Rolavs, kur to tūlīn apcietināja un izdeva Kurzemes iestādēm; tās viņu tā paša gada augustā it kā bēgot nošāva. Ar to partija īsā laikā bija zaudējusi divus savus dibinātājus, ideologus un dinamiskākos vadītājus, kas jūtami vājināja savienības turpmāko darbību.

1913. g. Briselē sanāca savienības otrais kongress, kas nolēma savienību pārdēvēt par Latvijas revolūcionāro sociālistu partiju un par tās programmu apstiprināja savienības 1905. g. kongresā Rīgā pieņemto programmu.

*

Sociālistu pulciņi Rīgā 1901. g. nodibināja Rīgas komiteju, kas gadu vēlāk kopā ar Ventspils un Talsu komitejām nodibināja *Baltijas latviešu sociālistisko strādnieku organizāciju*. Tai drīz pievienojās arī Šveicē dzīvojošie Fr. Roziņš un Fr. Vēsmanis, kas 1900. g. Londonā bija nodibinājuši Latviešu sociāldemokrātu grupu ārzemēs un izdeva mēnešrakstu »Sociāldemokrats«. 1903. g. BLSSO pievienojās arī sociālistisko pulciņu Liepājas komiteja.

1901. g. vasarā Dr. P. Kalniņš bija nodibinājis arī savu Kurzemes grupu ar centru Jelgavā, kas simpatizēja LSDS, resp. Rolava-Valtera-Skubiķa revolūcionāriem sociālistiem. Tomēr 1904. g. BLSSO un Kurzemes grupa ievadīja sarunas par apvienošanos un jau 1. maijā izdeva kopīgu uzsaukumu, kuŗā deklarēja:

»Mēs esam sociāldemokrati un gribam nodibināt pēcgālā tādu kārtību, kur ražošanas līdzekļi (fabrikas, raktuves, dzelzceļi) tiktu pārvērsti par sabiedrības kopīpašumu« un prasīja,

*) Krievu revolūcionāro sociālistu partija bija nodibinājusies 1901. g.

*J. Ozols, dz. 1887. g.
No 1907. g. dzīvo ASV*

»lai katra tauta pati var izšķirt savu turpmāko likteni un lai vienīgi pašas tautas valoda tiktu lietota skolās, tiesās un valsts iestādēs.«

Tā paša gada 20. jūnija kongresā, piedaloties 11 delegātiem, Rīgā abas grupas arī apvienojās un nodibināja *Latvijas sociāldemokratisko strādnieku partiju* (LSDSP) ar J. Ozolu, J. Janzonu-Braunu, A. Buševicu, V. Rikveili un R. Endrupu kā Centrālās komitejas locekļiem.

Kongresā pieņemtā partijas programmas projektā, kas sastāvēja vai vienīgi no krievu un vācu sociāldemokratisko partiju programmu izrakstiem, partija savu darbību ierobežoja tikai uz »tiešu proletāriāta interešu aizstāvēšanu« resp. pasludināja sevi ne par visas latviešu tautas, bet tikai par proletāriāta interešu aizstāvi. Ne Latvijas vārds, ne agrārreforma nav programmā nemaz pieminēti. Kongress par partijas centrālo preses organu pasludināja »Cīņu«, ko tai laikā vadīja J. Ozols. Partijas programmu apstiprināja 2. kongress (17 delegāti) 1905. g. 7. jūnijā.

Zīmīgi, ka nodibinātajā strādnieku partijas vadībā tika ievēlēts tikai viens strādnieks (Rikveilis), visi pārējie nāca no

turīgās intelligences aprindām. Gadu vēlāk — 1905. g. revolūcijas laikā partijas vadībā nebija vairs neviena strādnieka.

Jau 1898. g. pavasarī uz Ameriku emigrējušais sociālists D. Bundža Klivlendā bija sācis izdot mēnešrakstu »Auseklis«. Pēdējo tad arī LSDSP uzskata par savu pirmo preses izdevumu.

1901. g. bija nodibinājusies arī Krievijas sociāldemokratiskās strādnieku partijas Rīgas organizācija ar M. Ļitvinovu priekšgalā.*) Tā prasīja latviešu sociāldemokrātu pievienošanos tai. Pret pievienošanos latviešu sociāldemokrātiem nebija principiālu iebildumu, ja apvienošanās notiek uz federācijas pamatiem, kam krievi negribēja piekrist. Šai stīvēšanās laikā (1904. g.) »Sociāldemokrats« rakstīja: »Nebūdami ne mazākā mērā nacionālisti (!), mēs tomēr darīsim prātīgi, ja pievienošanās pieprasīsim federācijas pamatu...« Šo viedokli bija akceptējis arī partijas kongress.

Jau tā paša gada oktobrī LSDSP un žīdu Bunda Rīgas komitejas nodibināja Federatīvo komiteju, kas 1905. g. revolūcijas laikā noteica politisko aktivitāti, bet 1906. g. arī saimniecisko streiku sākšanu un izbeigšanu. Līdzīga komiteja nodibinājās arī Liepājā.

Sākoties pēcrevolūcijas vajāšanām, daudzus partijas aktīvos biedrus apcietināja un nošāva vai deportēja, bet daļai arī laimējās aizbēgt uz ārzemēm. Šai laikā partijā arvien vairāk sāka izpausties pretiltības divu novirzienu starpā, kas ieguva apzīmējumu — bolševiki (lielinieki-komunisti) un meņševiki (mazinieki — demokratiskie sociālisti). Jau partijas 3. kongresā 1906. g. augustā puse delegātu simpatizēja bolševikiem. Tie panāca, ka LSDSP iekļāvās Krievijas SDSP kā autonoma apgabala organizācija — *Latvijas apgabala sociāldemokrati* un beidza pastāvēt kā neatkarīga Latvijas sociāldemokratiskā strādnieku partija. To atkal atjaunoja tikai 1918. g. jūnijā no

*) Krievijas sociāldemokratiskā strādnieku partija bija nodibinājusies jau 1898. g. un latviešu sociāldemokrātus lielā mērā bija ietekmējuši krievu sociālisti, ka marksistiskais sociālisms nav savienojams ar patriotismu.

Latvijas apgabala sociāldemokrātijas izslēgtie maziņieki Fr. Mendera un Dr. P. Kalniņa vadībā.

*

1905. g. novembrī Rīgā nodibinājās arī dažas pilsoniskās politiskās partijas, pareizāk gan politiskas grupas, jo nevienai no tām neizdevās apvienot kaut cik plašākas latviešu aprindas. Tās dibinājās un palika kā šauru intelligences aprindu partijas, kuŗu gandrīz vienīgā aktivitāte izpaudās to preses izdevumos. Bet arī tam tais laikos bija liela nozīme.

Ilgus gadus Rīgas latviešu biedrība bija ne tikai latviešu kultūrālais, bet arī politiskais centrs un visas latviešu pilsoniskās intelligences vienotāja. Ar jaunstrāvnieku mācības izplatīšanos un sociālistisko ideju nostiprināšanos tautā, apstākļi krasi mainījās. Sociālistu aktivitāte dabiski izraisīja politisko aktivitāti arī pilsoniskā intelligencē. Šīs aktivitātes rezultātā pamazām izveidojās divi pilsoniski nogrupējumi — konservatīvais un liberālais, kas līdz 1905. g. revolūcijai izpaudās gan vienīgi preses izdevumos, dažkārt pat ļoti asi un neiecietīgi.

1903. g. krievijā nodibinājās pirmā atklātā politiskā partija — Konstitucionāli demokrātiskā partija (saukta arī par Kadetu vai Brīvības partiju), kas centās darboties stingri konstitucionālās robežās un aizstāvēja politiskas un sociālas reformas. 1. Valsts domē tai bija vislielākā frakcija — 153 deputāti, kas bija 1/3 no visu deputātu kopskaita. Tanī iestājās arī pulciņš latviešu (V. Zāmuēlis, A. Bergs, Fr. Alberts u. c.), un ar to sadarbojās arī domes latviešu deputāti.

Šīs partijas iespaidā V. Zāmuēlis, R. Blaumanis, O. Nonācis, Fr. Grosvalds un Fr. Alberts arī Rīgā, blakus Fr. Veinberga vadītai Tautas partijai, nodibināja otru latviešu pilsonisko partiju — *Latviešu konstitucionāli demokrātisko partiju*, kas prasīja politiskas brīvības, latviešu apdzīvotās zemes apvienošanu vienā autonomā apgabalā, vēlēšanu tiesības visiem komūnālo nodokļu maksātājiem, muižu privilēģiju atcelšanu un sīkgruntniecības veicināšanu, zvērināto tiesas ar latviešu valodu, vēlētas pašvaldību iestādes u. t. t. Partija ar 1906. g. sāka

izdot dienas laikrakstu »Latvija«, kas pauda liberālās latviešu pilsonības uzskatus un bija opozīcijā konservatīvai Fr. Veinberga vadītai Tautas partijai un »Rīgas Avīzei«.

*

1905. g. novembrī nodibinājās arī trešā latviešu pilsoniskā partija — *Latviešu demokrātu savienība* (LDS). Tās prasības bija daudz radikālākas par KDP prasībām. Partija prasīja: politiskas brīvības, satversmes sapulces sasaukšanu un demokrātisku valsts iekārtu Krievijā, autonomiju Latvijai, 8 stundu darba dienu, streika brīvību, muižu sadalīšanu un pārdošanu laukstrādniekiem, baznīcas šķiršanu no valsts, skolu nodošanu vietējo pašvaldību pārziņā u. t. t.

LDS aktīvākie darbinieki bija A. Bergs, A. Deglavs, E. Bite, inž. M. Brūžis, P. Zālīte, A. Raņķis, J. Bergsons, Golts u. c. Tās ideoloģiju pauda A. Berga vadītais »Baltijas Vēstnesis« un P. Zālītes vadītais »Mājas viesis«. No 1915.—1918. g. partija izdeva arī pati savu dienas laikrakstu »Jaunais Laiks«.

Abas pēdējās partijas pārtrauca darbību jau 1906. g. sākumā, kad apturēja »Baltijas Vēstnesi« un A. Bergu izraidīja no Latvijas. Tā vietā V. Zāmuēlis, Fr. Grosvalds un O. Nonācis nodibināja *Latviešu reformu partiju* ar mikstinātu agrākās Konstitucionāli demokratiskās partijas programmu: pašvaldību reorganizāciju bez vācu tautības iedzīvotāju priekšrocībām, latviešu valodu skolās, strādnieku sociālo nodrošināšanu, progresīvu ienākuma nodokli u. t. t. Bet arī šīs partijas darbība aprobežojās vai vienīgi ar piedalīšanos Valsts domes un Rīgas pilsētas domes vēlēšanās, kurās guva samērā labus panākumus.

Jau 1905. g. 27. oktobrī baltvāci bija nodibinājuši arī savu pirmo politisko partiju — *Baltijas konstitucionālo partiju*, kas aizstāvēja monarchiju un prasīja dažas reformas, gan tikai tādas, kas nemazina vācu iespaidu Baltijā. Šai vācu partijā darbojās arī vairāki desmiti latviešu. 1. Valsts domes vēlēšanās partija ieguva 38 % balsu.

Laikā no 1906. g. līdz Pasaules kara sākumam latviešu politiskā aktivitāte lielā mērā apsīka, lai gan šai laikā četras

reizes notika Valsts domes vēlēšanas. Pilsonība apmierinājās ar revolūcijai sekojošām reformām un straujo kultūrālo un materiālo augšupeju, bet sociālisti bija revolūcijā smagi cietuši, aktīvākie darbinieki vai nu nonāvēti, deportēti vai arī aizbēguši uz ārzemēm. Bez tam sociāldemokrātu partijā sākās arī iekšējas domstarpības proletāriāta diktatūras (komunistu) un demokrātijas piekritēju starpā, kas arī savukārt nelabvēlīgi atsaucās uz partijas darbību.

KARĀ LAIKS UN LATVIJAS VALSTS NODIBINĀŠANA

Vilis Olavs
1867.—1917. g.

Tieši vienu gadu pēc kara sākuma, 1915. g. 19. jūlijā, Valsts domes latviešu deputāti J. Goldmanis un J. Zālītis publicēja patriotisku uzsaukumu latviešu tautai: »Pulcējaties zem latviešu karogiem!«, kam sekoja latviešu strēlnieku pulku nodibināšanās. Tās pēc vairāk nekā 600 gadiem bija pirmās latviešu militārās vienības, kuŗu nacionālpolītiskos pamatus apliecina to karogu devīzes, kā piem., »Nebēdājiet karavīri, sidra bota saule lec.« (1. bataljonam), »Dievs, svētī Latviju.« (6. bat.), »Imanta nevaid miris.« 8. bat.) u. t. t. Strēlnieku pulki drīz ar savām leģendārām cīņām izraisīja lielu patriotisma uzliesmojumu tautā un pievērsa sev un latviešu tautai visas pasaules uzmanību.

Tā paša gada septembrī Pēterburgā sanāca latviešu organizāciju pārstāvju kongress, kas nodibināja *Latviešu bēgļu apgādāšanas Centrālo komiteju* (CK) V. Olava, J. Čakstes un A. Berga vadībā. Tā uzņēmās rūpes par simtiem tūkstošu lielo latviešu bēgļu masu, kas bija izkaisīta pa visu lielo Krieviju. Ar laiku tā izveidojās par organizāciju ar milzīgu nacionāl-

polītisku nozīmi un tālu pārsniedza parasto sabiedrisko organizāciju darbības robeŗas un apmērus. CK bija pārstāvēti visi Latvijas apgabali un politiskie virzieni. Bez jau minētiem, tanī aktīvi līdzdarbojās valsts domnieki J. Zālītis un J. Goldmanis, K. Zariņš, V. Maldonis, J. Rancāns, F. Ķemps, K. Bachmanis, Fr. Grosvalds, Fr. Vēsmanis, M. Antons. J. Ķēmanis, A. Butulis, V. Skubiņš u. d. c.

Tad 1917. g. marta revolūcija *) Krievijā pavēra vēl lielākas iespējas plaŗākai un aktīvākai legālai politiskai darbībai. Bija pienācis laiks, kas prasīja pēc spējīgiem un mērķapzinīgiem nacionālpolītiskiem darbiniekiem, bet tādu bija gauŗam maz, un tiem pašiem nebija arī vienotu uzskatu ne sociālos, ne arī Latvijas nākotnes jautājumos.

Tā laika līdzgaitnieks Adolfs Klīve grāmatā »Kārļa Ulmaņa 75 gadi« par ŗo laikmetu raksta:

»Vadītāja lomu pēcrevolūcijas laikā centās spēlēt Latvieŗu sociāldemokrātu partija, kas ar 1906. gada represijām bija padzīta pagrīdē un stipri dezorganizēta. Latvieŗu sociāldemokrati, kuŗu vidū noteicējs vārds piederēja lieliniekiem, savā pagrīdes darbībā nekur nebija tālāk tikuŗi par 1905. g. programmu**). Tur joprojām, izņemot skolu, nebija nekā latviska, nekā, kas būtu izaudzis no vietējiem apstākļiem un latvieŗu tautas īpatnējām vajadzībām. Lielie nacionālpolītiskie jautājumi un agrārlietas tur nemaz nebija minētas. Visur latvieŗu sociāldemokrati stingri turējās pie krievu biedru izvirzītiem lozungiem par »brāļoŗanos« ar vācieŗiem frontē, par revolūcijas padziļināŗanu līdz komūnismam, jeb »sociālai revolūcijai«, par privātīpaŗuma iznīcināŗanu, par lielo zemes īpaŗumu atsavināŗanu, nesakot, kas ar atsavināto zemi notiks u. t. t.

*) 14. martā cars Nikolajs II atteicās no troņa.

**) Jaunu partijas programmu LSDSP pieņēma 1930. gadā, t. i. 12 gadus pēc Latvijas brīvvalsts nodibināŗšanās un 25 gadus pēc pirmās programmas pieņemŗanas 1905. gadā.

Vēl pat 1914. g. P. Stučka rakstīja: »Mēs patlaban paši nezinām, kāda patiesībā ir mūsu programma«. Šī neziņa un nenoteiktība programmas jautājumos mūsu sociālistus ir vajājusī visu to pastāvēšanas laiku un vajā vēl šobrīd emigrācijā esošos sociālistus. Bet attiecībā uz laiku starp 1905. g. revolūciju un 1918. g. nedrīkstam tomēr aizmirst, ka latviešu sociālisti, kas vairāk nekā 10 gadus bija latviešu politiskās dzīves dinamiskais spēks, šai laikā bija sašķēlušies lielniekos un maziniekos. Pirmos tai laikā par sociāldemokrātiem apzīmēt vairs nevar. Tos Latvijas, kā etnografiskas vienības un latviešu tautas nākotnes jautājums absolūti neinteresēja. Otrie — būdami lielā mazākumā bez tuvākās nākotnes mērķu un taktikas skaidrības un no 1918. g. maija arī bez savas organizācijas un tiešiem sakariem ar tautu, jutās bezspēcīgi jeb kādai aktīvai darbībai. Tādēļ arī latviešu strādniecība, kuŗai dabiski sociālie jautājumi bija tuvāki nekā tīri nacionālie, akli sekoja aktīvajiem un mērķtiecīgajiem lieliniekiem. Tie ar Stučku, Roziņu un Daņiševski priekšgalā krievu boļševiku vadībā ar saviem »brīvības« saukļiem mulsināja ne tikai latviešu strādniecību, bet visu notikumiem nesagatavoto un kaŗā izkaisīto un materiāli ruinēto latviešu tautu. Tādēļ arī 1917. g. novembrī Krievijas satversmes sapulces vēlēšanās lielinieki labi noorganizētas un demogoģiskas aģitācijas rezultātā Latvijā ieguva gandrīz 3/4 daļas no visām nodotām balsīm un 3 deputātus: Pētersonu, Roziņu un Bērziņu, bet latviešu pilsoņi ieguva tikai vienu deputātu (Zemnieku savienības locekli J. Goldmani) un sociāldemokrati-mazinieki pat neviena. *) Tāpat arī dažādo padomju vēlēšanās lielinieki ar savu aktīvitāti parasti ieguva vairākumu.

Par to, ka notikumi attīstījās latviešu tautai tik nelabvēlīgā virzienā, nav vainojama vienīgi nelielā saujiņa atlikušo demo-

*) Visas Krievijas apjomā boļševiki ieguva tikai 207 no 703 ievēlētajiem deputātiem. Bez minētiem no dažādām citām gubernām Krievijas satversmes sapulcē vēl bija ievēlēti 6 citi latviešu komunisti un 2 rev. sociālisti.

kratisko sociālistu (mazinieku), bet tik pat lielā mēŗā vainojama arī visa pilsonība. Pilsonībai gan netrūka krietnu un spējīgu politisku darbinieku, bet tie nebija ne idejiski, ne organizātoriski vienoti. Nonākt pie vienotas mēŗķu un taktikas skaidrības tai laikā nebija viegli. Latvijā risinājās kaŗa darbība un darbinieki bija izkaisīti pa visu lielo Krieviju. Sazināšanās, sevišķi Rīgas un Krievijas darbinieku starpā bija ļoti grūta. Viss tas ļoti apgrūtināja vienotas rīcības izpaušanos. Tādēļ vēl jo vairāk ir jāapbrīno daudzu tā laika pilsonisko darbinieku enerģija un pašizliedzība latviešu tautas brīvības nodrošināšanas virzienā.

Lielu atbalstu pilsoniskiem politiskiem darbiniekiem sniedza latviešu studējošā jaunatne, sevišķi korporācijās apvienotā. Valsts dibināšanas laikā pastāvēja un aktīvi darbojās jau 7 latviešu studentu korporācijas.

Jau pieminētais A. Klīve, aprakstot pāris nedēļas pēc revolūcijas Rīgā sanākušo latviešu sabiedrisko organizāciju kongresu, saka:

»Nožēlojamā stāvoklī atradās pilsoņi, jo kongresā viņi bija tādi, kādus tos vēlas redzēt daži »vadoņi« mūsu dienās, t. i. politiski neorganizēti, bez politiskām partijām. Kongresā pilsoņi sava vairākuma dēļ gan spēja pretoties sociāldemokratu izvīrziem lozungiem, bet kādu savu pozitīvu darba programmu nespēja dot. Tikai pateicoties tam apstāklim, ka pretēji saviem domu biedriem, kongresa vadītājs M. Skujenieks pats bija nacionāli domājošs cilvēks, izdevās pieņemt lēmumu, ka latviešiem jāņem savas politiskās dzīves vadība pašu rokās. Kongress noraidīja jebkādu saskaņošanās vajadzību ar krieviem.«

Pirmais Latvijas iekšlietu ministrs Dr. M. Valters par šo laiku saka:

»Dažādas negatīvas, sīkas politiski-sociālas strāvas, pilnīga nezināšana valsts lietās, vienā daļā nosliešanās uz Krievijas pusi, otrā — uz Vāciju, apolitisms, neinteresēšanās par politiskām problēmām vai tikai interesēšanās par tām no kāda

ŗaurāka partijas viedokļa — tāds bija stāvoklis latvieŗu sabiedrībā 1917. un 1918. gadā.«*)

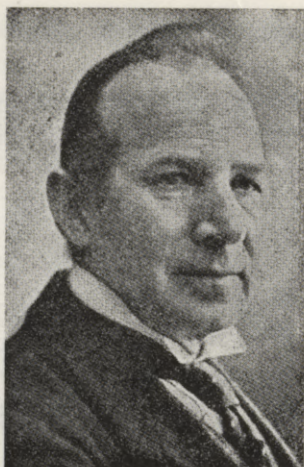
No 1905. g. pēcrevolūcijas laikā nodibinātām pilsoniskām politiskām partijām kaut kādas dzīvības zīmes rādīja vienīgi Demokrātu savienība un Tautas partija. Tūliņ pēc marta revolūcijas gan nodibinājās arī daŗas jaunas pilsoniskas partijas, kā Radikāldemokrati, Nacionāldemokrati, Neatkarības apvienība un Zemnieku savienība, bet tām, izņemot vienīgi pēdējo, kas balstījās uz lauksaimniecības biedrību darbiniekiem, nebija ne kaut cik precīzētas programmas, ne arī organizētu biedru un kaut cik ievērojamā skaitā aktīvu darbinieku, kas partiju ideoloģiju un mērķus paustu tautas masās kā dzimtenē, tā bēgļu gaitās Krievijā.

Cik neorganizēta un neaktīva tai laikā ir bijusi latvieŗu pilsonība, rāda bez jau pieminētajām Satversmes sapulces vēlēŗanām arī Rīgas pilsētas domes vēlēŗanas 1917. g. augustā. Tanīs sociāldemokrati no 120 domes locekļiem ieguva 49 (apm. puse no tiem bija lielinieki) un kopā ar citām sociālistiskām grupām 68 domniekus resp. absolūto vairākumu.

Galvenais — nebija latvieŗiem nevienas centrālas organizācijas, kas varētu runāt, lemt un rīkoties visas tautas vārdā. Visām latvieŗu pilsonības tā laika politiskām akcijām bija tikai gadījuma raksturs, un tās izpaudās uz vienas vai otras organizācijas vai pat tikai personas iniciatīvu.

Tam pretim sociālistu aktivitāte izpaudās stipri mērķtiecīgi un organizēti. Jau 13. martā notika latvieŗu strēlnieku pulku delegātu (Iskolastrel) pirmā kopsanāksme; un vēlāk nodibinājās Rīgas strādnieku deputātu padome; 22. martā — krievu 12. armijas izpildu komiteja (Iskosols). Daŗādas padomes sociālistu vadībā dibinājās arī citās Vidzemes pilsētās. Visās šajās padomēs dominēja sociālisti, kuriem nerūpēja Latvijas neatkarība, bet vienīgi marksistu doktrīna. Vienīgi maija

*) Dr. M. Valters — »Par valsti un valsts problēmām«, Stokholmā, 1950.

Fr. Trasūns.
1864.—1926. g.

mēnesī ievēlētajās guberņu (Vidzemes, Kurzemes un Latgales) zemes padomēs no sākuma bija pilsoņu vairākums.

Dažādo padomju kopējais kongress 13. jūnijā Rīgā ievēlēja Latvijas izpildu komiteju (Iskolatu) vienīgi no sociālistiem, galvenokārt lieliniekiem. No demokratiskiem sociālistiem t. i. sociāldemokrātiem maziniekiem Iskolatā iegāja vienīgi Dr. P. Kalniņš, Fr. Menders, K. Eliāss un daži citi, kuŗi tanī darbībā līdz septembrim t. i. Rīgas krišanai vācu rokās. 1917. g. rudenī visas dažādās padomes bija pilnīgi lielinieku rokās.

Nebija atrisināts arī Latgales jautājums, jo tā formāli piederēja pie Vitebskas guberņas. Ja Vidzemes un Kurzemes latvieši Latgali vienmēr uzskatīja par Latvijas etnografisku sastāvdaļu, tad ne tā domāja daudzie Latgales sveštautietieši un arī pat daļa pašu latgaliešu-latviešu. Redzamākie Latgales atklātības darbinieki (Fr. Trasūns, J. un V. Rubuļi, V. Seile, St. Kambala, J. Pabērzs u. c.) gan arvien stingri iestājās par Latgales apvienošanu ar pārējo Latviju, bet tikpat stingri pret to nostājās 1916. g. nodibinātā pirmā politiskā partija Latgalē — *Latgales sociālistiskā darba laukņu partija* Fr. Ķempa vadībā. Jautājums tomēr laimīgi tika izšķirts 1917. g. 9. maijā Latgales latviešu kongresā Rēzeknē. Kongress ar lielu balsu vairākumu pieņēma

J. Rancāna tezi, ka Latgales, Vidzemes un Kurzemes latvieŗi ir viena tauta ar vienu valodu, un visiem jāapvienojas vienā valstī. Kongresā ievēlētā Latgales pagaidu Zemes padome tūliņ arī iesniedza Krievijas pagaidu valdībai memorandu lai Latgali atdala no Vitebskas guberņas. To arī izpildīja pēc oktobra revolūcijas ar komisāru padomes 12. decembra lēmumu.

Bija iezīmējuŗies 3 viedokļi Latvijas nākotnes jautājumā:

1) *Autonoma Latvija demokratiskā Krievijā*; to aizstāvēja lielākā daļa latvieŗu akadēmiskās intelligences, kas bija beigusi krievu skolas, ieņēma labi atalgotas vietas valsts un privātā dienestā un jūsmoja par krievu literātūru, mākslu un materiālām iespējām lielajā krievu valstī. Tāpat to aizstāvēja lauku intelligences un mazgruntnieki, kurus apmierināja pēdējos gados strauji pieaugošā materiālā labklājība, pašvaldību demokratizēŗana un izglītības un kultūras dzīves iespējas. To aizstāvēja arī daļa sociāldemokrātu resp. maziņieki. Tādēļ par autonomiju iestājās arī visi daudzie dažāda sastāva kongresi, kas sanāca pēc marta revolūcijas, un arī abi latvieŗu valstsdomnieki.

Vidzemes Zemes padomes un Rīgas sabiedrisko organizāciju deputātu padomes sasauktā *Zemju padomju, Rīgas domes, sabiedrisko organizāciju un politisko partiju priekŗstāvju sapulce* 1917. g. 12. augustā Latvijas federātīvi autonomās attiecības pret pārējo Krieviju formulēja sekojoŗi:

Latvijas tautai, tāpat kā citām tautām, ir tiesība uz pilnīgu pašnoteikŗanos;

Latvijai jābūŗ nedalītai, apvienojot Vidzemi, Kurzemi un Latgali;

Latvijai jābūŗ patstāvēigai autonomai vienībai Krievijas republikā, dibinātai uz demokratiskiem pamatiem.

Latvijas likumdoŗanas, izpildu, tiesu un vietējai pašvaldības varai jāatrodas Latvijas tautas un viņas Satversmes sapulces rokās, kuŗa ievēlama, balstoties uz vispārējām, tieŗām, aizklātajām un proporcionālām vēlēŗanu tiesībām bez dzimuma izŗķirības.

2) *Autonoma Baltijas valsts* (hercogiste) Vācijas ķeizara protektorātā. To aizstāvēja galvenokārt vācu muižnieki, un no latviešiem — vāciem simpatizējošā Tautas partija ar Fr. Veinbergu un A. Krastkalnu priekšgalā.

3) *Kosmopolitiskais viedoklis* par vispasaules proletāriāta diktatūras valsti, ko puda latviešu boļševiki.

Visaktīvākie bija abu pēdējo viedokļu aizstāvji, pirmie — vācu kaŗaspēka atbalstīti, otrie — krievu boļševiku vadīti.

Latvijas kā neatkarīgas valsts doma līdz 1917. g. vasarai pavīdēja vai vienīgi dzejnieku vārsnās (Rainis, Skalbe, Akurāters) un dažos preses izdevumos, sevišķi Maskavā J. Bankava un K. Upīša vadītā »Dzimtenes Atbalsī«, Valkā K. Ducmaņa un O. Nonāča vadītā »Līdumā« un dažās M. Valtera brošūrās.

— Tikai pēc marta revolūcijas Krievijā latviešu politiskā domāšana strauji meklēja citu izeju. Līdzšinējā oficiālā latviešu orientēšanās uz plašu pašvaldību Krievijā bija dabūjusi smagu belzienu. Domas, kas līdz Krievijas revolūcijai bija cīlātas tikai šaurākos pulciņos, tagad daudz atklātāk pievērsās Latvijas neatkarības idejai kā praktiskai nepieciešamībai. —*)

Plašākā sabiedrībā Rīgā pirmās balsis par pilnīgu Latvijas neatkarību atskanēja 1917. g. 21. marta Rīgas sabiedrisko organizāciju delegātu sapulcē, kur par to sevišķi iestājās inž. S. Paegle un Dr. A. Butuls.

»Dzimtenes Atbalss« 1917. g. 10. jūlija numurā E. Blanks starp citu rakstīja: »Ja tikai Latvijas prasības pēc suverēnitātes būs nobriedušas, mēs pacelsim karogu par Latvijas maksimālo prasību — par suverēno Latviju. Vēl tas laiks nav pienācis, un neminēsim, kad tās dienas atnāks Latvijai. Bet jau tagad to sludināt nav par agru«. Un tā paša gada 21. jūlijā: »Federācija ar Krieviju nav mūsu ideāls, bet tikai kompromiss. Varbūt slikts kompromiss. Mūsu ideāls ir suverēna Latvijas valsts. Kamēr latvieši vēl līdz tam nav izauguši — nesiet to klusi savā sirdī...«.

*) A. Klīve — grāmatā »Ulmaņa 75 gadi«.

1917. g. augustā neatkarības idejas paudējiem pievienojās arī tikko nodibinātā *Latvju Kareivju Nacionālā Savienība* ar savu laikrakstu »Laika Vēstis« A. Krodera un A. Plensnera vadībā. Kādā uzsaukumā savienība deklarēja, ka, »ir jāiegūst Latvijas neatkarība, lai par Latvijas dzīves veidoŗanu lemj tā pati.«

Tikai 1917. g. novembra sākumā, kad Krievijā valsts varu jau bija pārņēmuŗi komūnisti, gandrīz vienlaicīgi nodibinājās divas politiskas latvieŗu organizācijas — *Latvieŗu Pagaidu Nacionālā Padome* (LPNP) Pēterburgā — Valkā, un *Demokratiskais Bloks* (DB) vācu okopētajā Rīgā. Pirmā nodibinājās uz LBA CK iniciatīvu, un tās iespējamais darbības lauks bija Krievija un Latgale ar daļu Vidzemes. LPNP 1. sesija notika Valkā no 17.—19. novembrim un tanī piedalījās 26 delegāti no 4 politiskām partijām un 9 organizācijām. 18. novembra sēdē padome pasludināja, ka »Latvija, kuŗā ieiet Vidzeme, Kurzeme un Latgale, ir autonoma valsts vienība, kuŗas stāvokli attiecībā uz ārieni un iekŗejo iekārtu noteiks viņas Satversmes sapulce un tautas plebiscits.« Sesijas pēdējā dienā LPNP priekŗšsēdis V. Zāmuēlis pēc debatēm par padomes kompetencēm rezumēja, ka LPNP piekritis: sasaukt Latvijas Satversmes sapulci un kārtot attiecības ar Krievijas Satversmes sapulci; izstrādāt autonomijas un agrārās reformas projektus; piedalīties miera konferencē un kārtot bēgļu atgrieŗanos Latvijā.

Pēc sesijas LPNP publicēja sekojoŗu K. Skalbes sastādītu uzsaukumu-deklarāciju latvieŗu tautai:

VISIEM LATVIEŗIEM!

Latvieŗi! *Sveŗas tautas krusto savus zobenus pār mūsu zemi un prasa, kam viņai piederēt? Šai brīdī lai skaļi visā pasaulē atskan latvju tautas balss. Šī zeme ir mūsu, noliekat savus zobenus, mēs paŗi gribam valdīt savā zemē kā brīva tauta. Mēs negribam būt nevienam par laupījumu. Ir laiks, ka latvju arķls izaŗ, tās robeŗu eŗas, ko likuŗas sveŗas tautas — krievi, poļi un vācieŗi, dalīdamas kā laupījumu mūsu tēvu zemi. Kur-*

zeme, Vidzeme un Latgale lai top par apvienotu Latviju; tā ir vienas tautas zeme, ko nedrīkst ŗķirt ne upes, ne robeŗu stabi. Lai svabadi pa viņu staigā latvieŗu arklis un sētuve.

Latvieŗi! Grūts ir bijis latvieŗu tautas mūŗs sveŗu tautu jūgā. Mūŗu gaita ir bijusi bāra bērnu gaita, bet savās dvēselēs mēs dziļi esam glabājuŗi īgnumu pret saviem apspiedējiem. Ne vienreiz vien mūŗu tauta ir sacēlusies, lai asinīm pirktu sev brīvību. Un kad Eiropas tautas izgāja lielā cīņā par savu neatkarību, arī latvju dēli pacēla savu karogu par brīvu Latviju. Dārgas mums ir ŗīs varonīgās cīņas, kuŗas maksājuŗas daudz dārgu dvēseļu... Ar ugunsgrēku dūmiem ir aizgājuŗi mūŗu pūliņos uzceltā dzīve. Mūŗu tauta ir izkaisīta pa visiem vējiem.

Brāļi latvieŗi! Līdz zemei ir saraustīta gabalos svētā tautas miesa, viena daļa aiz vācu drāŗu ŗogiem, otra Krievzemē. Citi min bēgļu tekas, citi sveŗos kuŗa pulkos kalpo sveŗai varai. Māte Latvija grib ar mīlestību salasīt ŗīs saplosītās tautas daļas un no jauna savienot, lai viņas top par vienu dzīvnu un veselu tautas miesu. Jo latvju tautai nebūŗ mirt, bet dzīvot.

Lai apvienotu saŗķelto tautu un sadalīto tautas zemi par vienu nedalāmu valsts vienību — Latviju — ir nodibinājuŗies Latvieŗu Pagaidu Nacionālā Padome.

Viņa ir radusies visgrūtākā brīdī, kad ienaidnieks izstiepj savu roku pār Latviju, kad mūŗu nacionālā griba ir salauzta un asās partiju cīņās mēs esam pazaudējuŗi tos lielos mērķus, ko vēsture nostāda priekŗā visām mazām un kalpinātām tautām.

Latvieŗi! Esat ŗī lielā brīŗa cienīgi un apvienojaties ap savu Pagaidu Nacionālo Padomi. Lai viņa top par ceļa zvaigzni, kas ved uz brīvu apvienotu Latviju!

Latvieŗu Pagaidu Nacionālā Padome ir sākusies no organizācijām un partijām, kas paguvuŗas apvienoties uz izpostītās dzimtenes drupām, lai paceltu balsi pret Latvijas sadalīŗanu, pulcinātu latvju tautu ap atdzisuŗiem pavardiem.

Latvieŗu Pagaidu Nacionālā Padome protestē pret jebkuŗu Latvijas sadalīŗanu un seviŗķi pret Kurzemes vai arī visas Lat-

vijas pievienošanu, vai kaut kādu saistīšanu pie Vācijas, un pasludina, ka Latvija, t. i. Kurzeme, Vidzeme un Latgale, ir autonoma un nedalāma valsts vienība, par kuras iekšējo iekārtu un attiecībām uz ārieni lems Satversmes Sapulce, kas izteiks tautas gribu.

Latvijas Satversmes Sapulces sasaukšanu saziņā ar citām organizācijām un iestādēm Latviešu Pagaidu Nacionālā Padome tur par vienu no saviem galveniem uzdevumiem.

Latvieši! Lielais atlaišanas vārds ir atskanējis: pašnoteikšanās tautām! Negaidait vairs citas atlaišanas. Nemat sev paši ko vēsture jums dod, un esat gatavi notīrīt savas durvis no svešiem apspiedējiem. Nemat sev šo zemi, kuru mūsu tēvi ir pirkuši ar saviem asins sviedriem un ceļat tur labāku un taisnīgāku valsti nekā tā, kura tagad iet bojā.

Lai dzīvo brīvā un apvienotā Latvija!

Valkā, 1917. g. 17. novembrī.

Latviešu Pagaidu Nacionālā Padome

LPNP ar saviem pārstāvjiem piedalījās latviešu sabiedriskās organizācijas un 4 pilsoniskās politiskās partijas: Zemnieku savienība, Nacionāldemokrātu partija, Demokrātu savienība un Radikāldemokrātu partija. 4 sociālistiskās partijas atteicās piedalīties. Tāpat atteicās piedalīties jau pilnīgā bolševiku iespaidā nonākušās dažādās padomes. To pārstāvis — Vidzemes padomes priekšsēdis O. Kārkliņš paziņoja: »Mēs, sociāldemokrāti bolševiki un internacionālisti, negribam nekādu nacionālu autonomiju, bet aizstāvam savas šķiras intereses, vienalga, kas dzīvo Latvijā — latvieši, krievi, ēbreji vai samojedi.«

Tāda latviešu bolševiku nostāja Latvijas nākotnes jautājumā divpadsmitā stundā izraisīja lielāku aktivitāti pilsoniskos darbiniekos, jo tiem nepavisam nebija vienaldzīgi, kas dzīvo Latvijā un kāda politiskā iekārta tur izveidojas. Bolševiku oktobra revolūcija un sekojošais terrrors drīzi vien daudziem arī sagrāva iecerēto mērķi — autonomu Latviju demokrātiskā Krievijā.

1918. g. 6. janvāra sēdē vienīgais latvieŗu pilsoniskais deputāts Krievijas satversmes sapulcē J. Goldmanis deklarēja, ka:

»Latvijas jautājums ir kļuvis starptautisks un to vairs nevar izšķirt Taurijas pilī. Latvju tauta gan sūtījusi te savus pārstāvjus, bet tā patur sev tiesības savā Satversmes sapulcē noteikt savu turpmāko valsts iekārtu un attiecības uz ārieni.«

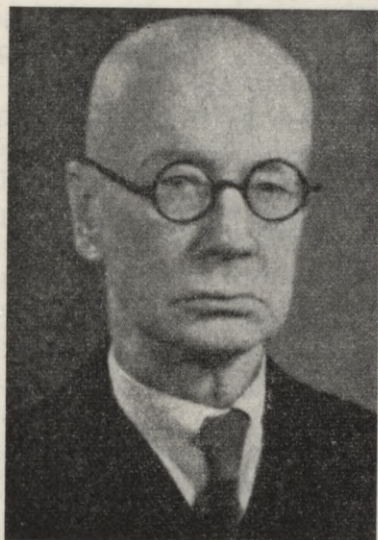
Tas notika laikā, kad bolŗeviku nodibinātais Iskolats (Latvijas strādnieku, kareivju un bezzemnieku padome) bija jau pasludinājusi LPNP par atlaistu un sevi par vienīgo »Latvijas suverēnās varas nesēju.«

Drīz pēc LPNP 2. sesijas (Pēterburgā, no. 15.—18. janv.) bolŗeviki arī apcietināja padomes priekŗsēdi V. Zāmuēli. Viņam tomēr laimējās no apcietinājuma izbēgt un nokļūt vācu okupētajā Rīgā.

Bija sākusies smaga politiska un drīzi vien arī bruņota cīņa par Latviju kā neatkarīgu valsti. Šīs cīņas smagums pilnā mērā gūlās uz latvieŗu pilsoniskajiem politiskajiem darbiniekiem. To minimāli atbalstīja vienīgi neliela rev. sociālistu un sociāldemokrātu-mazinieku Rīgas grupa Dr. P. Kalniņa, Fr. Mendera, M. Skujenieka un E. Skubiŗa vadībā, kas aktīvi piedalījās Rīgā nodibinātajā Demokratiskajā blokā. Bet otra sociāldemokrātu-mazinieku grupa Krievijā, kas Pēterburgā bija nodibinājusi Latvijas Paŗnolemŗanās savienību F. Cielēna vadībā, vēl arvien aktīvi iestājās par Latvijas autonomiju Krievijas demokratiskā republikā. Vēl 1918. g. martā t. i., kad Krievijā pie varas jau bija bolŗeviki un cēla savu proletāriāta diktatūras valsti, Lietuva (16. febr.) un Igaunija (24. febr.) jau bija proklamējuŗas savu valstisko neatkarību un LPNP bija pieņēmusi deklarāciju par neatkarīgas Latvijas valsts nodibināŗanu, F. Cielēns savā broŗūrā »Kaŗŗ un Latvijas liktenis« rakstīja:

»Nebūtu tālredzīgi prasīt patstāvīgu un demokratisku Latvijas republiku. Baltijas ostas Krievijai ir pilnīgi nepiecieŗamas...«

Bet tomēr, pateicoties LPNP ārlietu nodaļas un seviŗķi Z.

V. Zāmuēlis

Z. Meierovics

Meierovica aktīvitātei, Lielbritānijas valdība jau 1918. g. 11. novembrī paziņoja Z. Meierovicam, ka *»Viņa ir laimīga no jauna apstiprināt savu gatavību atzīt LNP kā patiesi neatkarīgu iestādi līdz tam laikam, kamēr miera konference liks pamatus Jūsu tautas jaunam brīvības un labklājības laikmetam. Līdz tam viņa Majestātes valdība būs laimīga Jūs pieņemt kā latviešu pagaidu valdības ārkārtējo diplomātisko priekšstāvi«*.

LPNP aktīvākie darbinieki bija: V. Zāmuēlis (Valdes priekšsēdis), A. Bergs, K. Pauļuks, J. Goldmanis, J. Rubulis, J. Palcmanis, K. Bachmanis, K. Skalbe, J. Akurāters, E. Laursons, Z. Meierovics, A. Klīve, A. Ķeniņš, J. Zālītis, V. Rubulis, E. Freivalds, O. Nonācis, O. Grosvalds, J. Čakste, A. Dobelis, J. Kreicbergs, J. Seskis, J. Rancāns, J. Gulbītis, A. Kroders, Fr. Trasūns, J. Brummelis, P. Zālītis, M. Antons, V. Siļņš, St. Kambala, P. Lazdāns u. c.

No tiem dzīvi (trimdā) ir vairs tikai A. Klīve, J. Rancāns, A. Kroders un J. Gulbītis.

Pēc boļŗeviku oktobra revolūcijas arī uz Sibīriju aizklīduŗos latvieŗos sākās liela nacionālpolītiska rosība. Nodibinājās Sibīrijas un Urālu nacionālā padome un Tālo Austrumu Latvieŗu centrālburojs. No brīvprātīgiem latvieŗu kaŗavīriem saformējās Troickas un Imantas pulki. Turienes redzamākie darbinieki bija: P. Ŗmits, H. Asaris, V. Salnais, M. Salnā, V. Leitis, A. Ŗvābe, P. Dardzāns, J. Bērziņŗ, R. Zariņŗ, J. Ozols u. c.

✱

Tai pašā laikā, kad Pēterpilī nodibinājās LPNP, arī Rīgā dzīvojoŗie 7 politisko partiju (Zemnieku s-bas, Demokrātu s-bas, Radikāldemokrātu, Nacionāldemokrātu, Neatkarības apvienības, Rev. sociālistu un Sociāldemokrātu) darbinieki slepenās kopsanāksmēs radīja t. s. »17 vīru bloku«, sauktu arī par *Demokratisko bloku*, kas par savu mērķi uzstādīja cīņu pret vācu okupācijas varas aneksijas politiku un neatkarīgas Latvijas republikas nodibināŗanu. Tā aktīvākie darbinieki bija no pilsoņiem: M. Valters, K. Ulmanis, Spr. Paegle, E. Bite, R. Bēnuss, A. Deglavs, M. Brūŗis, E. Pīpiņŗ, D. Golts, J. Ansbergs, A. Zēbergs un A. Butulis, bet no sociālistiem — M. Skujenieks, P. Kalniņŗ, Fr. Menders, E. Skubiķis un E. Traubergs.

Abām organizācijām bija gan viens kopīgs mērķis, bet organizācijas un taktikas jautājumos to starpā pastāvēja lielas domstarpības. LPNP dibinājās uz sabiedrisko organizāciju un politisko partiju priekŗstāvjiem un Latvijas nākotni uzskatīja par atkarīgu no Sabiedroto valstu nostājas, bet Demokratiskais bloks dibinājās tikai uz politisko partiju priekŗstāvjiem un Latvijas nākotni saskatīja par atkarīgu no Vācijas demokrātisko, seviŗķi sociāldemokrātu, spēku atbalsta. Seviŗķi stingri Ŗo viedokli Demokratiskā blokā aizstāvēja M. Valters un sociālistisko partiju pārstāvji.

Tomēr pēc ilgām iepriekŗējām sarunām 1918. g. 17. novembra vakarā Rīgā esoŗo LPNP un DB locekļu kopsapulce vienojās par kopīgu politisku platformu, *Latvijas Tautas Padomes* (TP) nodibināŗanu vienīgi no politisko partiju pārstāvjiem

un nekavējoŗu neatkarīgas demokratisķas Latvijas republikas proklamēŗanu.*)

Tautas Padomē savus pārstāvjus deva visas LPNP un DB pārstāvētāŗ 7 politiskāŗ partijas, kuŗāŗ vēl pievienojāŗ tikķo nodibinātāŗ Republikāņu partijas un viens Latķales pārstāvis. Lēmumam par TP nodibināŗanu nepievienojāŗ vienīgi LPNP priekŗšsēdis V. Zāmuēlis un vicepriekŗšsēdis A. Bergs. Tie aizstāvēja uzskatu, ka LPNP ir jau pilntiesīga un starptautiski atzīta latvieŗu tautas reprezentētāja un tādēļ nav vajadzības dibināt ķādu jaunu organizāciju un vēl reiz proklamēt Latvijas valsti.

Dr. M. Valters »Amerikas Vēstneŗa« 1958. g. 47. n-rā raksta:

»Abi LPNP līderi A. Bergs un V. Zāmuēlis, par spīti visāŗ pūlēm, atteicāŗ aktīvi piedalīties proklamēŗanas aktā. Gan jāsaka, neba ķādas juridiskas formas vai motīvi spēlēja tik

*) Pavisam tendenciozi řo latvieŗu politisko darbinieķu vēsturisko vienoŗanos cenŗas nostādīt mūsu sociāldemokrati un arī prof. A. řvābes Latvju enciklopēdija, 2444. lpp. rakstot, ka »DB iestājāŗ LPNP 24 delegāti, kas pārstāvēja Zemnieķu savienību un centra partijas«. Bet pavisam ko citu lasāŗ tāŗ pašas enciklopedijas 1325 lpp. un seviŗķi tāŗ pašā prof. A. řvābes rediķētajā Latvijas ķonversācijas vārdnīcā. Tas ka sociāldemokrati nepiedalījāŗ LPNP tik seķmīgajā darbībā vien nedod iemesķu pēc 40. gadiem tādai vēsturisku faktu falsifikācijai.

LPNP bija tai laikā jau starptautiski atzīta Latvijas pagaidu valdība, bet DB ne formāli, ne faktiski nebija pat ne organizācija. Notika vienoŗanāŗ par jaunas, uz plaŗāķas politiskas bāzes dibinātas, latvieŗu tautas pārstāvēības radīŗanu zem Tautas padomes nosauķuma, kuŗā no tāŗ 40 locekļiem LPNP deva 224, un DB — 15 locekļus. TP tad arī pārņēma visas LPNP iestādes un atzina sevi par tāŗ darbības turpinātāju un latvieŗu tautas vienīķo politisko pārstāvēību. Bet no DB Tautas padomei nebija nekā cita ko pārņemt ķā vienīgi tā 15 locekļi un daŗu vāķu iestādēm iesnieķtu rakstu noraksti, uz kuŗiem atbilde neķad netika saņemta.

svarīgu lomu; drīzāk tie bija viņu politiskie ieskati, jo abi kungi bija stipri noskaņoti pret sociāldemokratiju.*)

Tikai ar lielu piepūli varēja piespiest latvju sociāldemokratu, lai tie atzītu nacionālās valsts nepieciešamību, ejot kopā ar visām citām grupām.

Latviešu zemnieku savienība deva Tautas Padomē 13 locekļus: agr. K. Ulmani, Dr. M. Valteri, J. Ampermani, agr. J. Vārsbergu, agr. V. Gulbi, agr. E. Baueru, A. Žeru, N. Svempi, K. Vanagu, J. Bērziņu, O. Nonāci, E. Freivaldu un J. Čaksti

Latvijas sociāldemokratiskā strādnieku partija — 10 locekļus, no kuriem pirmajā sēdē klāt bija tikai 6: Fr. Menders, Dr. P. Kalniņš, J. Celms, Br. Kalniņš, M. Skujenieks un Andrejs Petrēvics.

Latviešu demokratu savienība — 5 locekļus: adv. Biti, tirgotāju D. Goltu, inž. M. Brūžu, tirgotāju A. Ranči un J. Bergsonu.

Latvijas radikāldemokratiskā partija — 4 locekļus: adv. J. Zālīti, adv. G. Zemgali, Dr. K. Kasparsonu un adv. R. Bēnusu.

Revolūcionāro sociālistu partija — 3 locekļus: E. Skubiķi, E. Traubergu un K. Albertiņu.

Latviešu nacionāldemokratu partija — 2 locekļus: rakstnieku J. Akurāteri un adv. A. Ķēniņu.

Latvju neatkarības partija — 1 locekli: inž. Spr. Paegli.

Latvijas republikāņu partija — 1 locekli: adv. E. Strautnieku.

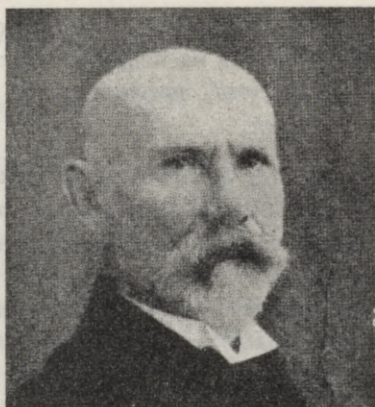
Latgali pārstāvēja virsnieks St. Kambala.

Bija paredzēts vēlāk TP sastāvu papildināt arī Kurzemes un Latgales pārstāvjiem, tāpat arī ar minoritāšu pārstāvjiem. TP darbības beigu posmā tās sastāvs bija pieaudzis līdz 183.

*) V. Zāmuēlis līdz Latvijas valsts nodibināšanai bija ļoti konservatīvs, bet vēlāk kļuva stipri progresīvs un sava rakstura dēļ nespēja īsti iekļauties nevienā partijā, pretēji A. Bergam, kas no progresīvo ideju paudēja (ap 1905. gadu) kļuva par latviešu konservatīvās pilsonības ideologu un līderi. Viņiem abiem ir ļoti lieli nepelni pie LPNP sekmīgās darbības un Latvijas valsts idejas īstenošanas.

Kārlis Ulmanis

Jānis Čakste

Tautas Padome par savu priekšsēdi ievēlēja bij. Krievijas valsts domes locekli adv. J. Čaksti (LZS), par viņa biedriem M. Skujenieku (LSDSP) un G. Zemgali (LRDP), par sekretāru E. Biti (LDS) un viņa vietniekiem E. Skubiķi (LRSP) un St. Kambalu (Latgale).

Par pagaidu valdības ministru prezidentu TP vienbalsīgi izraudzīja Latviešu zemnieku savienības pārstāvi agr. K. Ulmani.

TP POLITISKĀ PLATFORMA

Dibināšanas sēdē Tautas Padome vienbalsīgi pieņēma šādu *politisku platformu*, kas uzskatāma par Latvijas valsts pirmo *pagaidu satversmi*:

I Satversmes Sapulce

- 1) *Latvijas Satversmes Sapulce sasaukama pēc iespējas drīzā laikā.*
- 2) *Satversmes Sapulces locekļu vēlēšanas notiek, abiem dzimumiem piedaloties, uz vispārīgo, vienlīdzīgo, tiešo, aizklāto un proporcionālo vēlēšanu tiesību pamata.*

II Valsts forma un attiecības pret citām tautām

- 1) *Republika uz demokratiskiem pamatiem.*
- 2) *Apvienota, patstāvīga un neatkarīga Latvija Tautu Savienībā.*

III Suverēnā vara un valsts politiskā un saimnieciskā iekārta.

- 1) *Līdz Satversmes Sapulces sanāķŗšanai suverēnā vara Latvijā pieder Latvijas Tautas Padomei, kuŗa ieceļ arī Pagaidu valdību.*
- 2) *Latvijas Tautas Padomē ar saviem pārstāvjiem piedalās:*
a) politiskās partijas, b) Latvijas novadi, kuŗos ŗimbrīŗam nepastāv politiskas partijas (Kurzemē, Latgalē u. c.), nacionālās minoritātes.
- 3) *Pagaidu valdības sastādīŗanā jāievēro koalīcijas princips.*
- 4) *Līdz Satversmes Sapulces sanāķŗšanai visa izpildu vara atrodas Pagaidu valdības rokās.*
- 5) *Pagaidu valdībai līdz Satversmes Sapulces sanāķŗšanai nav tiesības grozīt pastāvoŗo sociālo iekārtu.*

IV Cittautieŗu tiesības:

- 1) *Nacionālās minoritātes sūta priekŗstāvjus Satversmes sapulcē un likumdoŗanu iestādēs uz proporcionālo vēlēŗanu tiesību pamata.*
- 2) *Nacionālās minoritātes, kuŗas ietilpst Latvijas Tautas padomē, piedalās Pagaidu valdībā uz III. nodaļas 2. panta pamata.*
- 3) *Nacionālo grupu kultūrālās un nacionālās tiesības nodroŗināmas pamata likumos.*

V Pilsoniskās brīvības.

- 1) *Prese, vārda, sapulču un biedroŗanās brīvības nodroŗināmas ar Pagaidu valdības noteikumiem.*
- 2) *Amnestija visās lietās, izņemot kriminālās.*
- 3) *Iespēja Latvijas pilsoņiem atgriezties dzimtenē.*

VI Valsts apsardzība.

- 1) *Latvijas tautas milīcija (tautas apsardzības spēks) dibināma uz iesauķŗšanas pamatiem, neizslēdzot brīvprātīgo pieteik-*

ŗanos. Milicija stāv Pagaidu valdības tieŗā pārzinā, kuŗa organizē tautas apsardzību.

- 2) Vācu kaŗaspēks evakuējams noteiktā laikā.

VII Vietējā pašvaldība un pārvaldes iestādes.

- 1) Vietējās pašvaldības iestādes ievēlamas uz vispārīgo, vienlīdzīgo, tieŗo, aizklāto un proporcionālo vēlēŗanu tiesību pamata, abiem dzimumiem piedaloties. Vēlēŗanām jānotiek jau pirms Satversmes Sapulces sanāķŗanas. Vēlēŗanu laiku nosaka Pagaidu valdība, kuŗa arī organizē pagaidu pārvalžu iestādes.

ŗo deklarāciju pagaidu valdība pēc valsts proklamēŗanas akta publicēja kā otro savas likumdoŗanas aktu. Pirmais bija vēstījums Latvijas tautai:

LATVIJAS PILSONI!

Latvijas Tautas Padome, atzīdama sevi par vienīgo varas nesēju Latvijas valstī, pasludina, ka:

- 1) *Latvija, apvienota etnografiskās robeŗās (Vidzeme, Kurzeme, Zemgale, Latgale), ir patstāvīga, neatkarīga demokrātiski-republiska valsts, kuŗas satversmi un attiecības pret ārvalstīm noteiks tuvākā nākotnē Satversmes sapulce, sasaukta uz vispārēju abu dzimumu tieŗu, vienlīdzīgu, aizklātu un proporcionālu vēlēŗanu tiesību pamata.*
- 2) *Latvijas Tautas Padome ir nodibinājusi kā augstāķo izpildu varu Latvijā — Latvijas Pagaidu valdību.*

Latvijas Tautas Padome uzaicina Latvijas pilsoņus uzturēt mieru un kārtību un visiem spēķiem pabalstīt Latvijas Pagaidu valdību viņas grūtajā un atbildīgajā darbā.

*Latvijas Pagaidu valdības
ministru prezidents: Ulmanis.
Latvijas Tautas Padomes
priekŗsēdētāja biedrs: Zemgalis.*

Rīgā, 18. novembrī 1918. gadā.

Nacionālais Teātris

Latvijas brīvvalsts proklamēšanas akts.

1918. g. 18. novembrī — Rīgā Latvju Operas namā (Nacionālajā Teātrī) notika oficiāls publisks Latvijas valsts proklamēšanas akts. To vadīja G. Zemgalis, jo Čakste, tikko atgriezies no Krievijas, nebija vēl Rīgā ieradies. Aktā TP sekretārs E. Bite nolasīja TP nodibināšanās protokolu līdz ar tās politisko platformu, pēc kam G. Zemgalis paziņoja, ka »Latvijā suverenā vara ar šo brīdi pārgājusi uz Latvijas Tautas Padoimi«. — Neticamais bija noticis, latviešu tauta pēc 600 gadiem bija atkal brīva tauta savā neatkarīgā valstī. Kronvalda u. c. tautas atmodas laika darbinieku vizija par savu valsti bija kļuvusi par realitāti.

Sekoja ministru prezidenta K. Ulmaņa un politisko partiju pārstāvju runas. Visi pilsonisko partiju runātāji vēlēja neatkarīgai, demokratiskai un nacionālai Latvijas valstij dzīvot saules mūžu, bet sociāldemokrati (Dr. P. Kalniņš) un rev. sociālisti (E. Skubiķis), ka neatkarīgo Latvijas valsti viņi ieskata

tikai kā pārejas stadiju uz sociālistisku valsti: »Brīva neatkarīga Latvija mums nav mērķis, bet tikai līdzeklis mērķa sasniegšanai«.

*

Tautas Padomes pirmajā sesijā pēc valsts proklamēšanas no 2.—6. decembrim apstiprināja *Latvijas pagaidu valdības* pirmo ministru kabinetu šādā sastāvā:

Ministru prezidents agr. K. Ulmanis (Zemn. s-ba)

Iekšlietu ministrs — Dr. M. Valters (Zemn. s-ba)

Ārlietu ministrs — cand. oec. Z. Meierovics (Zemn. s-ba)

Skolu ministrs — Dr. K. Kasparsons (Rad. demokr.)

Tieslietu ministrs — adv. P. Juraševskis (Dem. s-ba)

Finanču ministrs — doc. K. Puriņš (Nac. demokr.)

Tirdzn. un rūpn. ministrs — inž. S. Paegle (Neatk. apv.)

Zemkopības ministrs — J. Goldmanis (Zemn. s-ba)

Satiksmes ministrs — inž. T. Hermanovskis. (Rep. p-ja)

Darba ministrs — inž. T. Hermanovskis

Apgādības ministrs — agr. K. Ulmanis

Apsardzības ministrs — adv. J. Zālītis (Rad. demokr.)

Valsts kontrolieris — barons E. Rozenbergs (vācietis)

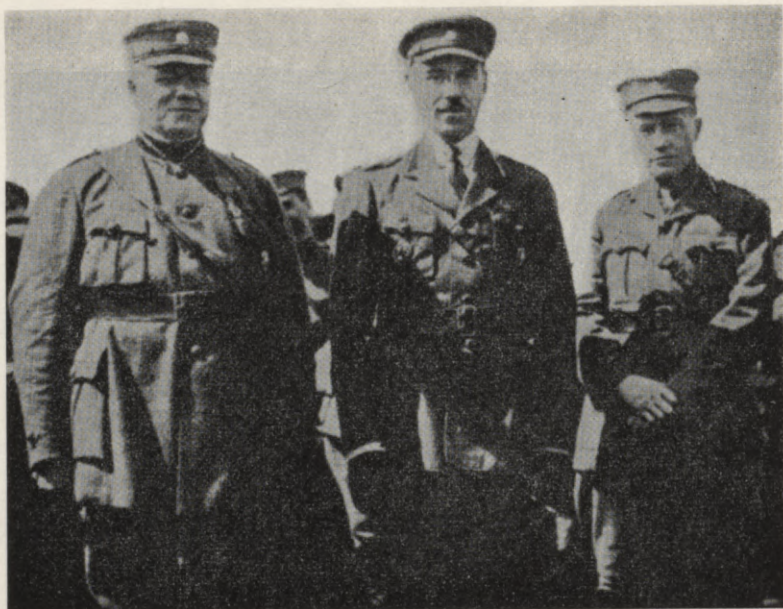
Vācu ministrs un viceministri pēc Rīgas krišanas boļševiku rokās pagaidu valdībā vairs aktīvi nepiedalījās.

Latvijas pagaidu valdība 1919. g.:

1. rindā: S. Paegle, M. Valters, K. Ulmanis, T. Hermanovskis, J. Goldmanis; 2. rindā: J. Blumbergs, E. Strautnieks, D. Rudzītis, J. Zālītis un K. Puriņš. Iztrūkst: Z. Meierovics un K. Kasparsons un vācu min.

Pēc sekojoŗām 20 mēneŗu ilgām asiņainām brīvības cīņām ar krievu un vācu iebrucējiem, 1920. g. 17/18. aprīlī latvieŗu tauta vispārīgās, vienlīdzīgās, tieŗās, aizklātās un proporcionālās vēlēŗanās, piedaloties par 21 gadu vecākiem abu dzimumu Latvijas pilsoņiem, ievēlēja Satversmes sapulci 150 locekļu sastāvā. Vēlēŗanās piedalījās 24 politiskās partijas un grupas 17 latvieŗu un 7 cittautieŗu. Ievēlēja no 10 pilsoniskām partijām 76 locekļus, Sociāldemokrātu partijas 57 un minoritātēm 17 locekļus.

*Mūsu politiskie un militārie vadītāji brīvības cīņu laikā:
K. Ulmanis, Z. Meierovics un pulkv. J. Balodis.*

Satversmes sapulce 1920. g. 27. maijā pieņēma likumu —

DEKLARĀCIJA PAR LATVIJAS VALSTI

- 1) *Latvija ir patstāvīga un neatkarīga republika ar demokrātisku valsts iekārtu.*
- 2) *Latvijas valsts suverēnā vara pieder Latvijas tautai.*

1922. g. 15. februārī Satversmes sapulce vienbalsīgi, tikai 5 atturoties, pieņēma Latvijas valsts satversmi, kurā 1920. g. 27. maija deklarācija uzņemta kā satversmes pirmie divi panti. Satversme stājās spēkā 1922. g. 7. novembrī.

*O. Nonācs, dz. 1880. g.
1940. g. deportēts*

*A. Kroders, dzim. 1892. g.
Tagad trimdā Zviedrijā*

Jaunās Latvijas valsts nostiprināšanā šai laikā liela loma piekrita diviem pilsoniskiem laikrakstiem: O. Nonāca nodibinātam un vadītam *»Līdumam«* Valkā, vēlāk Rīgā, un A. Krodera nodibinātam un vadītam *»Latvijas Sargam«* Liepājā, vēlāk Rīgā. Pēdējais Liepājas perioda laikā bija arī pagaidu valdības oficiozs.

*

Šo nodaļu varam noslēgt ar baltvācu vēsturnieka *J. fon Hēna* atzinumu: *)

— Baltijas valstu rašanās bija sekas tai spēku pārgrozībai lielvalstu starpā, ko radīja pirmais pasaules karš. Taču iespējama šī neatkarība kļuva nevis ar angļu un amerikāņu intervencijas palīdzību, kā to apgalvo padomju vēsturnieki, bet

*) Jürgen von Hehn, *Forschungen zur osteuropäischen Geschichte*, Bd 4. Berlin, 1956.

tikai sakarā ar latvieŗu un igauņu pilsonisko politisko darbinieku mēŗķtiecīgajiem centieniem un darbību. Tie prata izmantot tā laika labvēlīgos apstākļus un atrast saviem plāniem nepiecieŗamo atbalstu. Turpmākā attīstība arī nepārprotami rādīja, ka tautas vairākums stāvēja par neatkarīgu valsti. Plaŗu tautas slāņu komūnistiskā infekcija 1917. — 1919. g. Latvijā skaidri pierādījās par apstākļu ietekmētu, pārejoŗu parādību. It īpaŗi pēc tam, kad 1919/20. g. agrārreforma bija ievadījusi sociālo nomierināŗanos un baltvācu saimnieciskā un politiskā dominance bija galīgi salauzta, Latvijas un Igaunijas komūnistiskajām partijām bija vairs tikai niecīga piekriŗana tautā. —

POLĪTISKĀS PARTIJAS VALSTS NODIBINĀŠANAS LAIKĀ

Kā jau pieminēts, laikā no 1906. g. līdz Pasaules karā latviešu politiskā aktivitāte lielā mērā apsīka. Tā sāka atkal pieņemties ar kara izcelšanos, bet it sevišķi ar latviešu strēlnieku pulku un Bēglu apgādāšanas CK nodibināšanos. Šī aktivitāte no pilsoņu puses līdz pat 1917. g. tomēr izpaudās politiski neorganizēti — atsevišķu cilvēku vai dažādu apolītisku organizāciju (galvenokārt palīdzības) rosināta. Arī abas sociālistu partijas, kas bija smagi cietušas 1906. g. represijās un būdamas nelegālas, bija spiestas darboties dažādu legālu strādnieku kultūras un pašpalīdzības organizāciju aizsegā. Tas deva gan lielas iespējas partiju idejas un mērķus paust plašās strādnieku masās, bet reizē mazināja efektīvas centrālas vadības un kontroles iespējas. Tā rezultātā partijās izveidojās dažādi novirzieni, kas savstarpēji sāka sīvi apkaroties. Sevišķi aktīvs bija komunistiskais novirziens, kas pamazām arī kļuva par dominējošo spēku latviešu sociālistos.

Latviešu sociāldemokrātu savienības (kas 1913. g. Briseles kongresā bija pārdēvējusies par *Latvijas revolūcionāro sociālistu partiju*) darbībā jau tūlīt pēc E. Rolava un A. Trauberga nāves 1907. g. iestājās jūtams apsīkums un tā zaudēja arī savu latvisko raksturu.

LPNP dibināšanas sēdē Valkā tās pārstāvji M. Sams un Dr. A. Kirchenšteins, kas bija ieradušies tikai informācijas nolūkā tāpat kā sociāldemokrāti-mazinieki, paziņoja, ka ir pret neatkarīgas Latvijas valsts dibināšanu, jo tāda esot vienīgi Vācijas interesēs. Partijas stāvot par Latvijas federāciju ar Krieviju. Tādēļ arī tās atteicās piedalīties LPNP. Bet tanī pat laikā tomēr citi partijas darbinieki Rīgā (E. Skubikis un E. Traubergs) aktīvi piedalījās Demokratiskā blokā, kas arī par savu mērķi bija spraudis neatkarīgas Latvijas brīvvalsts nodibināšanu. Iespējams, ka tas notika sociāldemokrātu M. Skujenieka

un P. Kalniņa iespaidā, jo vēlāk E. Skubiķis arī pārgāja uz LSDSP. M. Valters no partijas bija atrāvis jau agrāk un piedalījās Latviešu zemnieku savienības nodibināšanā.

Vēlāk partija ar 3 priekšsēdētājiem — E. Skubiķi, E. Traubergu un M. Sprūdi piedalījās Tautas Padomes nodibināšanā un kādu laiku arī tās darbībā. Boļševiku iebrukuma laikā partija tomēr kopā ar sociāldemokrātiem no TP izstājās. Trūkstot spējīgiem vadītājiem, tā nespēja pastāvēt sociāldemokrātu aktivitātes priekšā un tās darbība arvien vairāk apsīka. 1920. g. Satversmes sapulces vēlēšanās partija ieguva tikai 724 balsis un beidza pastāvēt kā atsevišķa partija. Tās aktīvākie biedri pārgāja vai nu jaundibinātajās pilsoniskās partijās, vai arī Sociāldemokrātu partijā. Traubergs, Arnis u. c. ar daļu radikāldemokrātu nodibināja Darba partiju, Skubiķis pārgāja pie sociāldemokrātiem u. t. t.

1904. g. nodibinātās *Latvijas sociāldemokratiskās strādnieku partijas* liktenis nebija daudz labāks. Jau partijas 3. kongresā 1906. g. augustā partija zaudēja savu neatkarību par labu krievu sociāldemokrātu partijai. 4. kongresā 1914. g. Briselē, kurā piedalījās arī Ļeņins, pārsvaru KSDSP Latvijas apgabala sociāldemokratijā (partijas tā laika nosaukums) guva jau boļševiki (komunisti) un LSD CK ievēlēja vienīgi pēdējos. 1916. gadā partijas CK izsniedza Ļeņinam pilnvaru uzstāties Latvijas sociāldemokratijas vārdā visos starptautiskos sociālistu kongresos. Partijas 5. kongresā 1917. g. jūlijā komunisti bija jau absolūtā pārsvarā. Tā rezultātā partijas konferencē 1918. g. maijā komunisti no partijas izslēdza visus t. s. maziņiekus resp. demokratiskos sociālistus ar J. Jansonu un Fr. Menderu priekšgalā.

Partijai 1907. g. bija 16.000 biedru, bet divus gadus vēlāk (1909. g.) vairs tikai 3.500 un 1912. g. — 2.500, no kuriem 1.600 Rīgā. Pašas Krievijas sociāldemokrātu partijai tai laikā bija pat tikai 1.100 biedru.

Galēji kreisā kosmopolītiskā ideoloģija un taktika mūsu sociāldemokrātus bija novedusi pie »sasistas siles«.

Pat partijas dibinātājs J. Rainis, kuŗa politiskais ideāls bija

»brīva sociālistiska Latvija sociālistiskā Krievijas un tālāk sociālistiskā pasaules federācijā«, nevar akceptēt partijas vēsturiskā materiālisma kosmopolītisko politiku. Jau 1916. g. 11. februārī viņš par to sūdzas savam draugam P. Daugem:

»Es no sāкта gala domāju, ka partija, turēdamās pie vēsturiskā materiālisma vien, atstāj neizmantoju lielu spēku: garīgo un ētisko ... Mūsu tautu un tēviju nāvē nost. Un viņā tik maza griba dzīvot kā tautai, tapt patstāvīgai. Tur arī partijas vaina, kas mācīja dzīties pēc šķiras un individa labklājības, ne pēc dzīva organisma — tautas patstāvības... Tautas labā jāstrādā kopā visām šķirām, arī māmuļnieks *) ir latvietis un cilvēks.« **)

No LSD izslēgtie maziņieki pēc mēneša izšķīrās par darbības turpināšanu zem agrākā Latvijas sociāldemokrātiskās strādnieku partijas nosaukuma un tās 1904. g. pieņemtās programmas (!). Atjaunotās partijas CK ievēlēja Pauli un Brūno Kalniņus, Fr. Menderi, J. Celmu un K. Kurševicu. Tie bija ģenerāļi bez armijas. Strādniecības aktīvākā daļa un 15 gados izveidotais partijas aparāts bija lielinieku rokās. Partijas darbība bija jāuzsāk tik pat kā no jauna, kas necīgā aktīvo darbinieku skaita un komunistu piekritēju aktivitātes dēļ nebija viegls uzdevums.

Nelaimīgā kārtā atjaunotās partijas vadība vieglāko ceļu sava iespaida atgūšanai latviešu strādniecībā saskatīja ne latviskā nacionālpolitiskā partijas ideoloģijā un programmā, bet tai pašā pie tik bēdīga stāvokļa novedušajā Marksa-Engelsa vēsturiskā materiālisma »visu zemju proletārieši, apvienojieties« politikā, ar tiem pašiem lielinieku lozungiem, to pašu asins sarkano karogu kā strādniecības un partijas simbolu, to pašu šķiru cīņas taktiku. Nemaz neapzinādamies, ka ar to viņi pie latviešu strādniekiem nebūs valdzinošāki par propagandas un demagoģisku melu meistariem krievu boļševiku izskolotiem

*) Rīgas latviešu biedrības biedrs.

**) J. Raiņa Literārais mantojums, Rīgā, 1957

latviešu komunistiem. Atjaunotās latviešu sociāldemokrātu partijas vadītāji 15 gados nebija neko mācījušies.

Jau gan 1913. g. partijas biedrs M. Skujenieks savā brošūrā »Nacionālais jautājums Latvijā« norādīja, ka mazās un politiski nepilntiesīgās tautās nav pretišķību starp strādnieku un pārējo šķiru nacionālām interesēm, un prasīja latviešu apdzīvotās teritorijas apvienošanu vienā pašpārvaldes vienībā. Bet tā kosmopolitiski noskaņotā latviešu sociāldemokrātu partijā bija kā saucēja balss tukšnesī.

Bet ne tas vien, — atjaunotās partijas vadībā un līdz ar to arī atlikušajos biedros nebija arī vienības. Trūka kopējas domas, kopīgu centienu un mērķu skaidrības. Partijas CK drīzi vien arī pameta P. Kalniņa māsas vīrs K. Kurševics un 1920. g. aizbrauca uz Maskavu, kur iestājās komunistu partijā. Arī daži partijas pārstāvji Demokratiskā Blokā (Adamsons, Klevers) *) visādi centās ignorēt un novilcināt Latvijas neatkarības idejas piepildīšanu. Citi atkal (M. Skujenieks) tai pašā laikā par Latviju kā demokratisku neatkarīgu valsti iestājās ļoti aktīvi. 1921. g. no partijas izstājās un pievienojas komunistiem arī Satversmes sapulces loceklis un naudas viltotājs V. Dērmānis.

Krievijā atrodošos latviešu sociālistu grupa, kas bija palikusi uzticīga demokratiskā sociālisma idejai, 1917. g. sākumā bija Pēterpilī nodibinājusi *Latvijas pašnolemšanās savienību* ar mērķi sasaukt Latvijas Satversmes sapulci. Tās 3. marta deklarācijā bija arī uzsvērts, ka »pareizi saprasts internacionālisms neliedz apspiesto tautu proletāriātam uzstādīt nacionālas prasības«. Savienības CK F. Cielena vadībā darbojās: A. Kurcijs, K. Dziļleja, P. Saldavs, K. Dzelzītis, R. Lindiņš, K. Bungšs, R. Drillis, M. Liepa, J. Kalējs un J. Jessens. Tai bija nodaļas visos lielākos latviešu bēgļu centros Krievijā. Savienības protestu Eiropas tautām pret vācu aneksijas plāniem parakstīja vairāk nekā 40.000 personas un daudzas organizācijas. To ār-

*) Tie abi vēlāk bija P. Stučkas (Raiņa māsas vīra) padomju valdības komisāru vietnieki.

zemēs izplatīja cuar savienības komiteju Šveicē (Rainis un P. Sēja). 1918. g. rudenī lielinieku spiesta, savienība darbību Eiropas Krievijā izbeidza, bet turpināja vēl Sibīrijā un Tālos Austrumos.

No komunistu un komunistisko ideju ietekmes LSDSP arī visā savā vēlākā darbībā nav varējusi atbrīvoties. Tādēļ arī Latvijas brīvības cīņu laikā partija nespēja un maldīgās taktikas dēļ arī negribēja sniegt TP un pagaidu valdībai nekādu nopietnu atbalstu. Viskritiskākajās dienās, kad Vidzeme mirka sarkanā terrora asinīs un lielinieki tuvojās jau Rīgai, sociāldemokrātu partijas CK pat pieprasīja Tautas Padomes (kurā tie bija pieprasījuši un dabuši 1/3 vietu) likvidēšanu, motivējot to šādi:

»Pēdējo dienu notikumi un viņu radītais stāvoklis liecina, ka cīņa ar lieliniecisko komūnismu pieņem demokrātijai necienīgu un necilvēcīgu veidu, un Pagaidu valdība, kā arī Tautas Padome, ir galīgi nespējīgas novērst tuvojošos pilsoņu kaŗu, nostādot pretim diktāturai organizēto Latvijas demokrātiju, neatkarīgu no ārējā imperiālisma un reakcijas. Centrālā komiteja, pamatojoties uz LSDSP konferences lēmumu par Tautas Padomi, prasa, lai nekavējoties tiktu radīts Tautas Padomes vietā pagaidu centrāls demokratisks orgāns, izvēlēts no vietējām demokrātiski vēlētam pašvaldību iestādēm, un ja tas drīzumā nebūtu izvedams — atsaukt sociāldemokrātu locekļus no tagadējās Tautas Padomes.«)*

Tas notika laikā, kad nekādas »demokrātiski vēlētas« pašvaldības iestādes praktiski nepastāvēja un komunisti naktīs Rīgas ielās jau kaisīja »Latvijas strādnieku, bezzemnieku un strēlnieku Padomju valdības manifestu«, kurā tā »pasludina par atceltām un gāztām visas tās pagaidu valdības, zemes un

*) Sp. Paegle — Kā Latvijas valsts tapa, Rīgā 1923. g. Tagad trimdā sociāldemokrāti, aizmirstot šo savu lēmumu, par izstāšanās iemeslu uzdod pagaidu valdības līgumu ar Vāciju, kas esot nodevis Latvijas aizsardzību baronu landesvēra un valstsvācu militāristu un monarchistu rokās, pie tam apsolot valstsvācu karavīriem Latvijas pavalstniecību.

tautas padomes un viņu ministrijas, kas viena vai otra imperiālisma paspārnē cer nodibināt jaunu verdzību pār Latvijas darba tautu, un reizē mēs izsludinām par noziedzīgām darba tautas un revolūcijas pretiniecēm visas tās kontrrevolūcionārās iestādes, organizācijas un personas, kas kopš 1905. g. revolūcijas Latvijā ieradušās, atjaunojušās vai jaunnodibinājušās... Visu šo veco varas iestāžu vietā stājas proletāriāta diktātūra, bruņoto strādnieku padomju vara... Aiz mums stāv, pirmā kārtā, Krievijas S. F. P. R., ar kuŗu mēs joprojām būsim uz ciešāko saistīti ne vien ārējām saitēm... Visu zemju proletārieši, savienojaties...» u. t. t., u. t. t.

29. decembrī sociāldemokrati arī tiešām izstājās no Tautas Padomes un to pārstāvji J. Celms Rīgā un A. Rudēvics Liepājā 1919. g. janvārī pat apsveic Latvijā iebrukušos komunistus un paziņo, ka »Tautas padome bija tikai demokratiskās varas surrogāts« un ka Latvijas sociāldemokratiskā strādniecība »atklāti un stingri noteikti nostājas padomju varas pusē, aktīvi to atbalstīdama.«*)

Tai laikā arī F. Menders Liepājas »Strādnieku Avīzē« (24. 2. 1919. g.) rakstīja:

»Latviešu strādnieku vairākums ir noskaņots par bolševikiem, šādos apstākļos ir gudrāk ļaut Latviju bez cīņas atdot Sarkanarmijai, cerībā, ka tādā ceļā strādnieki visdrīzāk atbrīvosies no bolševiku illūzijām«.

Apbrīnojams cinisms, ne gudrība!

Tā runāja, rakstīja un rīkojās mūsu strādniecības pārstāvji un vadītāji laikā, kad izšķīrās būt vai nebūt brīvai latviešu tautai un neatkarīgai Latvijas valstij. Tie nedarīja nekā, lai strādniecību bez asinsupuriem »atbrīvotu no bolševiku illūzijām«. Tie cīnījās nevis par brīvu demokratisku Latviju, bet par »visu zemju proletārieši, savienojieties«.

Kā jau pieminējām, sociāldemokrati Tautas Padomē formāli atgriezās Golca puča laikā Liepājā, bet aktīvi līdzdarboties

*) Sp. Paegle — Kā Latvijas valsts tapa, un A. Rudēvics — Menševisma bankrots Latvijā, Rīgā, 1957. g.

faktiski sāka tikai Bermonta uzbrukuma laikā Rīgā, kad arī daļa partijas vadītāju iestājās nacionālā armijā, lai ar ieročiem rokā cīnītos pret Bermontu, un aicināja to darīt arī latviešu strādniekus. Bet kad pēc Bermonta sakaušanas nacionālā armija uzsāka Latgales atbrīvošanu no bolševikiem, LSDSP atkal pārgāja uz bolševikiem labvēlīgu pasīvitāti. Tā piem. 1919/20. g. ziemā, kad Latgales atbrīvošanas cīņu laikā komunistu piekritēji centās izprovocēt dzelzceļnieku streiku, lai aizkavētu karaspēka pārsviešanu no Kurzemes un Latgali, šī streika organizēšanā aktīvi piedalījās arī sociāldemokrātu partijas pārstāvji Tautas padomē A. Veckalns*) un P. Zeibolts. Nevienš no viņiem nebija komunisti, bet smagajā cīņā ar komunistiem par iespaidu strādniekos, viņi partijas intereses stādīja augstāk par brīvās Latvijas valsts un līdz ar to arī pašu latviešu strādnieku interesēm.

*

1916. g. Pēterburgā nodibinājās ceturrtā latviešu sociālistu partija — *Latgales darba ļaužu partija* Fr. Ķempa vadībā, kas reizē bija arī pirmā politiskā partija Latgalē.

Lai varētu pieslēgties Krievijas sociālistisko partiju blokam, tā drīz izmeta no savas programmas to daļu, kas agrārās reformas jautājumā prasīja zemes piešķiršanu bezzemniekiem privātā īpašumā un pārdēvējās par *Latgales sociālistisko darba ļaužu partiju*. Tā galvenokārt vienoja Latgales separātistus un prasīja Latgalei valstisku autonomiju neatkarīgi no Vidzemes un Kurzemes. Tā nepiedalījās ne LPNP, ne arī Tautas Padomē.

Partija visos Latgales pagastos dibināja nodaļas un no to pārstāvjiem nodibināja Latgales tautas komiteju, kurai būtu jāvada varas pārņemšana. Pēterburgā tai bija sava sapulču zāle un nelegāla spiestuve, kur iespieda nedēļas laikrakstu »Liaužu Bolss«. 1918. g. spiestuvi pārcēla uz Rēzekni, kur to lielinieki konfiscēja.

*) A. Veckalns par varonību cīņās pret Bermontu apbalvots ar Lāčplēša kara ordeni.

*Fr. Kēmpis,
dz. 1876. g.*

Pēc neveiksmes Latgales latviešu kongresā, kurā tā bija lielā mazākumā, tā pārdēvējās par *Latgales laužu partiju*. Bet arī Satversmes sapulces un 1. Saeimas vēlēšanās ieguvusi tikai nepilnus 7000 balsu (1 deputātu), partija savu darbību izbeidza.

*

No 1905. g. revolūcijas laikā nodibinātām latviešu pilsoniskām politiskām partijām 1917. g. pastāvēja vienīgi *Demokrātu s-ba* un *Tautas p-ja*. Pirmā aktīvi piedalījās kā LPNP un DB, tā arī Tautas Padomē. Pēdējā nevienā no šīm latviešu politiskām institūcijām nepiedalījās. Tā līdz 1915. g. aizstāvēja krievis, bet pēc tam līdz 1918. gadam vācu orientāciju.

Pēc boļševiku nākšanas pie varas Krievijā, Tautas partija 1917. g. decembrī gan pieņēma rezolūciju, kurā, atsaucoties uz latviešu nacionālām interesēm, prasīja apvienot vienā autonomā Latvijas valstī Kurzemi, Vidzemes un Vitebskas guberņu latvisko daļu. Bet vēlāk, vācu okupācijas varas spiesta, partija atbalstīja Baltijas hercogistes dibināšanas ideju Vācijas ķeizara protektorātā. Pēc revolūcijas Vācijā un sevišķi pēc Bermonta uzbrukuma Rīgai atvairīšanas, partijas darbība apsīka.

1917. g. martā nodibinājās Latvijas radikāldemokrātiskā partija, Latvju neatkarības apvienība, maijā — Latviešu zemnieku savienība, jūnijā Maskavā — Latviešu nacionāldemo-

kratu partija un 1918. g. rudenī Rīgā — Latvijas republikāņu partija.

Tai laikā latviešu pilsonisko partiju izšķirība pēc viņu programmām ir gandrīz neiespējama: visos svarīgākos jautājumos tās ļoti līdzīgas viena otrai, atšķirās vienīgi sikumos un taktikā. Dažām pat nebija nekādas rakstītas programmas. Arī to līdzdarbinieki bieži mainījās.

Salīdzinot ar Vakareiropas valstu pilsonisko partiju programmām, tās visas bija radikālas, pat pārspēja turienes socialistu programmas. Pat sociālos jautājumos visas mūsu pilsoniskās partijas uzņēma visas prasības, kādas līdz tam bija atzītas visdemokratiskākajās valstīs.

Attiecībā uz Latvijas sakariem ar Krieviju, toreizējos apstākļos gandrīz visas politiskās partijas bija savās programmās uzņēmušas federatīvu Krievijas republikas iekārtu, kurā arī Latvija ietilptu kā autonoma sastāvdaļa.

*

Pēcrevolūcijas laikā kā pirmā nodibinājās (1917. g. martā) *Latvijas radikāldemokratiskā partija* ar nodaļām Rīgā un Pēterburgā. Tā ar radikālām sociālistiskām prasībām stāvēja tuvu socialistiem, bet citādi bija noteikti latviski nacionāla partija. Tās aktīvākie darbinieki bija: G. Zemgals, R. Bēnuss, M. Antons, J. Zālītis, Z. Ziedīņš, K. Žariņš, K. Kasparsons, J. Vēsmanis, E. Pīpiņš u. c. Partijas pārstāvji Rīgas pilsētas domē G. Zemgali 1917. g. rudenī ievēlēja par Rīgas pilsētas galvu. Partija arī aktīvi piedalījās kā LPNP, tā DB un vēlāk Tautas Padomē. Partijas mūžs tomēr bija īss. Jau 1920. g., vienai daļai biedru pārejot uz citām pilsoniskām partijām, tā apvienojās ar Revolucionāro socialistu partijas labo spārnu (Traubergs, Arnis) u. c. radniecīgām grupām Darba partijā un 1922. g. Demokratiskā centrā.

Tanī pat laikā nodibinājās arī *Latvju neatkarības apvienība*. Tās nodibināšanu Rīgas sabiedrisko organizāciju pārstāvju konferencē ierosināja inž. Spr. Paegle un Dr. A. Butuls. LNA bija tīri laikmetīga partija ar vienīgo mērķi paust Latvijas

neatkarības ideju. Tā necentās apvienot plašākas aprindas, bet tikai izcilus sabiedriskus darbiniekus. Tādēļ arī apvienības biedru skaits nekad nepārsniedza pāris desmitus cilvēku, starp tiem Fr. Trasūnu, prof. J. Vītolu, Dr. K. Kundziņu, Dr. Apini u. c. Apvienības priekšsēdis S. Paegle bija pirmās Latvijas pagaidu valdības Tirdzniecības ministrs. Apvienība beidza pastāvēt 1919. gadā.

*

1917. g. maijā nodibinājās arī pirmā latviešu zemnieku partija — *Latviešu zemnieku savienība*, kas drīzi vien kļuva par lielāko un vadošo latviešu pilsonisko partiju. Tās dibināšanu Rīgas lauksaimniecības Centrālbiedrības gada kongresā 1917. gada martā ierosināja agr. K. Ulmanis: Tagad ķeizara vairs nav un augstākā iestāde valstī, kas dod likumus un nodibina valdību, jāizvēl pašiem pilsoņiem. Mums nav vairs nekas jālūdz, bet viss jākārt pašiem. Tā ir parlamentārā valdīšana, bet pēc parlamentārās kārtības uz panākumiem var cerēt tikai tās pilsoņu grupas, kas rīkojas organizēti pēc kopīga plāna. Zemēs, kur parlamentāra kārtība pastāv jau sen, vēlēšanām un citiem politiskiem uzdevumiem ir īpašas organizācijas — politiskās partijas. Arī latvieši ir jau nodibinājuši vairākas politiskas partijas, bet to vidū nav nevienas, kas savos pamatos būtu likusi zemniekus un zemnieku vajadzības. Centrālbiedrībai citi mērķi, tā šos uzdevumus izpildīt nevar. *)

Apmēram pēc šādas īsas motivācijas Ulmanis iesniedza kongresam ierosinājumu dibināt latviešu zemnieku politisku partiju — Latviešu zemnieku savienību un izvēlēt komiteju statūtu un programmas izstrādāšanai un pirmā kongresa sasaukšanai. Kongress šo priekšlikumu arī akceptēja un izvēlēja programmas komiteju ar bij. Valsts domes locekli Brēmeru kā vadītāju.

Partijas programmu izstrādājot, lielākas domstarpības bija divos jautājumos: par partijas bazi un privātīpašuma tiesībām

*) No grāmatas »Kārļa Ulmaņa 75 gadi«.

uz zemi. Ulmanis aizstāvēja domu apvienot visus lauku ļaudis, bet Niedra, ka apvienojami tikai lauku saimnieki un partija saucama par Mazgruntnieku partiju. RLC priekšnieks agr. V. Skubiņš un agr. Bauers bija pret privātīpašuma tiesībām uz zemi un aizstāvēja mūža nomu. Viņi iestājās arī par to, ka partijai agrārjautājumā jāpieņem krievu sociālrevolūcionāru programma, kurā privātīpašuma tiesības uz zemi nebija paredzētas. Tas palīdzēšot vieglāk izkārtot Maskavā un Pēterpilī daudzus jautājumus. Ne mazgruntnieku partijas, ne arī mūža nomas aizstāvji neguva vairākuma piekrišanu.

Vēlāk šo abu viedokļu piekritēji aizgāja no partijas. Agr. Bauers, O. Nonācis u. c. nodibināja progresīvo Jaunzemnieku savienību un Niedras piekritēji Nacionālo zemnieku savienību.

Dibināšanas sapulce Valkā 12. maijā pieņēma partijas — LZS pagaidu programmu un statūtus. Pagaidu programmā bija deklarēts:

1) *Latvija ir autonoma valsts vienība Krievijas tautu federatīvā republikā.* Taču jau 27. oktobrī to grozīja: *Latvija ir autonoma valsts vienība Tautu savienībā.* Bet no 1918. g. 15. novembra šis pants LZS programmā ir izteikts šādi: *Latvija ir neatkarīga republika.*

2) *Agrārā jautājumā prasīta visu muižu atsavināšana, sadalīšana mazsaimniecībās un nodošana latviešu bezzemniekiem privātīpašumā.*

3) *Sociālā likumdošanā prasīta 8 stundu darba dienas ieviešana rūpniecībā un strādnieku apdrošināšana slimības un nelaimes gadījumos.*

Pagaidu programmu vēlāk ar maziem grozījumiem partijas kongress apstiprināja un tā palika negrozīta līdz pat 1934. g. 15. maijam.

Partijas dibināšanas sapulce par LZS centrālās valdes priekšsēdi ievēlēja K. Ulmani un par viņa vietniekiem A. Klīvi un A. Brēmeru. Pirmie divi partijas vadības priekšgalā palika līdz 1934. g.

Jau tūlīt pēc partijas dibināšanas lēmuma pieņemšanas pagastos sāka dibināties jaunās zemnieku partijas nodaļas. Pa-

*Mācītājs A. Niedra,
sava ceļa gājējs. Viņu 1924. g.
notiesāja par valsts nodevību
1919. g. Liepājā un izraidīja no
Latvijas. Viņš mira 1942. g.*

teicoties lauksaimniecības biedrību darbinieku aktivitātei, no-
daļu tīkls drīz vien apņēma visu Vidzemi un pa daļai arī
Kurzemi. Partijas biedru skaits jau pirmajā gadā sasniedza
30.000. Augstākais biedru skaits partijai bija 1939. g. - 39.000.

Jaunā zemnieku partija pirmajā laikā daudz darīja valsts
dzīves pamatjautājumu noskaidrošanai zemnieku vidū gan ar
priekšlasījumiem un rakstiem O. Nonāca vadītā partijas laik-
rakstā »Līdums«, tā ar daudzām publicētām brošūrām, piem.:
Kas ir valsts? Kas ir republika? Kas ir sociālisms? Kas ir šķiru
cīņa? Kādas brīvības pilsoņi bauda demokratiskās valstīs un
kādi pienākumi jāveic. Partija jau 1917. gadā aktīvi pieda-
lījās Valsts domes un aprinķu pašvaldību vēlēšanās. Tā bija
lielākais un aktīvākais organizētais spēks cīņā par Latvijas
valsts nodibināšanu un nostiprināšanu.

*

1917. g. jūnijā daļa Maskavas latviešu intelliģences nodibi-
nāja *Latviešu nacionāldemokrātu partiju*. Tās programmu pie-
ņēma 24/25. jūnijā partijas konferencē, kurā bez maskaviešiem
piedalījās arī partijas Vidzemes un Krievijas grupu pārstāvji.

Programmā uzņēma prasību pēc demokratisks Latvijas republikas Krievijas federācijā ar vienpalātas Saeimu, muižu atsavināšanu un sadalīšanu bezzemniekiem. Konference partijas CK ievēlēja R. Lazdiņu, E. Blanku, J. Lapiņu, S. Staprānu, J. Rupo, J. Akurāteru un E. Ziemeli.

Rīgas pilsētas domes un Vidzemes zemes padomes vēlēšanās tā apvienojās ar LZS un RDP, sastādot kopīgu Radikālās darba partijas sarakstu. Partijas pārstāvji aktīvi piedalījās LPNP-mē un Tautas Padomes nodibināšanā. Sākumā tai TP bija 2, bet vēlāk 6 locekļi: J. Akurāters, A. Ķēniņš, J. Bankavs, K. Bļodnieks, K. Puriņš un K. Skalbe.

1918. g. 16. decembrī partija publicēja jaunu programmu, kurā deklarēja, ka Latvija ir pastāvīga un neatkarīga latviešu valsts Tautas savienībā un prasīja muižu zemes atsavināšanu un jaunsaimniecību nodibināšanu, progresīvu ienākumu nodokli, baznīcas šķiršanu no valsts un skolas šķiršanu no baznīcas.

Partija izdeva vai savu ideju paušanai izmantoja laikrakstus »Dzimtenes Atbalss«, (Maskavā no 1915.-1918. g.), »Brīvā Latvija« (Cēsis, 1917. g.) un »Latvijas Balss«. 1920. g. partijas biedri izklīda pa citām centra partijām, un Satversmes sapulces vēlēšanās vairs kā atsevišķa partija nepiedalījās.

*

1918. g. rudenī Tautas Padomes nodibināšanās laikā Rīgā nodibinājās *Latvijas republikāņu partija*, lai apvienotu tos latviešu pilsoņus, kas negribēja pievienoties radikālajām pilsoniskām partijām. Pēc šādas labā spārņa partijas radās vajadzība vēl arī tādēļ, ka LPNP vadītāji V. Zāmuēlis un Arveds Bergs, pakļaujoties padomes vairākuma gribai, gan piekrita LPNP funkciju nodošanai jaundibinātai Tautas padomei, bet paši personīgi atteicās tanī piedalīties, jo aizstāvēja viedokli, ka T. P. bez politiskām partijām pieaicināmi arī lielāko sabiedrisko organizāciju pārstāvji, tā radot tai plašāku bazi nekā to var dot vēl neizveidotās politiskās partijas vienas pašas. Tādēļ atzīstot par vēlamu TP un pagaidu valdības darbā iesaistīt arī

konservatīvo pilsonību, un uz Ulmaņa ierosinājumu grupa Rīgas advokātu nodibināja Latvijas republikāņu partiju.

LRP savā programmā lielu vērību veltīja privātīpašuma institūtam, nacionāliem jautājumiem un agrārai reformai. Tās aktīvākie darbinieki bija advokāti E. Strautnieks, Fr. Grosvalds, V. Lazdiņš, A. Zēbergs, O. Valdmanis u. c. Ar saviem pārstāvjiem partija piedalījās kā Tautas padomē, tā pagaidu valdībā, kurā E. Strautnieks bija tieslietu viceministrs un vēlāk tieslietu ministrijas pārvaldnieks.

Satversmes sapulces vēlēšanās Republikāņu partija piedalījās kopā ar Zemnieku savienību un ieguva 2 deputātus. Bet 1922. g. A. Bergam, K. Kasparsonam, H. Asarim, P. Ašmanim, J. Taubem, J. Rapam u. c. nodibinot Bezpartejisko nacionālo centru (vēlāko Latviešu nacionālo apvienību), partija zaudēja nozīmi savai tālākai pastāvēšanai un izbeidza darbību.

*Brīvās Latvijas valsts ģerbonis. To 15. jūnijā 1921. g.
Satversmes sapulce pieņēma ar īpašu likumu.*

POLITISKĀS PARTIJAS LATVIJAS BRĪVVALSTS LAIKĀ

SATVERSMES SAPULCES UN SAEIMAS VĒLĒŠANAS

Politisko partiju organizēšanās un darbība pilnos apmēros varēja sākt izpausties tikai pēc brīvības cīņu nobeiguma. Sākot darbību savā brīvā valstī bez politiskām tradīcijām un pieredzes kā valsts, tā masu organizēšanas darbā, politiskiem darbiniekiem bija jāsaduras ar lielām grūtībām. Kaut cik apspriesta un konkrētizēta politiska ideoloģija un programma, kaut arī lielā mērā pārņemta no ārzemju sociālistu partijām, bija vienīgi Sociāldemokratiskai strādnieku partijai un pa daļai jau arī Zemnieku savienībai. Pārējām partijām tās bija tikai veidošanās sākuma stādijā. Tādēļ arī no 17 partijām un grupām, kas piedalījās 1920. g. Satversmes sapulces vēlēšanās,

vienīgi LSDSP un LZS pārdzīvoja visu Latvijas brīvības laiku bez ievērojamākām pārmaiņām kā organizātoriskā uzbūvē, tā ideoloģijā un programmā. Visas pārējās latviešu partijas, kas bija nodibinājušās līdz 1920. gadam, vēlākā laikā vai nu izbeidza darbību, apvienojās vai turpināja darboties ar citiem nosaukumiem.

LSDSP un LZS kā šķiru partijas nekādi nevarēja apmierināt visus tautas noslāņojumus. Tādēļ, trūkstot spējīgu politiķu vadītām pasaules uzskata partijām ne ar šķiru ciņas, bet ar precīzētu valsts politisku ideoloģiju un programmu, šo divu latviešu tautas lielāko pamatšķiru — strādnieku un zemnieku piemēram sekoja arī citas arodu grupas. Tā radās daudzas citas uz arodinteresēm dibinātas partijas un grupas (jaunsaimnieku, namsaimnieku, ierēdņu u. t. t.) savu tīri arodniecisko interešu aizstāvēšanai. Un ne jau katrreiz šo arodu partiju un grupu dibinātāji nāca no attiecīgā aroda piekopējiem. Tāda tautas saskaldīšanās pēc arodu interesēm ar laiku izvērtās par lielāko ļaunumu mūsu politiskā dzīvē, no kā smagi cieta tautas un valsts intereses.

Izmantojot pārāk vieglās iespējas piedalīties ar saviem sarakstiem Saeimas vēlēšanās,*) katrās jaunās vēlēšanās radās vairāki dažādu jaunu »neapmierināto« un citu gadījuma rakstura grupu un personu saraksti. Tā, piem., 1920. g. vēlēšanās piedalījās kāda Jēkabmiesta Darba partija un ieguva tikai 87 balsis; 1922. g. vēlēšanās parādījās kāda pulkveža Jansona saraksts un ieguva 1.181 balsi; 1925. g. vēlēšanās — kāds »Pilsoņa Salmiņa« saraksts un ieguva 182 balsis; 1928. g. vēlēšanās — Tautas tiesību un veselības aizstāvju saraksts, kas 3 apgabalos ieguva kopā 723 balsis, un 1931. g. vēlēšanās — Latvijas īrnieku aizsardzības biedrības saraksts un ieguva 1.806 balsis. Tie bija nožēlojami kuriozi, bet, diemžēl, tādu bija daudz.

*) Lai piedalītos vēlēšanās, nevajadzēja nemaz dibināt partiju. Katri 100 balstiesīgie Latvijas pilsoņi varēja iesniegt savu sarakstu.

Lai pievilktu vēlētājus, daudzās »partijas« vēlēšanās izgāja ar ļoti gariem nosaukumiem. Tā, piem., 1931. g. vēlēšanās Ar 18. marta likuma cietušo biedrības saraksta nosaukums bija 23 vārdu garš (skat. 120 lpp.).

Ļoti iecienīta bija arī vārdu »apvienotais« un »bezpartejiskais« ietilpināšana nosaukumā un dažādu sabiedrībā populāru personu (mākslinieku, rakstnieku) uzņemšana kandidātu sarakstos.

Arī kaut cik precīzētas politiskas programmas bija vienīgi oficiāli reģistrētām politiskām partijām. Pārējām »partijām« un grupām, kas piedalījās vēlēšanās, nekādas programmas nebija. Tās parasti balsu zvejošanai »uztaisīja« kādu »deklarāciju«, kas nebija nekas cits, kā vienīgi dažādu neizpildāmu solījumu saraksts.

Daudzo sarakstu plūdus mazliet nobremzēja 2. Saeimas pieņemtie vēlēšanu likuma grozījumi. Šie grozījumi

- 1) noteica Ls 1.000 — lielu drošības naudu, kas bija jāie maksā katram sarakstam. Ja partija vai grupa nedabūja no 5 vēlēšanu apgabaliem neviena deputāta, tad drošības nauda pārgāja valsts īpašumā vēlēšanu izdevumu segšanai, pretējā gadījumā to atmaksāja atpakaļ;

- 2) atcēla apgalos neizlietoto balsu daļu skaitļu apvienošanu valsts apmērā un

- 3) atcēla tiesību apvienot balsu atlikumus apgabala robežās.

Visā Latvijas brīvvalsts laikā īsāku vai garāku laiku ir darbojušās tikai 11—13 kaut cik nopietni ņemamas latviešu politiskās partijas un grupas. Pārējās grupas, kas ar saviem sarakstiem piedalījās vienās vai otrās vēlēšanās, bija vai nu mākslīgi konstruētas šauru arodu, vai dažādo »neapmierināto« grupas vai pat tikai atsevišķas personas, kas bija iedomājušās taisīt politisku karjēru. Tādēļ runāt par neskaitāmām partijām Latvijas brīvvalsts laikā ir pārspīlēti. Tā vietā gan būtu nopietni jārunā par to, kā nākotnē novērst šo gadījuma rakstura sīko grupu un atsevišķu karjēristu parādīšanos mūsu politiskā dzīvē.

Polītiskās partijas Latvijas brīvvalsts laikā

Latvijas Satversmes sapulces vēlēšanās piedalījās šādas politiskās partijas un grupas:

Nosaukums	Ieguva balsis	o/o
<i>Latviešu partijas:</i>		
1) Soc. dem. strādnieku p-ja	274.877	38,7
2) Latviešu zemnieku savienība	126.434	17,8
3) Latgales zemnieku partija	72.961	10,3
4) Demokrātu savienība	29.662	4,2
5) Krist. zemnieku un katoļu p-ja	28.617	4,0
6) Darba p-ja (Radikāldemokrati)	28.117	3,9
7) Bezpartejisko pilsoņu grupa	23.867	3,3
8) Kristīgi nacionālā partija	16.218	2,3
9) Bezzemnieku agrārā savienība	14.078	2,0
10) Bezpartejiskie bezzemnieki	11.180	1,6
11) Latgales ļaužu partija	6.539	0,9
12) Bezzemn. un strādnieku grupa	1.588	0,2
13) Kareivju kandidātu saraksts	1.497	0,2
14) Latgales bezpartejisko grupa	1.026	0,1
15) Rev. sociālistu partija	724	0,1
16) Sieviešu savienība	436	0,1
17) Jēkabmiesta darba partija	87	-

Mandātus ieguva vienīgi pirmās 11 partijas. Iegūto mandātu skaitu skat. 90. lpp.

Nac. minoritātes:

Vācieši	32.256	4,5
Žīdi	21.594	3,1
Krievi	13.651	1,9
Poļi	5.525	0,8
Vēlēšanās nodoto balsu kopskaits	710.934	100,0

Viena deputāta iegūšanai bija vajadzīgs caurmērā 4.500 balsu.

No šīm grupām turpmākās vēlēšanās piedalījās:
Latvijas sociāldemokrātiskā strādnieku partija;
Latviešu zemnieku savienība;
Latgales kristīgu zemnieku un katoļu partija;
Latgales zemnieku partija (3. Saeimas vēlēšanās kā Latgales demokrātisko zemnieku apvienība un 4. Saeimas vēlēšanās — kā Latgales progresīvo zemnieku apvienība);
Bezpartejisko pilsoņu grupa kā Bezpartejiskais nacionālais centrs resp. Nacionālā apvienība;
Kristīgā nacionālā partija kā Kristīgā apvienība;
Demokratu savienība un
Darba partija apvienojās Demokrātiskā centrā;
Latgales ļaužu partija (tikai 1922. g. vēlēšanās).

Turpmākās vēlēšanās šīm partijām pievienojās vēl šādas partijas un grupas, kas ieguva deputātus vai pastāvēja ilgāk par vienu Saeimas periodu:

1922. g. vēlēšanās:

Latgales darba partija, ieguva 27.679 balsis. 3. Saeimas vēlēšanās tā piedalījās kā Progresīvā tautas apvienība un 4. Saeimas vēlēšanās kā Latgales progresīvo zemnieku apv.;
Jaunzemnieku savienība, ieguva 15.392 balsis;
Sociāldemokrāti-mazinieki, ieguva 49.595 balsis;
Latvijas katoļu savienība, ieguva 8490 balsis.

1925. g. vēlēšanās:

Latgales demokratu partija, ieguva 20.151 balsi;
Jaunsaimn. un sīkgruntn. partija, ieguva 14.372 b.;
Latvijas darba savienība, ieguva 6.309 balsis;
Miera, ražošanas un kārtības a-ba, ieguva 13.948 b.;
Nacionālā zemnieku savienība, ieguva 11.614 b.;
Izpostīto apgabalu kongresa saraksts, ieguva 9.814 b.;
Kristīgā darba ļaužu savienība, ieguva 3.530 b.;
Latgales bezpartejiskā s-ba, ieguva 7.247 balsis.

1928. g. vēlēšanās:

Kreisā strādņ. un darba zemn. p-ja, ieguva 52.136 b.;

Neatkarīgo sociālistu partija, ieguva 22.570 b.;
Agr. naudas noguldītāji u. c. ieguva 14.096 balsis;
Latgales soc. dem. zemn. un strādn. p-ja, ieguva 6.727 b.;
Sieviešu organizācijas, ieguva 6.443 balsis;
Latgales latviešu apvienība, ieguva 5.853 balsis;
Saimnieciskais centrs, ieguva 5.656 balsis.

1931. g. vēlēšanās:

Jaunā zemnieku apvienība, ieguva 18.981 balsi;
Dzelzceļnieku biedrība, ieguva 5.978 balsis.

Piecās parlamenta vēlēšanās piedalījušos partiju un iesniegto sarakstu kopskaits bija šādi:

	Lielākais vienā apg.	Visā valstī no: partijām	saraksti	Pālika bez dep. part.	saraksti
1920. g.	13	25	57	6	19
1922. g.	23	31	88	11	42
1925. g.	34	43	141	18	93
1928. g.	26	43	120	16	66
1931. g.	23	44	103	17	46

Patieso lielāko partiju skaitu vienā apgabalā rāda 1. aile un visā valstī — 2. aile.

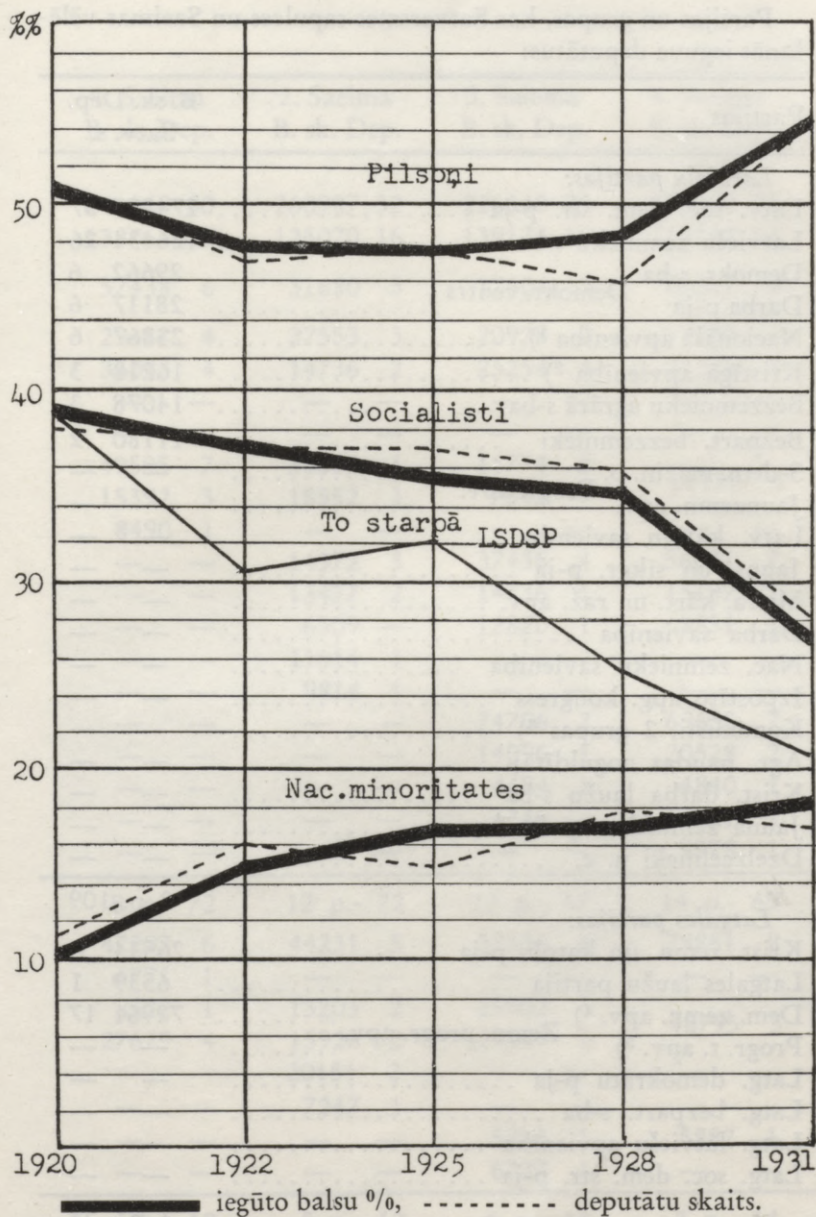
1928. g. iekšlietu ministrijā bija reģistrētas pavisam 63 partijas — 33 latviešu un 30 minoritāšu.

Latviešu tautas politisko noslieci laikā no 1920. — 1931. gadam un daudzo partiju un grupu iesaides uz vēlēšanu rezultātiem rāda sekojošā tabula:

Balsojuši par	1920 %	1922 %	1925 %	1928 %	1931 %
Komunistiem	—	—	—	8,0	7,2
Sociāldemokr. *)	39,0	37,1	35,7	26,9	19,9
Pils. p-jām	50,7	47,9	47,7	48,5	54,8
Nac. minoritātēm	10,3	15,0	16,6	16,6	18,1
Kopā	100	100	100	100	100

*) Ieskaitot soc.-dem. maziņiekus un žīdu »Bundu«.

Trīs »lielo«: pilsoņu, sociālistu un minoritāšu iegūto balsu
 procents un deputātu skaits:

Politiskās partijas Latvijas brīvvalsts laikā

Partijas un grupas, kas Satversmes sapulces un Saeimas vēlēšanās ieguva deputātus:

Partijas	B. sk. Dep. Satv. s.	
<i>Latviešu partijas:</i>		
Latv. soc. dem. str. p-ja	274877	57
Latviešu zemnieku s-ba	126434	26
Demokr. s-ba	29662	6
Darba p-ja Demokr. centrs	28117	6
Nacionālā apvienība ¹⁾	23867	6
Kristīgā apvienība ²⁾	16218	3
Bezzemnieku agrārā s-ba	14078	3
Bezpart. bezzemnieki	11180	2
S-dem. mazin. p. Progr. apv.	—	—
Jaunzemn. apv.	—	—
Latv. katoļu savienība	—	—
Jauns. un sīkgr. p-ja	—	—
Miera, kārt. un raž. apv.	—	—
Darba savienība	—	—
Nac. zemnieku savienība	—	—
Izpostīto apg. kongress	—	—
Komūnisti, 2 grupas ³⁾	—	—
Agr. naudas noguldītāji	—	—
Krist. darba ļaužu s-ba	—	—
Jaunā zemnieku apvienība	—	—
Dzelzceļnieki u. c.	—	—
	8 p.-109	
<i>Latgales partijas:</i>		
Krist. zemn. un katoļu p-ja	26534	6
Latgales ļaužu partija	6539	1
Dem. zemn. apv. ⁴⁾ Zemn. progr. apv.	72961	17
Progr. t. apv. ⁵⁾	—	—
Latg. demokratu p-ja	—	—
Latg. bezpart. s-ba	—	—
Latg. latviešu apvienība	—	—
Latg. soc. dem. str. p-ja	—	—
	3 p.- 24	
<i>Minoritātes:</i>		
iesk. žīdu soc. dem. Bundu:	73026	17
Kopā	150	

Polītiskās partijas Latvijas brīvvalsts laikā

1. Saeima B. sk. Dep.	2. Saeima B. sk. Dep.	3. Saeima B. sk. Dep.	4. Saeima B. sk. Dep.
241947 30	260987 32	226340 25	186000 21
132764 17	125070 16	139173 16	118443 14
57438 6	31680 5	17604 3	60397 6
29457 4	27553 3	20978 2	11100 —
33043 4	14736 2	25254 4	21208 3
— —	— —	— —	— —
— —	— —	— —	— —
49595 7	30025 4	11774 2	21929 3
15392 3	18552 3	7545 —	— —
8490 1	— —	— —	— —
— —	14372 3	37435 4	56021 7
— —	13477 2	14736 1	15192 1
— —	6309 —	12820 1	8851 1
— —	11614 1	— —	— —
— —	9814 1	— —	— —
— —	— —	74706 7	69650 7
— —	— —	14096 1	20528 2
— —	— —	4484 1	4840 1
— —	— —	4346 —	18981 2
— —	— —	— —	5978 1
8 p.- 72	12 p.- 72	13 p.- 67	14 p.- 69
47202 6	44231 5	57336 6	78881 8
6771 1	— —	— —	— —
8522 1	13203 2	25902 3	48795 5
27679 4	15926 2	29449 3	— —
— —	20151 2	— —	— —
— —	7247 1	— —	— —
— —	— —	5853 1	5882 1
— —	— —	6727 1	— —
4 p.- 12	5 p.- 12	6 p.- 14	3 p.- 14
118421 16	138428 16	154808 19	175386 17
791672 100	832085 100	929883 100	967228 100

Paskaidrojumi pie 90. un 91. lpp. tabulas:

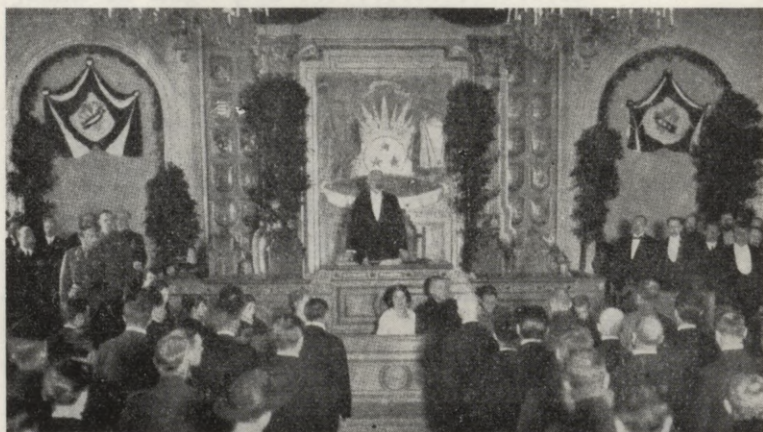
1) Satversmes sapulces vēlēšanās kā Bezpartejisko pilsoņu grupa un 1. un 2. Saeimas vēlēšanās kā Bezpartejiskais nacionālais centrs.

2) Satversmes sapulces vēlēšanās kā Kristīgi nacionālā partija un 1. un 2. Saeimas vēlēšanās kā Kristīgā nacionālā savienība.

3) 3. Saeimas vēlēšanās 2 grupas: Kreisie strādnieki (ieguva 52136 b.) un Neatkarīgo sociālistu p-ja (22570 b.); 4. Saeimas vēlēšanās arī 2 grupas: Kreisie strādnieki (61272 b.) un Strādnieki un nabadzīgie zemnieki (8378 b.).

4) Satversmes sapulces un 1. un 2. Saeimas vēlēšanās kā Latgales zemnieku p-ja.

5) 1. un 2. Saeimas vēlēšanās kā Latgales darba partija.

Satversmes sapulces svinīga atklāšana 1920. gada 1. maijā

PĒDĒJĀS SAEIMAS VĒLĒŠANAS 1931. GADĀ.

Ceturtais, t. i. pēdējās Saeimas vēlēšanās 1931. g. rudenī piedalījās šādas 44 politiskās partijas un grupas:

Partijas nosaukums	Cik apg.	Balsu skaits	Ieg. dep.
<i>Latviešu pilsoniskās partijas un grupas:</i>			
1) Latviešu zemnieku savienība	5	118.443	14
2) Krist. zemnieku un katoļu p-ja	4	78.881	8
3) Demokratisks centrs	4	60.379	6
4) Jaunsaimn. un sikgruntn. p-ja	4	56.021	7
5) Latgolas zemn. progr. apvīneiba	1	48.795	5
6) Progresīvā apvienība	4	21.929	3
7) Kristīgā apvienība	4	21.208	3
8) Agr. naudas noguldītāji u. c.	5	20.528	2
9) Jaunā zemnieku apvienība	2	18.981	2
10) Miera, kārtības un ražoš. apv.	3	15.192	1
11) Nacionālā apvienība	4	11.100	—
12) Sieviešu organizāciju apvienība	4	10.634	—
13) Latvijas darba savienība	2	8.851	1
14) Dzelzceļnieku b-ba u. c.	1	5.976	1
15) Latgales latviešu apvienība *)	1	5.882	1
16) Saimnieciskais centrs u. c. *)	1	5.065	—
17) Krist. darba ļaužu s-ba (baptisti)	1	4.840	1
18) Progr. apv. Dem. centrs Latgalē *) ..	1	3.786	—
19) Neapm. jauns., mazgr. un zvejnieki ..	3	3.288	—
20) Zemgales progr. zemn. un jauns. *) ..	1	3.109	—
21) Kurzemnieku apvienība	1	3.094	—
22) Īrnieku aizsardzības b-ba	1	1.806	—
23) Latgales zemes arāji u. c.	1	1.556	—
<i>Latviešu sociālistiskās partijas un grupas:</i>			
1) Latv. soc. dem. strādnieku p-ja	5	186.000	21
2) Kreisā strādn. un darba zemn.	5	61.272	6
3) Strādn. un nabadzīgie zemnieki	3	8.378	1
4) Soc.-dem. opozic. strādnieki	3	1.778	—

*) Skat. paskaidrojumus nākošā lpp.

Nacionālo minoritāšu partijas un grupas:

1) 2 vācu partijas un grupas	5	44.943	6
2) 6 žīdu partijas un grupas	9	45.740	3
3) 6 krievu partijas un grupas	9	65.512	6
4) 2 poļu partijas un grupas	5	21.130	2
5) 1 lietuvju grupa	1	3.105	—

Tātad IV Saeimas vēlēšanās piedalījušās 27 latviešu partijas un grupas ar 74 sarakstiem un 17 minoritāšu partijas un grupas ar 29 sarakstiem. Faktiski tomēr jāskaita tikai 21 latviešu partija un grupa, jo Latgales latviešu apvienības sarakstu kopīgi uzstādīja Nacionālā apvienība ar Kristīgo apvienību un Miera, kārtības un ražošanas apvienību*). Progresīvās apvienības un Demokratiskā centra sarakstu Latgalē kopīgi Progresīvā apvienība un Demokratiskais centrs. Zemgales progresīvo zemnieku un jaunsaimnieku saraksts bija Latgales progr. zemnieku apvienības saraksts Zemgalei ar Vl. Rubuli kā pirmo kandidātu. Jaunsaimnieku un sīkgruntnieku partija Rīgas vēlēšanu apgabalā izgāja kopā ar dažām citām sīkām grupām un saucās: Apvienotais jaunsaimnieku, Saimnieciskā centra (t. s. karlsoniešu) un atvaļināto karavīru saraksts ar Ad. Bļodnieku kā pirmo kandidātu. Arī Strādnieku un nabadzīgo zemnieku saraksts un Soc.-dem opozicionāro strādnieku saraksts bija Kreisās strādniecības un darba zemniecības (komunistu) papildus saraksti.

No šīs 21 latviešu partijas un grupas tikai 11 ir vairāk vai mazāk uzskatāmas par politiskām partijām. Pārējās ir gadījuma rakstura sīkas arodu vai »opozicionāru« grupas. Tāpat faktiski bija ne 17, bet tikai 16 minoritāšu partijas un grupas, jo Rīgas vācu saraksts Vidzemei bija Latvijas vācu-baltiešu partijas paralēlsaraksts.

No tādas saskaldīšanās dažādās mazās grupās vēlēšanās visvairāk cieta latviešu pilsoņu labais spārns un žīdu minoritāte.

*) Latvju Enciklopēdijas 1987. lpp. nepareizi apzīmēta par krievu partiju.

Ja daudzās labā spārna sīkās partijas un grupas, kuŗām bez mandāta palika turpat 38.000 balsu, būtu vēlēšanās izgājušas apvienoti mazākais divos sarakstos, tad tās 7 deputātu vietā būtu ieguvušas 9—10 deputātus. No šīs saskaldīšanās sevišķi cieta jau no Latvijas dibināšanas laika pastāvošā Nacionālā apvienība. Tas pats bija ar žīdu nacionālo minoritāti. Tā, izejot vēlēšanās vienoti, būtu 3 deputātu vietā ieguvusi 5 deputātus. Saskaldīšanās dēļ arī centrs zaudēja mazākais vienu deputātu.

Visumā tomēr 1931. g. ievēlētās Saeimas spēku samērs »trīs lielo«: sociālistu, latviešu pilsoņu un nacionālo minoritāšu, atbilda vēlētāju gribai. Vienīgi sociāldemokrāti bija ieguvuši uz latv. pilsoņu un žīdu minoritātes rēķina divus deputātus vairāk nekā tiem pienācās pēc iegūto balsu skaita. *) Bet uz pārējo sīko pilsonisko partiju rēķina Zemnieku savienība bija ieguvusi divus un Jaunsaimnieku un sīkgruntnieku partija vienu deputātu vairāk nekā pēc iegūtā balsu skaita pienācās.

1931. g. Saeimas vēlēšanās bez mandāta palika pavisam 12,7 % nodoto balsu, kopā rēķinot nodotās balsis par sarakstiem, kas vienā vai otrā vēlēšanu apgabalā neieguva mandātu.

Pie 1931. g. Saeimas vēlēšanu rezultātiem duras acīs vēl arī kāda cita negatīva parādība, un proti — ārkārtīgi nevienāda balsu skaits, kāds bija vajadzīgs viena deputāta ievēlēšanai. M. Skujenieks Valsts statistiskās pārvaldes oficiālajā 1931. g. vēlēšanu rezultātu publikācijā raksta:

»Kamēr caurmērā uz vienu deputātu nepieciešamas bija 9.672 balsis, tikmēr Saeimā faktiski ir deputāti, kas reprezentē ievērojami lielāku un ievērojami mazāku balsu skaitu. Uz Miera, kārtības un ražošanas apvienības deputātu iznāk 15.192 balsis, kamēr uz Kristīgo darba ļaužu apvienības deputātu tikai 4.840, t. i. vairāk nekā trīs reizes mazāk balsu, bet Nacionālā apvienība ar 11.100 un Sieviešu organizācijas ar 10.634 balsīm neieguva pat neviena deputāta. Tāpat Jaunsaim-

*) Minoritātēm žīdu zaudējumu izlīdzināja vācieši, iegūstot 1 deputātu vairāk nekā pienācās.

nieku un sīkgruntnieku partija ar 56.021 balsi ieguva 7 deputātus, bet Demokratiskais centrs ar 60.379 balsīm ieguva tikai 6 deputātus. Šeit ir runa par caurmēra balsu daudzumu, kuŗu attiecīgās partijas deputāti ieguvuši visā valstī. Bet arī atsevišķos apgabalos redzam līdzīgu ainu. Tā Jaunsaimnieku un sīkgruntnieku partijai Vidzemē ar 22.306 balsīm ir 2 deputāti un Kurzemē ar tikai 13.816 balsīm tāpat divi deputāti. Latgalē komunistu deputāts ar tikai 5.274 balsīm.»

Minētie skaitļi liecina, ka valsts satversmes noteiktais vēlēšanu proporcionālītātes princips ir samērā maz ievērots. Tā ir vēlēšanu likuma kļūda. Šie skaitļi tāpat liecina, ka aplams ir arī apgalvojums, it kā mazās partijas no pastāvošā likuma iegūst, bet lielās zaudē. Tā katrs sociāldemokrātu deputāts IV Saeimā reprezentēja 8.857 balsis, Zemnieku savienības — 8.460 balsis, Jaunsaimnieku un sīkgruntnieku partijas — deputāts — 10.066, Miera, kārtības un ražošanas apvienības — 15.192 balsis u. t. t. Sociāldemokrātu partijai ar 19,2 % no visām balsīm bija 21 deputāts, un Zemnieku savienībai ar 12,2 % — 14 deputāti un Jauns. un sīkgr. p-jai ar 6,0 % — 7 dep.

Izvērtējot IV Saeimas vēlēšanu rezultātus no politiskā viedokļa, jāatzīst, ka IV Saeima politiskā ziņā bija stipri sadrumstalota, jo tā sastāvēja no 27 partiju locekļiem, to vidū 11 vieniniekiem. Pirmo reizi mūsu parlamenta vēsturē IV Saeimā gan vairākums bija latviešu pilsoņiem ar 55 deputātiem, bet lielās sadrumstalotības dēļ tam bija maza praktiska nozīme, jo arvien atradās atsevišķi deputāti, kas labprātāk balsoja kopā ar sociāldemokrātiem. Tam pretim vairums minoritāšu deputātu arvien balsoja kopā ar latviešu pilsoņiem.

Visu četru Saeimu politisko sastāvu rāda sekojošā tabula:

<i>Partijas</i>	<i>Deputāti</i>			
	1.	2.	3.	4.
Sociālistiem, iesk. 1 žīdu dep.	38	37	36	28
Centram	15	15	11	16
Labajam spārnam	32	33	35	39
Nac. minoritātēm	15	15	18	17

Procentuāli salīdzinot ar iepriekšējām vēlēšanām, vislielākos ieguvumus pēdējās vēlēšanās uzrāda Demokratiskais centrs ar 243 % (42.793 balsu pieaugums), Sieviešu apvienība ar 65 %, Jaunsaimnieku un sīkgruntnieku partija ar 50 %, bet vislielākos zaudējumus cieta Nacionālā apvienība — zaudējot 47 % (9.878 b.) no iepriekšējās vēlēšanās iegūtām balsīm, Darba savienība — 31 %, sociāldemokrāti — 18 % (40.340 b.), Kristīgā apvienība — 16 %, Zemnieku savienība — 15 % (20.730 b.), Latgales progr. zemnieku partija — 12 % un komunisti — 4 %.

Valsts mērogā visu laiku spēcīgākā politiskā partija bija Sociāldemokrātu partija, lai gan tās vēlēšanās iegūto balsu skaits no 38,7 % Satversmes vēlēšanās 1920. g. samazinājās uz 19,2 % 1931. g. Saeimas vēlēšanās.

Nākošā spēcīgākā bija pilsoniskā Zemnieku savienība, lai gan arī tās iegūto balsu skaits no 17,8 % Satversmes sapulces vēlēšanās samazinājās uz 12,2 % 1931. g. Saeimas vēlēšanās.

Šīs divas Latvijas iedzīvotāju pamatšķiru/strādnieku un zemnieku/ partijas Satversmes sapulces vēlēšanās kopā ieguva 56,5 % no visām nodotām balsīm, bet 1931. g. Saeimas vēlēšanās ieguva vairs tikai 31,5 %.

Sociāldemokrātu partijai vēletāju pamatkadrus deva pilsētas, kur tā 1931. g. ieguva 24,4 % balsu, bet Zemnieku savienībai — lauki, kur tā ieguva 18,9 % balsu, bet LSDSP tikai 15,3 %. Pilsētās spēcīgākā pilsoniskā partija bija Demokratiskais centrs ar 9,8 % no visām pilsētās nodotām balsīm.

Atsevišķos vēlēšanu apgabalos aina ir mazliet citāda. Rīgā, Vidzemē un Kurzemē iegūto balsu skaita ziņā pirmā vietā bija Sociāldemokrātu partija, Zemgalē — Zemnieku savienība, bet Latgalē — Kristīgo zemnieku un katoļu partija.

Saeimas vēlēšanās populārākie partiju kandidāti, kuri kādā no vēlēšanu apgabaliem savā sarakstā vismazāk svītroti vai saņēmuši no citiem sarakstiem lielāko ierakstījumu skaitu:*)

	1925.	1928.	1931.
L. soc. dem. strādņ. p-jai:	J. Rainis K. Dēķens K. Burmeister	J. Rainis V. Bastjānis P. Kalniņš P. Lejiņš I. Muižnieks, L. A. Petrevics K. Ulmanis J. Balodis A. Kviesis	V. Bastjānis P. Kalniņš P. Lejiņš F. Ankipāns, L.
Zemnieku savienībai:	K. Ulmanis J. Balodis		J. Balodis H. Celmiņš J. Mežaraups, Z. A. Gailītis, L. G. Zemgals, K. K. Kiršteins
Demokrātiskam centram:	J. Čakste, VZ	J. Breiķis K. Kiršteins A. Evāns G. Mīlbergs A. Eglītis	G. Mīlbergs A. Eglītis J. Kauliņš V. Šlakāns, Z. A. Erniņš, L.
Jauns. un sīkgr. p-jai:	A. Bļodnieks K. Grīnbergs, V. K. Lauva, K. A. Celmiņš, Z.		

*) *Treknā* salikumā kandidāti, kuri no visiem viena vēlēšanu apgabala kandidātiem ieguvuši vislielāko talonu skaitu no citiem sarakstiem. Burti aiz vārdiem norāda vēlēšanu apgabalu.

Sociāldem.-maz. p-jai:	R. Lindiņš T. Rudzītis J. Šterns K. Bachmanis M. Gailītis E. Bauers K. Balodis, R. A. Bergs R. Kalnings K. Ķūķis, K. G. Reinhardts	M. Skujenieks K. Bachmanis M. Gailītis O. Nonācis K. Balodis, RVZ. A. Bergs	Progr. apv.: M. Skujenieks, R. P. Zālite, VZ. L. Ausējs A. Petrēvics
Jaunzemnieku s-bai:			
Darba savienībai:			
Nacionālai apvienībai:			
Kristīgai apvienībai:			
Miera, kārt. un raž. apv.:	J. Annuss J. Purgals A. Alslebens, R. J. Rancāns	G. Reinhardts V. Sanders, K. K. Beldavs J. Ķullītis E. Bergs J. Annuss J. Purgals	J. Teriņš V. Sanders K. Beldavs J. Ķullītis R. Bāce J. Annuss J. Purgals A. Zakijs, R. J. Rancāns L. Ozoliņš, Z.
Kr. zemn. un kat. p-jai:		J. Rancāns L. Ozoliņš, Z. —	— Latg. zemn. progr. apv.: J. Trasūns V. Rubulis
Latgales demokr. p-jai:	Fr. Trasūns, L.	J. Trasūns	
Latgales darba p-jai —	J. Trasūns	J. Pabērzs	
Latg. progr. tautas apv.:	P. Kotāns		
Latgales zemn. p-jai —	V. Rubulis	V. Rubulis V. Barkans, L.	
Latg. dem. zemn. apv.:			

Pēc talonu skaita, kāds iegūts visas valsts apjomā (5 vēlēšanu apgabalos) no citiem sarakstiem 1931. g. vēlēšanās, vispopulārākie partiju kandidāti bija:

M. Skujenieks (Progr. apv.), ieguvis.....	22.129 tal.
G. Zemgals (Dem. centrs), »	22.065 »
P. Zālīte (Darba s-ba), *) »	12.075 »
J. Balodis (Zemn. s-ba), »	6.975 »
P. Kalniņš (Soc.-dem.), »	6.799 »
B. Pīpiņa (Dem. centrs), »	6.537 »
J. Breikšs (Dem. centrs), »	6.522 »
L. Ausējs (Nac. apvienība), »	5.034 »

Latgalē gan ir arī kandidāti, kas ieguvuši vēl lielāku talonu skaitu no citiem sarakstiem, bet tie reizē ir saņēmuši ļoti daudz svītrojumu savā sarakstā. Tā piem. T. Pavlovskis (Krievu vecticībņ.) saņēmis no citiem sarakstiem 8.121 ierakstījumu un 7.493 svītrojumus savā sarakstā; A. Zundo un St. Ozoliņš abi Krist. zemn. un katoļu p-jas saņēmuši 5.579 resp. 5.346 ierakstījumus citos sarakstos, bet savā sarakstā svītroti 29.656 resp. 30.052 reizes (!).

Zīmīgi, ka partiju līderi visā Latvijas valsts neatkarības laikā vairākkārt ir mainījušies vienīgi Sociāldemokrātu partijai, bet pilsoniskām partijām tikai pāris gadījumos. Partiju vadītāji paši tomēr ne katrreiz vēlēšanās ir izvirzījušies pirmā vietā. Vissliktāk šai ziņā arvien ir klājies sociāldemokrātu līderiem. Bet pēdējās Saeimas vēlēšanās 1931. g. smagi cieta arī pilsonisko partiju līderi, izņemot M. Skujenieku (Progr. apv.) un latgaliešu partiju līderus.

Lielāko partiju vadītāju-līderu »panākumi« pēdējās trijās Saeimas vēlēšanās ir bijuši sekojoši:**)

*) Kandidēja tikai divos apgabalos.

**) Pirmais skaitlis rāda, kādā no vēlēšanu apgabaliem ar sava saraksta balsīm iegūto labāko vietu, otrais skaitlis — kopā ar citu sarakstu taloniem.

	1925. g.	1928. g.	1931. g.
Fr. Menders, Soc.-dem. p-ja	(1/3)	(4/4)	5/7
A. Rudēvics, Soc.-dem. p-ja	3/2	4/5	(5/4)
K. Ulmanis, Zemn. s-ba	1/1	1/1	3/3
A. Bļodnieks, Jauns. p-ja	8/1	2/3	7/4
J. Breikšs, Dem. centrs	5/5	1/1	3/2
M. Skujenieks, Progr. apv.	2/2	1/1	1/1
A. Bergs, Nac. apvienība	1/2	1/1	2/2
G. Reinhards, Krist. apv.	1/1	3/1	—
Fr. Trasūns, Latg. dem. p-ja	1/1	—	—
J. Rancāns, Kr. zemn. un kat. p	1/1	1/1	1/1
V. Rubulis, Latg. zemn. p-ja	1/1	1/1	2/1
J. Trasūns, Latg. prog. t. apv.	1/2	1/1	1/2

Interesanti atzīmēt arī, ka IV Saeimā bija vairs tikai 19 deputāti, kas bijuši arī Tautas Padomes, Satversmes sapulces un visu iepriekšējo Saeimu locekļi. Tie bija: 12 sociāldemokrati — F. Cielēns, J. Celms, K. Dēķens, K. Eliāss, B. Kalniņš, P. Kalniņš, Fr. Menders, E. Radziņš, A. Rudēvics, P. Ulpe, A. Veckalns un J. Višņa; 3 Zemnieku s-bas — H. Celmiņš, K. Pauļuks un K. Ulmanis, un 4 citu partiju — M. Dubins, M. Skujenieks, P. Šīmanis un J. Trasūns. Bet pirmo reizi Saeimā tika ievēlēti 26 deputāti.

No 100 deputātiem 43 bija ar universitātes izglītību, 42 ar ģimnazijas vai militāru izglītību un 15 ar zemāku izglītību.

Deputātu caurmēra vecums bija: Satversmes sapulcē — 37 gadi, 3. Saeimā — 44 g. un 4. Saeimā — 42 gadi.

Bija arī gadījumi, ka Saeimā viens brālis pārstāvēja vienu, bet otrs kādu citu partiju. Tā, piem., brāļi Hūgo un Kārlis Dzelziņi: pirmais bija Zemnieku savienības deputāts, otrs — Satversmes sapulces loceklis sociāldemokrātu frakcijā un 3. Saeimas vēlēšanās kandidateja pat Neatkarīgo sociālistu partijas sarakstā; brāļi Andrejs un Ansis Petrēvici, pirmais bija Sociāldemokrātu partijas deputāts, otrs — aktīvs Nacionālās apvienības darbinieks un vairākkārtējs ministrs; brāļi Antons un Kārlis Ozoli, pirmais bija vairākkārtējs ministrs no Kristīgās apvienības, otrs — aktīvs darbinieks Demokratiskā centrā.

PAŠVALDĪBU VĒLĒŠANAS

Bez Saeimas vēlēšanām politiskās partijas ar saviem sarakstiem piedalījās arī lielāko pilsētu domju vēlēšanās, mazāk mazo pilsētiņu, apriņķa valžu un pagastu padomju vēlēšanās. Piedalīšanās lauku pašvaldību vēlēšanās bija ļoti minimāla, piem., 1928. g. vēlēšanās tikai 51 % no balss tiesīgajiem iedzīvotājiem, kas lielā mērā izskaidrojams ar politisko partiju nepiedalīšanos.

Visaktīvāk politiskās partijas piedalījās Rīgas pilsētas domes vēlēšanās. Rīga kā Latvijas valsts galvaspilsēta ieņēma izcilu stāvokli valstī, un tās balss tiesīgo iedzīvotāju skaits sasniedza vienu ceturto daļu no visiem Latvijas balss tiesīgiem iedzīvotājiem. Rīgas pilsētas domes vēlēšanās 1931. g. pavasarī bija nodotas 221.000 balsu.

Pašvaldību vēlēšanas, tāpat kā Saeimas, notika pa trim gadiem reizi, apm. pusgadu pirms Saeimas vēlēšanām.

Rīgas pilsētas domes vēlēšanās konkurējošo sarakstu skaits bija vēl garāks nekā Saeimas vēlēšanās, jo bez partijām un grupām, kas piedalījās Saeimas vēlēšanās, Rīgas pilsētas domes vēlēšanās ar saviem sarakstiem piedalījās vēl arī daudzas citas lokālu interešu grupas, piem. tirdzinieki, nomaļnieki u. t. t. Vislielākais sarakstu skaits bija 1931. g. domes vēlēšanās — 38 saraksti, no tiem 10 saraksti neieguva nevienu domnieku. No latviešu pilsoniskām partijām lielākās frakcijas bija Demokrātiskam centram un Nacionālai apvienībai.

Politiskais spēku samērs Rīgas pilsētas domes vēlēšanās:

Iegūto domnieku skaits un balsu %..	Iegūto domnieku skaits un balsu %									
	1920		1922		1925		1928		1931	
Latv. pilsoņiem . . .	30	34	30	34	25	29	26	29	34	
Sociālistiem	32	35	33	37	41	42	40	43	41	
Minoritātēm	28	31	27	29	24	29	24	28	25	
	90 100		90 100		90 100		90 100		100	
Sarakstu skaits . . .	11		16		23		28		38	

Domes priekšsēdētājs visus 14 gadus nāca no lielākās domes frakcijas — LSDSP (K. Dēķens), bet pilsētas galva līdz 1931. g. no centra partijām (G. Zemgals, A. Frīdenbergs, A. Andersons, A. Krieviņš). Tikai pēc pēdējās domes vēlēšanām 1931. g. pilsētas galvas amatā ar minoritāšu atbalstu ievēlēja labā spārņa pilsonības pārstāvi — H. Celmiņu no Zemnieku savienības frakcijas.

Pirmais latviešu tautības Rīgas pilsētas galva 1916/17. g. bija A. Krastkalns (Tautas partija). Viņu jau 1907. g. kā pirmo latvieti ievēlēja par pilsētas valdes locekli.

Sociāldemokrātu absolūts vairākums bija Valmieras, Smiltenes, Gulbenes, Tukuma, Talsu, Slokas un Pļaviņu pilsētu domēs.

LATVIEŠU PILSONISKĀS PARTIJAS UN GRUPAS

Tā kā laikā no pēdējās Saeimas vēlēšanām 1931. g. rudenī līdz 1934. g. maijam nekādas ievērojamākas pārmaiņas politiskos strāvojumos neparādījās, tad apskatīsim sīkāk tās latviešu politiskās partijas un grupas, kas piedalījās 1931. g. Saeimas vēlēšanās.

Jau tūlīt pēc agrārās reformas īstenošanas bija jūtama lauku strādniecības — līdzšinējo bezzemnieku un rūpnieku novēršanās no sociālistiem, bet trīsdesmitos gados, līdzīgi Rietumeiropas valstīm, arī Latvijā sākās lēna, bet noteikta pilsētu strādniecības iekļaušanās pilsonībā. Šis process Eiropā turpinās vēl arī tagad. Tas izskaidrojams ar neierobežotām izglītības iespējām un, galvenais, ar dzīves standarta uzlabošanu un izlīdzināšanos. Tā tas bija arī Latvijā — sociālo plaisu izlīdzināšanās un pilsonisko politisko partiju lēnā, bet drošā piekrišana daudziem sociāliem jauninājumiem jūtamā mazināja sociālistu propagandas saukļu un »savas šķiras interešu« pievilcību. Nopietnā strādniecība sāka apzināties, ka tā kopā ar pilsonību ir vienlīdz ieinteresēta Latvijas kā demokratiskas neatkarīgas valsts un tautas sociālās nodrošinātības tālākā izveidošanā.

Šo pārorientēšanos apliecina arī mūsu Saeimas vēlēšanu rezultāti. Par latviešu pilsoniskām partijām nodotais balsu skaits ar katrām vēlēšanām ir palielinājies, bet it sevišķi strauji tas pieaudzis pēdējās vēlēšanās 1931. gadā. No Satversmes sapulces vēlēšanām līdz 4. Saeimas vēlēšanām par latviešu pilsoniskām partijām nodoto balsu skaits ir palielinājies par 167.000 vai 46 %. Vismazāko pieaugumu uzrāda Latgale, bet vislielāko Rīga un Kurzeme. Pēdējās vēlēšanās pirmo reizi latviešu pilsoniskās partijas ieguva vairāk nekā pusi (54,7 %) no visām balsīm. Vislielāko daļu balsu latviešu pilsoniskās partijas ir ieguvušas Vidzemē (65,6 %) un Kurzemē (60,4 %), bet Rīgā tikai 34,1 %.

Bet ievērojot, ka Latvijas nacionālās minoritātes (ar 18,1 % no nodotām balsīm) ar ļoti niecīgiem izņēmumiem (žīdu soc. dem. »Bunds« ieguva 5.044 balsis) ir balsojušas par savām pilsoniskām partijām, ir jākonstatē, ka Latvijas tauta politiskā ziņā ir vairāk pilsoniska nekā jebkuŗa cita tauta Eiropā. 1931. g. vēlēšanās par sociālistiskām partijām bija nodots tikai 27,1 % balsu, pie kā tani pat laikā daudzu citu Eiropas valstu parlamentu vēlēšanās sociālistu partijas ieguva 50 un vairāk procentu balsu.

Bet zīmīgi ir tas, ka līdz ar to, ka pieauga par pilsoniskām partijām un grupām nodoto balsu skaits, tas samazinājies ne tikai sociālistiskām partijām, bet arī noteikta politiska virziena latviešu pilsoniskām partijām, kā Zemnieku savienībai un Nacionālai apvienībai. Galvenās ieguvējas bija sīkās pilsoniskās grupas. Tas rāda, ka 1) daļa vēlētāju, balsi nododot ir vadījusies ne tik daudz no savas politiskās pārliecības kā profesionālām interesēm, pat emocijām un sīko grupu neatbildīgajiem vēlēšanu solījumiem; un 2) lai politiskās partijas spētu pastāvēt, tām nepieciešama laikam piemērota dinamiska nākotnes programma, kas spētu saistīt vēlētāju masas neatkarīgi no to sociālā stāvokļa, bet tādu programmu mūsu politiskām partijām nebija. Tas tad arī bija viens no galvenajiem iemesliem, kamdēļ vēlētāji arvien vairāk pievērsās sīkajām arodu un neapmierināto grupām.

Starptautiešu pilsoniskām partijām pēc vēlēšanās iegūto balsu skaita visā Latvijas brīvvalsts pastāvēšanas laikā pirmo vietu ieņēma *Latviešu zemnieku savienība*. Tā bija otras lielākās iedzīvotāju šķiras partija — zemnieku partija ar uz lauksaimniecības dibinātu valsts saimniecisko politiku. Par to nodoto balsu skaits atsevišķās vēlēšanās šāds:

	Balsu skaits	% no visām b.	% no pils. b.
1920. g. Satv. sap. vēlēšanās	126.434	17,8	35,0
1922. g. 1. Saeimas »	132.264	16,8	35,0
1925. g. 2. » »	125.070	15,0	31,5
1928. g. 3. » »	139.173	15,0	30,0
1931. g. 4. » »	118.443	12,2	22,4

Par LZS nodoto balsu procents ir gadu no gada samazinājies, sevišķi jūtami tas samazinājies ceturtās, t. i. pēdējās Saeimas vēlēšanās. Tam dažādi iemesli, galvenokārt iekšēja savstarpēja rīvēšanās, reālas praktiskas nākotnes programmas trūkums, kā arī lielā mērā tas, ka partijas vadība un Saeimas frakcija sastāvēja vai vienīgi no profesionāliem politiķiem — pilsētniekiem, kam par praktisko lauksaimniecību bija tikai bērnības atmiņas. Partijai pārmeta arī korupciju un neveiksmīgu veikalu darījumus. Ka ar partijas politiku gadu no gada ir neapmierinātāki kļuvuši pat tās visuzticamākie atbalstītāji un balsotāji, rāda arī tas, ka, piem., pēdējās vēlēšanās 1931. g. partijas dibinātājs un vadītājs K. Ulmanis Rīgas apgabalā palika 6. vietā, Zemgalē — 5., Vidzemē un Latgalē — 4. un Kurzemē 3. vietā. Arī no citiem sarakstiem saņemto talonu skaits K. Ulmanim no 14.6229 taloniem 1925. g. vēlēšanās bija 1931. g. vēlēšanās samazinājies uz 4.422 taloniem. Vēl sliktāk veicās partijas CV vicepriekšsēdim A. Klīvem. Neskatoties uz to — ZS visu laiku bija spēcīgākā partija uz laukiem, izņemot Latgali. 1931. g. tā uz laukiem ieguva 18,9 % no visām nodotām balsīm, bet LSDSP — tikai 15,3 %. Pilsētās LZS ieguva tikai 3,6 % balsu.

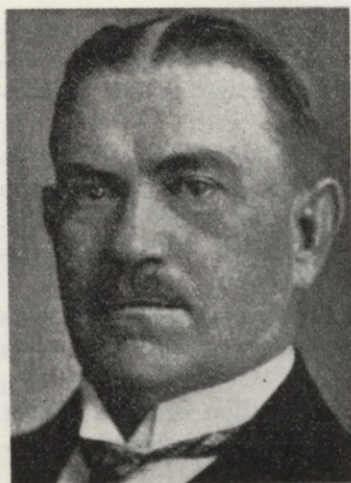
LZS populārākie kandidāti bija J. Balodis, H. Celmiņš, E. Laimiņš, K. Pauļuks un pirmajos brīvvalsts gados arī K. Ulmanis.

Alberts Kviesis

Par tiešām LZS konkurences grupām uzskatāmas: Jaunzemnieku savienība (no 1922.—1928. g.), Jaunsaimnieku un sīkgruntnieku partija (sākot ar 1925. g.). Tad 1925. g. vēlēšanās arī Izpostīto apgabalu kongresa saraksts ar agrākiem Zemnieku s-bas darbiniekiem P. Gailīti, J. Goldmani, E. Laursonu un V. Skubiņu priekšgalā, kas ieguva 9.814 balsis un Nacionālā Zemnieku s-ba*), kas ieguva 11.614 balsis. 1928. g. vēlēšanās: Vislatvijas tautas sapulces saraksts, kas ieguva 7.213 balsis (J. Goldmanis), Apvienotais zemnieku saraksts Vidzemē un Zemgalē, kas ieguva 4.346 balsis, un pa daļai arī Agrākie naudas noguldītāji, kas vēlēšanās sāka piedalīties ar 1928. gadu. Tomēr vislielākos zaudējumus Zemnieku savienībai 1931. g. vēlēšanās

*) Nacionālā Zemnieku savienība K. Kvēlberga, J. Zilusa, E. Alaiņa, D. Miesiņa un T. un V. Sanderu vadībā nodibinājās 1924. g. janvārī un savā programmā prasīja palielināt Valsts prezidenta tiesības, ierobežot sociālo likumdošanu u. t. t. 2. Saeimas vēlēšanās partija ieguva vienu deputātu (K. Kvēlbergu), bet 3. Saeimas vēlēšanās vairs nepiedalījās.

A. Alberings

Hugo Celmiņš

sagādāja Līgatnes zemnieka Leikarta nodibinātā Jaunā zemnieku apvienība, kas ieguva 18.981 balsi, dažos Cēsu apr. pagastos pat vairāk balsu nekā Zemnieku savienība.

LZS kā lielākā pilsoniskā partija bija mugurkauls visām valdībām izņemot divas. Tā piedalījās no 19 valdībām septiņpadsmitās, pie kam 13 valdībās tās locekļi bija ministru prezidenti:

K. Ulmanis	— 8 reizes
Z. Meierovics	— 2 reizes
H. Celmiņš	— 2 reizes
A. Alberings	— 1 reizi

LZS ir devusi no sava vidus arī Satversmes sapulces prezidentu J. Čaksti, Valsts prezidentu A. Kviesi un Rīgas pilsētas galvu H. Celmiņu.

Partijas augstākais orgāns bija kongress, uz kuru katri 50 partijas biedri sūtīja vienu delegātu; tad centrālā padome, sastāvoša no visu (33) rajonu priekšniekiem un padomes ievēlētās CV no 7 locekļiem. Bez tam samērā bieži sanāca partijas

konferences resp. centrālās padomes, centrālās valdes, centrālās revīzijas komisijas un partijas Saeimas frakcijas kopsēdes. Šīs konferences tad arī bija faktiskās partijas politikas noteicējas.

Aktīva bija partijas Akadēmiskā sekcija. Tajā visspilgtāk arī izpaudās divu lielu partijas nogrupējumu korporāciju locekļu un rustikāņu*) savstarpējā cīņa par noteikšanu partijā.

Biedru skaits LZS svārstījās starp 32.000 — 39.000. Partijas devīze bija: »Par Latviju, nacionālu un daiļu«.

LZS pēdējā CV darbojās: K. Ulmanis (priekšsēdis), A. Klīve (vicepriekšsēdis), K. Pauļuks, A. Alberings, (pēc viņa nāves no 1934. g. 26. apr. — E. Līcis), H. Celmiņš, A. Valters, V. Gulbis un par ģenerālsekretāru un partijas oficioza »Brīvā Zeme« redaktoru — J. Druva. Jelgavā partija izdeva otru dienas laikrakstu »Zemgalietis«.

Vienalga pie kādas politiskas partijas katrs piederam, varam tomēr pievienoties E. Virzas konstatējumam: »Šai partijai piekrita vislielākais svars un nozīme latviešu republikas politiskajā dzīvē. Tā uzņēmās atbildību, tā sargāja mūsu zemi no aiziešanas kreisajās galejībās, tā piedzīvoja izdevības un neizdevības, atslābumu un augšāmcelšanos, līdz pēdīgi biedinādama noveda Latviju pāri 15. maija sliekšnim«. **) Saprotais, par pēdējo kā pozitīvu sniegumu varam būt dažādās domās.

*

Pēc iegūtā balsu skaita otro vietu latviešu pilsonisko politisko partiju vidū ieņēma konservatīvā katoļu baznīcas aprindu dibinātā *Kristīgu zemnieku un katoļu partija*. Tā dibināta 1920. g. kā Latgales kristīgu zemnieku savienība. Satversmes sapulces vēlēšanās partija ieguva 4 mandātus un 1. Saeimas vēlēšanās — 7. No partijas 1924. g. izstājās tās dibinātājs un

*) Studentu biedrība »Rusticana«, dibināta 1921. g. ar mērķi audzināt savus biedrus LZS ideoloģijas garā. Tā neatzina studentu korporācijas.

**) E. Virza, Kārlis Ulmanis.

*Bīskaps J. Rancāns,
dz. 1886. g.
Tagad trimdā ASV.*

pirmais CV priekšsēdis Fr. Trasūns un partija pārdēvējās par Kristīgu zemnieku partiju, un 2. Saeimas vēlēšanās, lai saistītu visus Latvijas katoļus, tā izgāja ar Kristīgu zemnieku un katoļu sarakstu.

KZKP ir vienīgā no vecajām partijām kurai ar katrām vēlēšanām iegūto balsu skaits ir pieaudzis. Pēdējās Saeimas vēlēšanās partija ieguva 27,2 % no visām Latgalē nodotām balsīm, kas deva 7 deputātus, un bez tam tā pirmo reizi ieguva vēl arī vienu deputātu Zemgalē. Savā 1933. g. kongresā partija grozīja statūtus un pārdēvējās par Kristīgu zemnieku un katoļu partiju. Tās CK goda priekšsēdis bija bīskaps J. Rancāns, CK priekšsēdis pēc Fr. Trasūna izstāšanās prelāts A. Pastors (pālika Latvijā) un citi vadītāji darbinieki: B. Kublinskis, St. Ivbulis, A. Budže, A. Voivods, A. Rancāns, St. Ozoliņš u. c.

KZKP Saeimā bija viena no visnepretenciozākām. Tā, bieži vien pat neprasot sev neviena resora vadību, arvien atbalstīja visas pilsoniskās valdības. Bīskaps J. Rancāns pēdējā Saeimā izpildīja 2. vicepriekšsēža amatu, kamdēļ viena daļa latviešu

polītisko darbinieku bīskapu Rancānu pēc Saeimas priekšsēdētāja Dr. P. Kalniņa un 1. vicepriekšsēža K. Pauļuka nāves uzskata par pašreizējo Latvijas brīvvalsts parlamenta un Valsts prezidenta vietas izpildītāju.

Partijas oficiāls bija »Latgolas Vords« (1919.—1940.), sākmā Rīgā, bet kopš 1921. g. Rēzeknē. To vadīja prāv. J. Miglīnieks, J. Velkme u. c.

Par KZKP nodoto balsu skaits dažādās vēlēšanās ir šāds:

	B. skaits	%
1920. g. Satv. sap. vēlēšanās	28.617	4,0
1922. g. 1. Saeimas vēlēšanās	55.692	7,0
1925. g. 2. — —	44.231	5,3
1928. g. 3. — —	57.336	6,2
1931. g. 4. — —	78.881	8,2

1931. g. vēlēšanās no 78.881 balss — Latgalē bija nodotas 67.413 balsis, Zemgalē — 5.861, Kurzemē — 4.576 un Vidzemē — 1.031 balss.

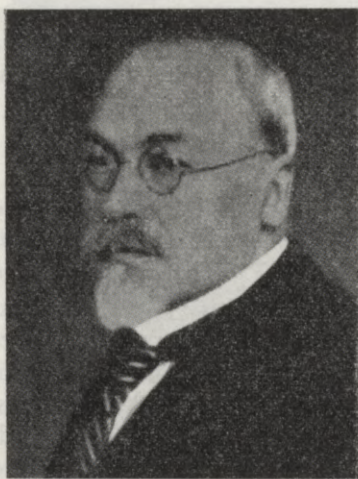
*

Trešā vietā starp latviešu pilsoniskām partijām 1931. g. Saeimas vēlēšanās izvirzījās *Demokratiskais Centrs*. Tas nodibinājās 1922. g. pirms 1. Saeimas vēlēšanām, apvienojoties dažādām sīkām liberālās pilsonības grupām. Tā pamatā bija agr. Radikāldemokrātu, Demokrātu savienības, Nacionāldemokrātu un Rev. sociālistu partiju biedri *). DC dibināšanas faktiskais ierosinātājs bija Satversmes sapulces prezidents J. Čakste,

*) Jau pirms tam Demokrātu s-bas radikālais spārns (Zāmuēls, Frīdenbergs) bija nodibinājuši Tautas partiju (nesamainīt ar agrāko Veinberga Tautas partiju) un daļa Radikāldemokrātu un Rev. sociālistu partiju biedri — Darba partiju. Pēdējās CK darbojās G. Zemgals, P. Juraševskis, M. Antons, J. Vēsmanis, Fr. Ozoliņš un E. Arnis. Darba partija labus panākumus guva Satversmes sapulces vēlēšanās, bet Tautas partija vienīgi Rīgas pilsētas domes vēlēšanās.

*Jānis Breikšs,
dz. 1887. g.
Tagad trimdā Zviedrijā.*

Gustavs Zemgals

kuŗš domstarpību dēļ ar K. Ulmani bija izstājies no Zemnieku savienības **). Viņš arī pirmo divu Saeimu vēlēšanās, gan nebūdams biedrs, bija DC pirmais kandidāts.

DC pēdējās Saeimas vēlēšanās bija viena no tām partijām, kas ieguva vislielāko balsu skaita pieaugumu. Salīdzinot ar 1922. g. vēlēšanām, šis pieaugums bija 2.959 balsis, bet salīdzinot ar 1928. g. vēlēšanām — 42.793 balsis. DC politika visā tā pastāvēšanas laikā bija ļoti nenoteikta, pat pretrunīga, kamdēļ arī par to balsu skaits arvien bija ļoti svārstīgs.

**) J. Čakste bija vispirms labprāt vēlējies pievienoties A. Berga nodibinātam Bezpartejiskam nacionālam centram, bet A. Bergs, nevēlēdamies sanīsties ar K. Ulmani, bija to noraidījis.

Vēlēšanās par DC nodoto balsu skaits un %:

1920. g. Satv. sapulces vēlēšanās *)	57.779	8,1
1922. g. 1. Saeimas vēlēšanās	57.438	7,3
1925. g. 2. — —	31.680	3,8
1928. g. 3. — —	17.604	1,9
1931. g. 4. — —	60.397	6,2

DC bija tipiska pilsētnieku, galvenokārt ierēdņu partija. Pilsetās, kopā reķinot, tā bija lielākā pilsoniskā partija un ieguva ap 10 % no visām pilsetās nodotām balsīm.

Demokratiskais centrs uzskatīja sevi par liberālās pilsonības pārstāvi kā arī politiskā līdzsvara uzturētāju Saeimā un šķiru un politisko grupējumu pretešķību izlīdzinātāju valstī. 1. Saeimā DC vairāk orientējās uz kreiso pusi, piedalījās divās valdības koalīcijās ar sociāldemokrātiem, kā arī likumdošanā sadarbojās ar sociālistiem. Pēc personālām pārmaiņām Saeimas frakcijā, sākot ar 2. Saeimu, DC nodibināja ciešāku sadarbību ar pārējām pilsoniskām partijām.

1926. g. oktobrī DC deputāts Saeimā doc. K. Dišlers paziņoja, ka viņš izstājas no DC un turpmāk pārstāvēs atjaunoto Radikāldemokrātu partiju.**)

Izcilākie DC darbinieki bija: J. Vēsmanis, G. Zemgals (Valsts prezidents no 1927. — 1930. g.), P. Juraševskis. (ministru prezidents 1928. g.), P. Bergis (vēlāk pārgāja uz Progresīvo apvienību), J. Breikšs, A. Kalniņš, B. Pīpiņa, A. Ķeniņš, K. Kiršteins, E. Bite, A. Frīdenbergs, A. Evans u. c. No DC biedru vidus ir nākuši arī daudz ministru u. c. atbildīgu valsts darbinieku. DC liders pirmajos gados bija P. Juraševskis, vēlāk J. Breikšs. No preses izdevumiem DC politiku pauda »Latvijas Vēstnesis« (1920. — 1925. g.), »Rīgas Ziņas« un »Jaunākās Ziņas«, bet partijas oficiozs sākot ar 1931. g. bija nedēļas laikraksts »Centra Balss«.

*) Kopā skaitot Demokrātu s-bas un Darba p-jas iegūtās balsis.

**) Atjaunotā Radikāldemokrātu partija tomēr nekādus sevišķus panākumus neguva. 1928. g. Rīgas pils. domes vēlēšanās partija ieguva 2 domniekus: K. Dišleru un A. Krieviņu, vēlāk Dišlera vietā nāca R. Liepiņš. Tā paša gada Saeimas vēlēšanās partija neieguva neviena mandāta.

Adolfs Bļodnieks

Nākošā pēc lieluma bija *Latvijas jaunsaimnieku un sīkgruntnieku partija*. To 1924. g. rudenī nodibināja agr. Nacionāldemokrātu partijas darbinieki Ad. Bļodnieks, J. Bankavs, E. Ziemeļis u. c., ar nolūku apvienot jaunsaimniekus, sīkzemniekus, zvejniekus, amatniekus u. c. sīkos lauku apbūvniekus, kas vairumā nebija apmierināti ar Bauera un Nonāca vadītās Jaunzemnieku savienības progresīvo politiku. Jaunā partija jau pirmajās vēlēšanās 1925. g. ieguva ļoti labus panākumus*) un ar katrām nākošām kļuva jo bīstamāka arī Zemnieku savienībai. Par to nodoto balsu skaits 6 gadu laikā pieauga no 14.300 uz 56.000, resp. tās deputātu skaits Saeimā pieauga no 3 uz 7.

*) Partijas darbības pirmie gadi saistās ar kādu traģisku nāves gadījumu. Partija Saeimas vēlēšanās pirmo reizi piedalījās 1925. gadā un ieguva 3 deputātus: A. Bļodnieku, G. Milbergu un K. Lauvu. Pēdējo drīzi pēc ievēlēšanas atrada dzīvoklī pakārušos. Oficiāli nāves gadījums tika registrēts kā pašnāvība, bet daudzi tam neticēja.

L.J.S.P. Kongress 1930. g.

Vēlēšanās par L.JSP nodoto balsu skaits un %:

1925. g. 2. Saeimas vēlēšanas		14.372	1,7
1928. g. 3. — —		37.435	4,0
1931. g. 4. — —		56.021	5,8

Pēc pēdējām vēlēšanām partijas frakcijai Saeimā pievienojās arī agr. naudas noguldītāju deputāts J. Kukainis, tā palielinot tās frakciju uz 8 deputātiem.

2. un 3. Saeimas laikā partijas pārstāvis valdībā bija izglītības ministrs E. Ziemeļis, bet 4. Saeimas laikā (1933. g.) iekšlietu ministrs J. Kauliņš, kamēr partijas līderis A. Bļodnieks pats 1933.—34. g. nāca par valdības galvu, bet par iekšlietu ministru G. Mīlbergs. A. Bļodnieks bija arī pēdējās Saeimas sekretārs.

Partijas CV bez A. Bļodnieka darbojās vēl A. Eglītis, J. Bankavs, J. Kauliņš, G. Mīlbergs, D. Apinis un K. Līkums. Partija sākot ar 1922. g. izdeva nedēļas laikrakstu »Latvija«. 1934. g. sākumā darbojās tuvu pie 634 partijas nodaļu.

*

V. Rubulis
1887.—1937. g.

Piektā pēc lieluma pēdējā Saeimā bija otra Latgales partija — *Latgales zemnieku progresīvā apvienība*. Šīs partijas vēsture ir ļoti raiba. 1920. g. pirms Satversmes sapulces vēlēšanām latgaļu sabiedriskie darbinieki: V. Rubulis, J. Pabērzs, S. Kambāla J. Kindzulis, brāļi Laizāni u. c. nodibināja Latgales zemnieku partiju. Satversmes sapulces vēlēšanās jaunās partijai sarakstā kandidēja arī H. Celmiņš un J. Sauleskalns, un tā ieguva 72.961 balsi, kas deva 17 deputātus. Bet tūlīt pēc vēlēšanām H. Celmiņš ar J. Sauleskalnu no frakcijas izstājās un pārgāja uz Latviešu zemnieku savienību. Šī un vēl citu iemeslu dēļ partija nākošajās vēlēšanās ieguva vairs tikai 8.522 balsis un 2. Saeimas vēlēšanās 13.203 balsis.

1926. g. pēc Fr. Trasūna nāves LZP apvienojās ar Latgales demokrātu partiju, ko 1924. g. bija nodibinājis no Kristīgu zemnieku savienības izstājušies Fr. Trasuns, A. Dzenis un J. Roskošs, un nosaucās par Latgales demokratisko zemnieku partiju. 1928. g. vēlēšanās partija ieguva 25.902 balsis.

1922. g. J. Trasūns un P. Kotans nodibināja Latgales darba partiju, kas 1. Saeimas vēlēšanās ieguva 27.479 balsis un 2. Saeimas vēlēšanās — 15.926 balsis. 1926. g. partija apvienojās

ar Latgales demokrātu partijas un Latgales zemnieku partijas radikālo spārnu un pārdēvējās par Latgales progresīvo tautas apvienību. 1928. g. vēlēšanās tā ieguva 29.449 balsis.

1931. gadā pirms 4. Saeimas vēlēšanām Latgales demokrātisko zemnieku partija (V. Rubulis, A. Dzenis, V. Barkāns) apvienojās ar Latgales progresīvo tautas apvienību (J. Trasūns, J. Pabērzs un S. Pabērzs) Latgales zemnieku progresīvā apvienībā. 4. Saeimas vēlēšanās apvienotā partija ieguva ar 48.795 balsīm 5 deputātus. Iepriekšējās vēlēšanās abas apvienotās partijas bija ieguvušas kopā 55.351 balsi.

Partijas līderis bija J. Trasūns. Viņš arī rediģēja partijas nedēļas laikrakstu »Jaunā Straume« (1921. — 1934. g.). Bet jau 1932. g. J. Trasūns ar V. Barkānu atkal atšķēlās no apvienotās partijas un nodibināja savu Progresīvo zemnieku partiju.

*

Arī nākošā pēc iegūto balsu skaita *Progresīvā apvienība* 4. Saeimas vēlēšanās piedalījās pirmo reizi. Tā nodibinājās 1930. g., apvienojoties Soc. dem. maziņu partijai ar Jaunzemnieku savienību un K. Dišlera atjaunoto Radikaldemokrātu partiju. Tās pilns nosaukums bija — Progresīvo jaunsaimnieku, mazzemnieku un darba tautas partija.

Latvijas soc. dem. maziņu partija nodibinājās Satversmes sapulces laikā, kad, protestējot pret LSDSP kreisā vairākuma nevēlēšanos sadarboties ar pilsoniskām partijām, no LSDSP izstājās 17 tās Satversmes sapulces locekļi ar M. Skujenieku priekšgalā un nodibināja patstāvīgu Soc. dem. maziņu p-ju.

Jaunā sociālistiskā partija tomēr nespēja konkurēt ar LSDSP un saistīt pilsētu strādniekus. Pirmajos gados tās atbalstītāji galvenokārt bija lauku strādnieki, bet pēc agrārās reformas realizēšanas laukstrādnieku skaits jūtami samazinājās. LSDMP 1. Saeimas vēlēšanās ieguva 49.595 balsis (6,3 %), 1925. g. — 30.025 balsis, bet 1928. g. vēlēšanās vairs tikai 11.774 balsis. Tās pazīstamākie darbinieki bija M. Skujenieks, (min. prezidents 1926. — 1928. g.), V. Holcmanis (tieslietu min. 1921. — 1924. g.), V. Salnais, G. Bisenieks, J. Šterns, R. Lindiņš u. c.

Mārgers Skujenieks

Mazinieku partija izdeva nedēļas laikrakstus «Darba Balss» (1921. — 1925. g.), «Laukstrādnieks» (1920. — 1929. g.) un «Jaunā Dzīve» (1929. — 1931. g.). Partijas vadībā darbojās Laukstrādnieku savienība.

Latvijas jaunzemnieku savienību (LJS) nodibināja 1922. g. mazsaimnieku kongresa laikā no Zemnieku savienības aizgājušie E. Bauers, O. Nonācis, K. Bachmanis, M. Gailītis u. c. 1922. g. vēlēšanās partija ieguva 15.392 balsis, 1925. g. — 18.552 un 1928. g. vēlēšanās vairs tikai 7.445 balsis un palika bez pārstāvja Saeimā. Balsotāju skaita sarukumam galvenais iemesls bija partijas kreisā politika. Tanī pat laikā, piem., otra, A. Bļodnieka nacionālā garā vadītā Jaunsaimnieku un sīkgruntnieku partija ieguva 23.063 balsis vairāk nekā 1925. g. vēlēšanās. Jaunzemnieku savienība izdeva nedēļas laikrakstu «Lidums» (1925. — 1928. g.). Partijas līderis agr. E. Bauris 1923./24. g., M. Gailītis 1925./26. g. un A. Mitulis 1927. g. bija zemkopības ministri.

K. Dišlera 1926. g. atjaunotā Radikāldemokrātu partija 1928. g. Saeimas vēlēšanās dabūja tikai 5.247 balsis un palika bez pārstāvja Saeimā.

Pēc tādas neveiksmes vēlēšanās visas trīs partijas 1930. g. apvienojās ar dažām citām sīkākām pilsoniskām grupām (piem. V. Zāmuēli un K. Krievu no Darba savienības un P. Berģi no Demokratiskā centra) Progresīvā apvienībā. Apvienotā partija 1931. g. vēlēšanās ieguva 21.929 balsis, kas deva 3 deputātus: M. Skujenieku, K. Bachmani un J. Šternu. Partijas līderis M. Skujenieks 1931. g. vēlēšanās bija vispopulārākais no turpat 2000 kandidātiem, iegūdamš no citiem sarakstiem 22.123 ierakstījumus. Viņš arī divas reizes bija ministru prezidents (1926. — 1928. g. un 1931. — 1933. g.) un no 1934. g. 15. maija līdz 1938. g. augustam ministru prezidenta biedrs. Bet partijas biedrs prof. A. Kirchenšteins 1940. g. kļuva par boļševiku leļļu valdības ministru prezidentu.

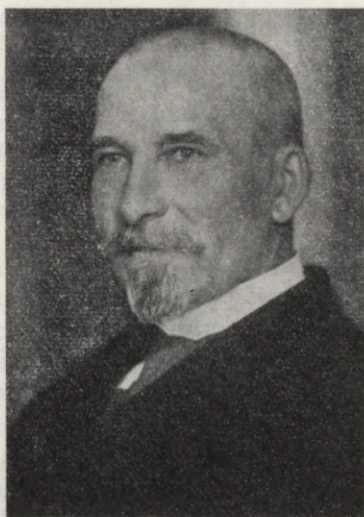
Partija no 1931. g. izdeva nedēļas laikrakstu »Latviešu Balss«.

*

Septītā pēc iegūto balsu skaita bija *Kristīgā apvienība*. Tā nodibinājās 1920. g. īsi pirms Satversmes sapulces vēlēšanām kā Kristīgi nacionālā partija un tai pievienojās arī daļa Veinberga vadītās Tautas partijas biedru ar A. Krastkalnu priekšgalā. 2. Saeimas vēlēšanās partija pārdēvējās par Kristīgi nacionālo apvienību. Līdz 1931. g. tās līderis bija Dr. med. G. Reinhards, spilgts modernā konservātisma politiķis (mira 1937. g.) Bet 4. Saeimas vēlēšanās viņš vairs nekandidēja un partija pārgāja ev. lut. mācītāju vadībā un lielā mērā zaudēja savu politisko seju. Reizē tā arī atmeta vardu »nacionālā« un saucās vienkārši par Kristīgo apvienību.

Partija no 1921. — 1922. g. izdeva dienas laikrakstu »Tautas Balss« G. Reinharda vadībā un no 1922. — 1928. g. tās politiku puda »Latvijas Sargs« K. Poļa vadībā.

Ar 1928. g. vēlēšanām Kristīgai apvienībai pievienojās R. Bāces nodibinātā *Latvijas Nacionālā strādnieku partija*, kas 1925. g. vēlēšanās bija ieguvusi tikai 515 balsis. NSP no 1925. — 1930. g. izdeva nedēļas laikrakstu »Latvijas Strādnieks«.

Gustavs Reinhardts
1868.—1937. g.

Kristīgā apvienība ir piedalījusies visās piecās mūsu parlamenta vēlēšanās un ieguvusi šādu balsu skaitu:

	b. skaits	%
Satversmes sapulces vēlēšanās	16.218	2,3
1. Saeimas vēlēšanās	33.043	4,2
2. — —	14.736	1,8
3. — —	25.254	2,7
4. — —	21.208	2,2

Lielā balsu skaita samazināšanās 1925. g. izskaidrojama ne tikai ar to, ka šais vēlēšanās pirmo reizi piedalījās Nacionālā zemnieku savienība, kas ieguva 11.614 balsis un Kristīgo darba ļaužu savienība (baptisti), kas ieguva 3.530 balsis un namsaimnieki, kas ieguva 13.948 balsis, bet lielā mērā arī ar to, ka Kristīgajai apvienībai nekad nav bijis stingras organizācijas ar biedru vēlētu vadību un savu politisku programmu. Tā vēlēšanās balstījās uz Ev.-lut. baznīcu un tās kandidātu vairums nāca no mācītāju vidus. 1. Saeimā no KA ievēlēja arī vēlāko archibīskapu Dr. T. Grīnbergu. Pēdējā Saeimā apvienībai bija 3

deputāti: mācītāji K. Beldavs, J. Teriņš, V. Sanders. K. Beldavs pēdējā parlamentārā valdībā bija izglītības ministrs.

Līdz 1931. g. Kristīgā apvienība kopā ar Nacionālo apvienību u. c. labā spārna sīkajām grupām Saeimā sastādīja Nacionālā bloka frakciju (8 deputāti), bet pēc 1931. g. vēlēšanām Kristīgo darba bloku (6 deputāti).

*

1928. g. Saeimas vēlēšanās pirmo reizi parādījās kāda politiskā ziņā pilnīgi nenoteikta grupa — *Agrākie naudas noguldītāji u. c. cietušie*. Tās pirmais kandidāts bija adv. J. Vinters, kuŗš vadīja Ar 18. marta likumu cietušo naudas noguldītāju biedrību un tās izdoto nedēļas laikrakstu »Taisnība« (1927. — 1934. g.), kas pulcēja ap sevi dažāda veida cietušos un neapmierinātos. Grupa vēlēšanās ieguva 14.096 balsis un 1 deputātu (J. Vinteru). 1931. g. vēlēšanās šī grupa izgāja ar visgārāko nosaukumu: »Apvienotais saimniecisko grupu — agrāko naudas noguldītāju, kuŗā izpostīto, progresīvo vecsaimnieku, jaunsaimnieku, īrnieku, atbrīvotāju, strādnieku un darba intelligences saraksts« un ieguva 20.528 balsis, kas deva 2 deputātus: J. Vinteru un J. Kukaini. Pēdējo ar 2.623 taloniem bija izcēlušas citas partijas, sevišķi Zemnieku savienība un Jaunsaimn. un sīkgruntn. partijas. J. Kukainis pēc ievēlēšanas arī tūlīņ pārgāja uz Jaunsaimn. un sīkgruntnieku partiju.

*

Jaunā zemnieku apvienība ir pēdējā no latviešu pilsoniskām partijām un grupām, kas pēdējās Saeimas vēlēšanās ieguva vairāk nekā vienu deputātu.

Partijas dibinātājs Līgatnes zemnieks P. Leikarts ar 1926. g. sāka Līgatnē izdot nedēļas laikrakstu »Lauku Domas«, kuŗās vērsās pret Zemnieku savienību. Viņa vadītie opozicionāri 1928. g. vēlēšanās piedalījās kā Apvienotie zemnieki, bet ieguva tikai 4.346 balsis, kas nepietika deputāta iegūšanai. 1931. g. vēlēšanās jaunā partija ar 18.981 balsi (1,96 %) ieguva divus deputātus: P. Leikartu no Vidzemes un A. Frišmani no Zem-

gales. Cēsu apriņķī jaunā partija dabūja pat 11,6 % no visām nodotām balsīm.

Trūkstot pozitīvai politiskai programmi, JZA, tāpat kā agr. naudas noguldītāju deputāts J. Vinters, Saeimā bija pastāvīgā opozīcijā pārējām pilsoniskām partijām.

*

1925. g. Saeimas vēlēšanās pirmo reizi ar savu sarakstu kā *Miera, kārtības un ražošanas apvienība* piedalījās Rīgas u. c. lielāko pilsētu namsaimnieki Rīgas notāra J. Purgaļa vadībā. Pirmajās vēlēšanās ar 13.948 balsīm tā ieguva 2 deputātus: A. Alslēbenu (Rīgā) un J. Annusu (Kurzemē). Pirmo ar 2.864 taloniem bija izcēlusi vācu-baltiešu partija.

1928. g. vēlēšanās namsaimnieki ar 14.736 balsīm ieguva vairs tikai vienu deputātu (J. Annusu).

1931. g. vēlēšanās namsaimniekiem pievienojās arī daļa tirgotāju un rūpnieku ar Fr. Lasmani priekšgalā, kas 1928. g. vēlēšanās bija piedalījušies ar savu »Saimnieciskās apvienības« sarakstu un ieguvuši tikai 5.179 balsis. Pirms tam Saimnieciskās apvienības aprindas bija atbalstījušas Nacionālo apvienību. Tomēr arī 1931. g. vēlēšanās Miera, kārtības un ražošanas apvienība ar 15.192 balsīm ieguva tikai vienu deputātu, šoreiz no Rīgas. Mandātu ieguva Latvijas namsaimnieku savienības sekretārs J. Zaķis, kuŗu ar 1.057 taloniem bija izcēlis Jaunsaimnieku un sīkgruntnieku partijas un Saimnieciskā centra apvienotais saraksts Rīgā.

Līdz 1931. g. Miera, kārtības un ražošanas apvienības deputāti Saeimā iegāja Nacionālā blokā, bet pēc 1931. g. vēlēšanām grupas deputāts šai blokā, kas bija pārdēvējies par Kristīgo darba bloku, vairs nepiedalījās un veda separātu politiku. 1931. g. un priekšpēdējā parlamentārā valdībā (1933.-34. g.) apvienības, t. i. namsaimnieku un saimniecisko darbinieku intereses pauda »Latvijas Sargs« (no 1928. g.) un »Brīvā Tēvija«.

*

Pēc iegūtā balsu skaita 1931. g. nākošā lielākā pilsoniskā politiskā partija bija *Latviešu nacionālā apvienība*. Tā izveidojās no Bezpartejiskā nacionālā centra, kurš 1921. g. maijā kā kultūras organizāciju bija nodibinājusi Satversmes sapulces Bezpartejisko pilsoņu grupa Arvēda Berga vadībā. Tā bija izteikta labā spārna konservatīvi demokratiska partija.

LNA ietekme valsts politikā tālu pārsniedza tās panākumus vēlēšanās, kas izskaidrojams ar to, ka ap to grupējās daudz inteliģences un saimniecisko darbinieku un ka tās darbības pamatā bija nevis vienas vai otras sociālās šķiras aizstāvēšana, bet valsts politika. Tādēļ arī vēlēšanās, sacenšoties ar daudzajām atsevišķo šķiru un arodu partijām un grupām, apvienība guva ne visai labus panākumus. Tam par iemeslu bija vēl arī tās pārāk akadēmiskā un godīgā vēlēšanu aģitācija un dažas ne visai populāras prasības, kā piem.: piešķirt vēlēšanās izglītotiem papildus balsis, sašaurināt vispārējās, bet paplašināt tehniskās izglītības mācības programmas, likvidēt pilsētu domes un pagastu padomes un samazināt Saeimas locekļu skaitu no 100 uz 50, kā arī bieži vien ietiepīga bezkompromisa politika, piem. Māras baznīcas jautājumā, ko veikli izmantoja politiskie pretinieki. Sevišķi pēdējais sagādāja apvienībai un vēl vairāk tās dibinātājam un vadītājam A. Bergam pašam lielu neveiksmi nākošās vēlēšanās.

A. Bergs bija arī pirmais, kurš savās runās Saeimā un laikrakstā «Latvis» prasīja 1922. g. satversmes reformu.

Par LNA piecās vēlēšanās bija balsojuši:

1920. g. Satv. sap. vēlēšanās	— 23.867 resp. 3,4 %
1922. g. 1. Saeimas vēlēšanās	— 29.457 resp. 3,7 %
1925. g. 2. Saeimas vēlēšanās	— 27.553 resp. 3,3 %
1928. g. 3. Saeimas vēlēšanās	— 20.978 resp. 2,3 %
1931. g. 4. Saeimas vēlēšanās	— 11.100 resp. 1,2 %

Sākot ar 1925. g. LNA daudz balsu atņēma jaundibinātās sīkās labā spārna arodu grupas. To pieminējam jau iepriekšējās nodaļās. No tādas saskaldīšanās cieta ne tikai Nacionālā apvienība kā vienīgā īstā labā spārna politiskā partija, bet visa pilsonība.

*Arvīds Bergs,
dz. 1875. g.
1941. g. deportēts*

Ļoti aktīva bija LNA Akadēmiskā sekcija docenta un Saeimas deputāta L. Ausēja, O. Freivalda, G. Celmiņa un T. Dzediņa vadībā. No tās nāca arī liela daļa Nacionālā kluba un vēlāk Ugunskrusta un Pērkoņkrusta dibinātāju.

LNA līderis A. Bergs no 1919.—1921. g. bija iekšlietu ministrs un J. Ķēmanis iekšlietu viceministrs, prof. K. Kasparsons (1918.—1920. g.), prof. J. Plāķis (1920.—1921. g.), doc. L. Ausējs (1921. g.) un prof. A. Dauge (1921.—1923. g.) bija izglītības ministri, R. Kalnings (1921.—1922) finanču ministrs un zv. adv. Ansis Petrēvics tieslietu ministrs (1925.—1926. g.), finanču ministrs (1928.—1931. g.) un iekšlietu ministrs 1931. g. Bez minētiem LNA vēl aktīvi darbojās prof. E. Birkhāns, A. Vičs, Ž. Pērkonis, P. Ašmanis, J. Zalcmanis, no DC pārnākusē E. Albertiņa, Arturs Ozols u. d. c. pazīstami darbinieki.

LNA politiku pauda A. Berga 1921. g. nodibinātais un vadītais dienas laikraksts »Latvis«, ko sabiedrisko lietu ministrs A. Bērziņš slēdza 1934. g. 5. oktobrī (it kā atkārtoti pielaistas tehniskas ielauzuma kļūdas dēļ kādā kīno sludinājumā). »Latvis« vairāk nekā 4 mēnešus bija vienīgais cita politiska nogrupējuma preses izdevums, kas, gan ļoti uzmanīgi, tomēr pauda no 15. maija valdības neatkarīgus uzskatus.

*

Trešo reizi 1931. g. Saeimas vēlēšanās piedalījās atsevišķs *Sieviešu organizāciju saraksts*, ap kuŗu bija apvienojušās pilsoniskās sieviešu organizācijas, ieskaitot arī Studenšu korporācijas. Tā bija koalīcija no »sienas līdz sienai« ar progresīvo Elzu Klaustiņu un konservatīvo Emīliju Vanagu priekšgalā. Sieviešu organizācijas savu kandidātu sarakstu bija uzstādījušas visos apgabalos, izņemot Latgali un kopsumā ieguva 10.634 balsis (1928. g. — 6.443 un 1920. g. — 436 balsis), bet Saeimā tomēr nevienu vietu neieguva. 10.634 balsis pilsoņiem gāja zudumā. Saraksta populārākās kandidātes bez jau minētām bija Z. Brauere, L. Frīdenberga, E. Jurēviča, E. Lazdiņa, Z. Mauriņa un A. Rūmane-Ķeniņa.

Atzīmējams, ka arī citu partiju sarakstos kandidēja vairāk par 20 sievietēm, bet Saeimā iekļuva vienīgi Demokratiskā centra kandidāte Berta Pīpiņa.

*

Latvijas darba savienību 1925. g. nodibināja profesori K. Balodis*) un P. Zālīte. Otrajās Saeimas vēlēšanās jaunā partija piedalījās visos 5 vēlēšanu apgabalos, bet kopā ieguva tikai 6.309 balsis. Nākošās vēlēšanās 1928. g. partija guva jau labākus panākumus. 4. apgabalos par to nobalsoja 12.820 vēlētāju, un tā no Rīgas ieguva vienu Saeimas deputātu (prof. K. Balodi). Panākumi šais vēlēšanās izskaidrojami ar dažu citu populāru personu kandidēšanu partijas sarakstā (V. Zāmuēls, K. Skalbe, Em. Melngailis). 1931. g. mira prof. Balodis un K. Skalbe pārgāja uz Demokratisko centru un V. Zāmuēls ar K. Krievu uz Progresīvo apvienību. 1931. g. vēlēšanās DS ar prof. P. Zālīti un V. Ozolu priekšgalā piedalījās tikai divos vēlēšanu apgabalos — Vidzemē un Zemgalē un ieguva kopā vairs tikai 8.851 balsi, kas tomēr deva no Vidzemes vienu deputātu. Partijai to izdevās nodrošināt tā, ka tās piekritēji Rīgā (ap 2.000) savas balsis nodeva Vidzemē.

*) Prof. K. Balodis bija plaši pazīstams, sevišķi ārzemēs, kā tautsaimnieks un statistikas autoritāte.

1931. g. vēlēšanās tādu vēlētāju pārvešanu no viena apgabala uz otru bez Darba savienības pielietoja arī vācieši, pārvedot no Rīgas un Kurzemes uz Vidzemi vairāk nekā 9.000 savu vēlētāju. Tā vācieši pienācīgo 5 deputātu vietā ar 4,6 % balsīm ieguva 6 deputātus.

*

1931. g. vēlēšanās Rīgas apgabalā ar savu sarakstu piedalījās arī šim nolūkam speciāli dibinātā *Dzelzceļnieku, valsts darbinieku, amatnieku un strādnieku arodnieciskā apvienība* ar nacionālās Dzelzceļnieku biedrības priekšsēdi A. Dīnbergu un sekretāru K. Upīti priekšgalā. Tā ar 5.976 balsīm arī ieguva deputātu Saeimā. Deputāts A. Dīnbergs Saeimā pievienojās Kristīgās apvienības vadītam Kristīgam darba blokam.

*

Ar 1928. g. Saeimas vēlēšanām Latgales apgabalā labā spārna grupas izgāja ar kopīgu kandidātu sarakstu zem *Latgales latviešu apvienības* nosaukuma. Kā 1928. g. tā 1931. g. vēlēšanās apvienība ar apm. 5.900 balsīm ieguva vienu deputātu, 1928. g. — skolotāju M. Abulu un 1931. g. mirtiesnesi A. Lūkinu. Apvienības deputāts Saeimā pieslējās Nacionālā Bloka, vēlākā Darba bloka frakcijai.

Apvienība izdeva Daugavpilī nedēļas laikrakstu »Latgales Ziņas«.

*

Kā pēdējā kaut cik nozīmīga pilsoniska grupa mūsu Saeimā pieminama *Kristīgā darba ļaužu savienība* (baptisti), kas Saeimas vēlēšanās piedalījās Kurzemes vēlēšanu apgabalā. Deputātu Saeimā tā ieguva vienīgi pēdējās vēlēšanās. Grupa deputātu ieguva ar vismazāko »asti« — tikai 4.840 balsīm, kur Kurzemē viena deputāta iegūšanai pilns koeficients bija 9.087 balsis. 1925. g. vēlēšanās grupa ieguva tikai 3.530 balsis un 1928. g. vēlēšanās — 4.484 balsis. Grupas vadītājs un deputāts Saeimā bija E. Rimbenieks, kurš kādu laiku bija arī Liepājas pilsētas galva un pēdējā parlamentārā valdībā ieņēma

finanču ministra amatu. E. Rimbenieks Saeimā iegāja Kristīgā darba bloka frakcijā.

*

Jaukta latviešu-krievu grupa ar 2 deputātiem Saeimā bija pareizticīgo archibīskapa Jāņa (J. Pommera) vadītā *Pareizticīgo, vecticībnieku un apv. krievu organizāciju apvienība*. Tā vienu deputātu ieguva Rīgā un otru — 1928. g. Zemgalē un 1931. g. Latgalē. Archibīskaps Jānis Saeimā arvien atbalstīja latviešu pilsonisko vairākumu, bet otrs grupas deputāts (krievs) turējās kopā ar pārējām nac. minoritātēm.

Nevar šeit nepieminēt archibīskapa Jāņa traģisko likteni. 1934. g. 12. oktobrī viņu atrada noslepkavotu vasaras mītņē pie Ķīšežera. Vasarnīca pēc slepkavības bija aizdedzināta un nodega līdz pamatiem. Nebija šaubu, ka tas bija komunistu roku darbs.

*

Neapmierināta ar minoritāšu un sociālistu nesamērīgi lielo iespaidu valsts un saimnieciskā dzīvē, nacionāli noskaņotā jaunatne ar latviešu saimniecisko aprindu materiālu atbalstu 1923. g. nodibināja *Latvju Nacionālo Klubu*, kas vērsās pret žīdiem un sociālistiem — internacionālistiem. Klubs rīkoja antiseimītiskas un pretsociālistiskas tautas sapulces, demonstrācijas, un izdeva brošūras, skrejlapas un nedēļas laikrakstu »Imantas Gars«. Kluba pirmais priekšnieks un »I. G.« redaktors bija J. Martinsons, vēlāk I. Pone un J. Priede. »I. G.« redaktors kādu laiku bija arī K. Lapiņš-Merts. Kluba biedru vairums nāca no studentu un ģimnazistu vidus, bet netrūka arī strādnieku jaunatnes.

1925. g. februārī, Rīgas pilsētas domes vēlēšanu aģitācijas laikā, kluba telpu tuvumā nošāva Br. Kalniņa vadītās SSS organizācijas biedru A. Masaku. Drīz pēc tam LNK slēdza. Pēc tam ar slēgtā LNK mērķiem nodibinājās vairākas citas organizācijas — Imantas Apvienība, Nacionālo Aktīvistu Klubs un beidzot, mērenākas taktikas organizācija »Latvijas Sargi«.

Ž. Dekšenieka vadībā. Pēdējā turpināja izdot arī nedēļas laikrakstu »Brīvais Imantas Gars« O. Freivalda un vēlāk J. Dāva vadībā.

Trūkstot spējīgiem vadītājiem, neviena no šīm organizācijām tomēr vairs nenasniedza LNK darbības apmērus un aktivitāti.

Tad 1930. g. nodibinājās Tautas apvienība »Ugunskrusts«. Arī tās dibinātāji galvenokārt nāca no akadēmiskās jaunatnes, sevišķi no Nacionālās apvienības un Zemnieku savienības akadēmiskām sekcijām (Zemnieku s-ba gan drīz aizliedza saviem biedriem līdzdarboties Ugunskrustā), Ugunskrusta biedru skaits strauji pieauga un tas attīstīja ļoti aktīvu darbību, asi vērsās pret minoritāšu nesamērīgi lielo iespaidu un partiju koruptīvo rīcību valsts un saimnieciskā dzīvē. Ugunskrusta devīze bija: »Latviju latviešiem — latviešiem darbu un maizi«. U. pirmais priekšnieks bija J. Greble, bet drīzi to nomainīja cand. phil. G. Celmiņš. Pēdējais blakus profesoriem J. Plāķim un J. Vītolam un dievtauriem J. Bīnem un E. Brastiņam kļuva arī par organizācijas galveno ideologu.

Lai gan Ugunskrusts bija dibināts kā kultūras organizācija, tās mērķi bija tīri politiski. Organizācija izdeva nedēļas laikrakstu »Ugunskrusts«. To administratīvā kārtā vairākkārt konfiscēja. Rīgas apgabaltiesa tomēr laikraksta izdošanas aizliegumam nepiekrita. Tad ar Saeims lēmumu slēdza pašu organizāciju.

Ugunskrusta vietā 1933. g. nodibinājās jauna organizācija — Latviešu Tautas apvienība »Pērkonkrusts«, bet šoreiz kā politiska partija, kas deva iespēju attīstīt vēl aktīvāku politisku darbību. Daudzi no agrākā »Ugunskrusta« biedriem »Pērkonkrustā« kā politiskā partijā vairs līdzī nedarbojās, jo nevēlējās aiziet no savām līdzšinējām partijām.

»Pērkonkrusts« savā Iekšlietu ministrijā reģistrētā programmā paredzēja, ka 1) par Latvijas valsti atbild latviešu tauta; 2) gādība par latviešu tautas godu, vienību un labklājību ir augstākais uzdevums; 3) Latvija ir un paliek lauksaimniecības valsts un 4) Latvijas ārējās politikas pamats ir Baltijas valstu

apvienība. Sīkāk precīzēti un komentēti »Pērkoņkrusta« mērķi ir partijas rokas grāmatā: »Kas ir, ko grib, kā darbojas »Pērkoņkrusts«; tā izdota 1933. g. rudenī. Tanī starp citu prasīta Baltijas valstu militāra, politiska un saimnieciska savienība, Satversmes reforma un Saeimas likvidēšana, tās vietā liekot korporatīvu arodu pārstāvību ar 50 deputātiem, bet Valsts prezidents ievēlams tiešās vēlēšanās un viņam nododama valdības sastādīšana un vadība.

»Pērkoņkrusta« vadībā bez Celmiņa vēl darbojās Dr. E. Plāķis, Ad. Šilde, A. Mellinš, E. Puksis, Ev. Andersons, F. Rikards u. c. Jaunā organizācija izdeva nedēļas laikrakstu »Pērkoņkrusts«. Organizācijai bija daudz nodaļu provinces centros, un tās biedru skaits (ap 15.000) tālu pārsniedza daudzumu veco partiju un politisko grupu biedru skaitu. Biedru vidū bija arī daudz strādnieku jaunatnes. Līdzīgi sociāldemokrātu pionieri un SSS biedri, arī »Pērkoņkrusta« biedri valkāja formas tērpu — pelēku kreklu un krūšu nozīmi.

»Pērkoņkrusts« gatavojās piedalīties arī Saeimas vēlēšanās 1934. g. rudenī.

Lai gan K. Ulmaņa valdības 1934. g. 15. maijā izdarītās pārmaiņas valsts pārvaldē bija īstenojušas lielu daļu no »Pērkoņkrusta« mērķiem, pēdējais tomēr pret K. Ulmaņa režīmu nostājās bezkompromisa opozīcijā, jo uzskatīja, ka koruptīvie agrākie politiķi nav spējīgi valsti vadīt un novērst partiju lauku korupciju un kļūdas valsts aparātā. Rezultātā Ulmaņa valdība apcietināja Rīgā vien ap 100 aktīvāko pērkoņkrustiešu ar G. Celmiņu priekšgalā. Tos nodeva tiesai un notiesāja ar dažāda ilguma cietuma sodiem. Celmiņam piesprieda 3 gadus un izraidīja no Latvijas. Viņš aizbrauca uz Somiju.

Vēl 1940. g., bolševikiem okupējot Latviju, daudzi pērkoņkrustieši atradās apcietinājumā. Uz tiem neattiecināja arī bolševiku izsludināto amnestiju.

G. Celmiņš Latvijā atgriezās 1941. g. jūlijā un tūlīt atjaunoja »Pērkoņkrusta« darbību, bet okupācijas vara to drīzi atkal aizliedza. Pēc aizlieguma »P.« vadībā radās domstarpības turpmākās ideoloģijas un taktikas jautājumos. Tomēr Celmiņa vadībā »P.« turpināja darboties nelegāli, tā radot pirmo

organizēto pretestības grupu. Tā izdeva laikrakstus »Vēstījums« un »Brīvā Latvija«. Par to 1943. g. martā Gestapo G. Celmiņu, Rikardu u. c. apcietināja un nosūtīja uz koncentrācijas nometnēm Vācijā, no kurienes Celmiņu 1945. g. pavasarī atbrīvoja amerikāņi.

SOCIĀLISTISKĀS PARTIJAS

Sociālistisko partiju Latvijā nekad nav bijis daudz, 2—4. To ziedu laiki bija Satversmes sapulces laikā, kad par tām savas balsis nodeva pie 40 % vēlētāju. Bet ar katrām nākošām vēlēšanām bija novērojama balsu skaita samazināšanās, kas jo jūtama bija pēdējās Saeimas vēlēšanās, kad par sociālistiskām partijām bija nodots vairs tikai 27 % balsu.

Laikā no 1920.—1931. gadam par sociālistiskām partijām nodotas balsis:

Gads	Kopējais b. skaits	%	No tām par soc. dem.	%
1920. g. —	277.189	39,0	274.877	38,7
1922. g. —	293.951	37,1	241.947	30,7
1925. g. —	296.745	35,7	260.987	31,4
1928. g. —	324.449	34,9	226.340	24,3
1931. g. —	262.472	27,1	186.000	19,2

Latvijas sociāldemokrātiskā strādnieku partija visā Latvijas brīvvalsts pastāvēšanas laikā bija ne tikai lielākā sociālistiskā, bet vispār lielākā politiskā partija Latvijā. Vislielāko balsu skaitu tā ieguva Satversmes sapulces vēlēšanās — 38,7 % no visām vēlēšanās nodotām balsīm. Bet ar katrām nākošām vēlēšanām balsu skaits jūtami samazinājās. Laikā no 1920.—1931. g. par to nodoto balsu procents ir samazinājies vairāk nekā uz pusi. Balsu skaita samazināšanās 1. un 2. Saeimās vēlēšanās galvenokārt izskaidrojama ar agrāro reformu un »maziņu« (M. Skujenieka u. c.) atšķelšanos no partijas. 3. un 4. Saeimas

Dr. Pauls Kalniņš

vēlēšanās sociāldemokrātiem savukārt atkal daudz balsu atņēma komunisti, kas vēlēšanās ar saviem sarakstiem sāka piedalīties sākot ar 1928. g. Bet blakus tam sociāldemokrāti ar katrām vēlēšanām vairāk un vairāk balsu zaudēja arī par labu pilsoniskām partijām. Katastrofāls šis zaudējums bija 1931. g. vēlēšanās. Nopietnākai strādniecības daļai nebija pieņemama partijas pārāk sarkanā politika, mūžīgais kara stāvoklis ar pilsonību un izvairīšanās līdzdarboties valdībā.

Par LSDSP nodibināšanos un darbību pirmajos gados ir jau runāts šīs grāmatas sākumā. Partija ideoloģisku neskaidrību dēļ pastāvīgi ir atradusies cīņas stāvoklī kā savā iekšienē, tā attiecībā pret ārieni, pilsoniskām partijām un pilsonību vispār. Tas neļāva partijai pacelties no šauras šķiru politikas līdz valsts politikai. Lai gan tā bija lielākā politiskā partija, tā valdībā ir piedalījusies tikai īsu laiku — 1923-24. g. un no 1926.—1928. gadam.

Kamdēļ? — Uz to atbild partijas CK priekšsēdis Fr. Menders: »Nedrīkst ieiet valdībā, jo masas var novērsties no so-

ciāldemokrātiem un aiziet pie kreisajiem, kas var būt liktenīgi priekš mūsu partijas«.*) Diemžēl tas neliecina neko citu, kā vienīgi sociāldemokrātu partijas, resp. tās vadības nespēju saistīt un vadīt strādnieku masas. Tā paša iemesla dēļ, pretēji visu citu zemju demokratiskām sociālistu partijām, latviešu sociāldemokrāti nekad savos gājienos nelietoja nacionālo sarkan-balt-sarkano karogu, bet vienīgi asinssarkano. Nekad savās sanāksmēs un svētkos nedziedāja valsts himnu Dievs, svētī Latviju, bet gan tās vietā dziedāja internacionāli — Padomju Savienības himnu.

Partija centās arī strādnieku jaunatni atturēt no jeb kādiem sakariem ar pilsonisko jaunatni, pat ne uz sporta laukuma, tā audzinot strādniecības jaunatni ne par latviešu patriotiem un īstiem demokrātiem, bet noskaņojot to Maskavas virzienā un sagatavojot latviešu komunistu reto rindu papildināšanai.

Ka tā ir bijusi liela kļūda, to pēc 30 gadiem atzīst arī paši sociāldemokrāti. Partijas izdevuma trimdā »Brīvība« 1948. g. augusta numurā varam lasīt:

»Valsts stāv pāri par polītiskām partijām, saimnieciskām arodu biedrībām, baznīcām, sektēm, korporācijām, visādām vienībām un dažādām savienībām. Tāpēc specifisko sabiedrisko organizāciju karogi un emblemas nekad nedrīkst aizēnot valsts karogu. Tomēr būsim atklāti un atzīsim, ka pie mums Latvijā dažejādā ziņā grēkoja pret brīvās valsts idejas un karoga cienīšanu: sociālisti dažkārt pirmā vietā lika partijas karogu«.

Kā jau minējām, partijas vairākuma nevēlēšanās dēļ sadarboties ar pilsoniskām partijām un ar tām kopā piedalīties valdībā, no partijas jau Satversmes sapulces laikā (1921. g.) izstājās 17 tās deputāti. 1926. g. gan daļa no tiem atkal atgriezās partijā. Šī iekšējā cīņa dažādu novirzienu starpā partijā turpinājās līdz pat 1934. gadam. Sevišķi aktīvs un skaitliski spēcīgs partijā bija kreisais spārns, kas arvien vairāk nostiprinājās ar Maskavas algotņu iefiltrēšanos partijā, tā kā pat jau 1924.

*) »Bāka« 1932. g. 7. n-rā.

g. Br. Kalniņš kā SSS organizācijas priekšnieks bijis spiests griezties pie tā laika iekšlietu ministra P. Juraševska ar lūgumu iztīrīt SSS Kuldīgas nodaļu no komunistiem.

K. Dziļleja savos memuāros raksta:

»Sociāldemokrātu partijas kongresā 1934. g. 5/6. maijā pacēlās pat dažas balsis, vai demokratiskās satversmes sargāšanai nebūtu atkal vajadzīgs radīt koalīcijas valdību ar sociāldemokrātu aktīvu līdzdalību, bet Mendera vadītās partijas majoritātes runātāji šādus »izlēcienus kliegtin nokliedza: Lūk, daži jau ilgojas pēc ministru portfeliem«.

To pašu savos rakstos trimdā apliecina Br. Kalniņš. *) Arī pēc viņa domām pie Ulmaņa apvērsuma esot bijis vainīgs partijas vairākums, kas, piekopis t. s. »kreiso taktiku« un nevēlējies ieiet koalīcijā ar pilsoniskām partijām. Partijas 1932. g. kongresā kreisais spārns bijis vairākumā, tāpēc arī Dr. P. Kalniņš atteicies pat kandidēt uz CK, kurā tad ievēlēti tikai 4 labā spārna kandidāti: Br. Kalniņš, V. Bastjānis, P. Ulpe un F. Cielēns. Pēdējais, necerēdams uz partijas valstiskāku kursu, no CK tomēr drīzi izstājās un izvēlējās sūtņa amatu Parīzē.

LSDSP trimdas izdevumā Brīvība 1948. g. augusta numurā F. Cielēns raksta: »Kreiso sociālistu principiālā attieksme pagātnē pret demokrātiju bija nepareiza un aplama bija viņu politiskā taktika. Viņi negribēja vienot strādnieciskos un pilsoniskos spēkus demokratiskās iekārtas aizstāvēšanai«.

Kamdēļ? Uz to atbildi varam atrast sociāldemokrātu partijas frakcijas Satversmes sapulces deputāta A. Švābes sarakstītajā Latvijas vēstures 725. lpp.:

»A. Buševics (LSDSP CK loceklis kopš partijas nodibināšanās un CK priekšsēdis 1922. g. OF) vēl 1930. g. nebija beidzis žēloties, ka »Pasaules karš un Latvijas izstāšanās no Krievijas tautsaimniecības vienības iznīcināja pagaidām tās izredzes un iespējamības, kādas Latvijas tautsaimniecības attīstībai bija pirms kara... Tās solīja pārvērst Rīgu nedaudzos gados par vienu no pasaules tirdzniecības un rūpniecības centriem ar

*) Latvijas Socialdemokrātija, Stockholmā, 1946. g.

*Ansis Rudēvics,
dz. 1890. g.*

*Dr. Frīdis Menders,
dz. 1885. g.
Deportēts 1948. un 1960. g.*

miljonu iedzīvotāju... Ja šiem solījumiem būtu bijis lemts piepildīties, tad Latvijai tagad būtu arī savs vārds līdzrunājams vienā no pasaules lielākām valstīm (Padomju savienībā) un Latvijas strādniecība būtu šīs valsts strādniecības spējīgākais un vislabāk organizētais priekšpulks». A. Buševicam nerūpēja latviešu nācija; viņam bija vienalga, kas dzīvo Rīgā — latvieši vai krievi, ja tikai viņi ir rūpniecības strādnieki; viņš ilgojās, kaut Latvija atkal drīzāk būtu Krievijas sastāvdaļa.»

Tas tomēr nebija vienīgi A. Buševica viedoklis, bet visa partijas CK kreisā vairākuma viedoklis. Šīs ilgas piepildījās 1940. gadā, bet ko ar to ieguva Latvijas tautsaimniecība un latviešu strādniecība, nerunājot nemaz par latviešu nāciju, to mēs ļoti labi zinām — drūmāko dzimtbūšanas laiku atgriešanos.

Bet neskatoties uz daļas vadītāju personu tādu nostāju, nevar tomēr pieņemt par pierādītiem pēc 15. maija dzirdētos apgalvojumus, ka Sociāldemokrātu partija būtu gatavojusies ar ieroču varu gāzt pastāvošo valsts iekārtu. To nepierāda arī pie dažiem partijas deputātiem atrastie ieroči.

LSDSP kongress 1923. g.

Partijas darbība līdz 1929. gadam pamatojās uz sen novecojušās 1905. gadā pieņemtās programmas. To pārstrādāja tikai partijas 25 pastāvēšanas gadu jubilejas kongresā 1929. gadā un pieņēma 1930. g. kongresā. Tā tagad ietvēra arī agrāro politiku, bet joprojām bija ieturēta stingri marksistiskā garā.

LSDSP biedru skaits nekad nav bijis liels: 1924. g. — 2.773 un 1932. g. — 12.525 biedri, bet tā bija radījusi sev daudz un dažādas palīgorganizācijas, piem. Sociāldemokrātisko jaunatnes savienību (dib. Pēterburgā 1917. g.), kas 1926. g. pārdēvējās par »Darba Jaunatne«; pusmilitāro sporta organizāciju SSS*) Br. Kalniņa vadībā; Bērnu draugu biedrību deputāta

*) No 1921.-1925. g. organizācija saucās — Strādnieku sporta savienība, bet no 1925.-1933. g. — Strādnieku sports un sargs. Tās militārās sekcijās bija apvienoti ap 1000 strādnieku jauniešu, iedalīti pēc armijas parauga bataljonos un rotās. Valdība SSS slēdza 1925. un 1933. g.

Frīdrihs Vēsmānis

H. Kaupiņa vadībā; Patērētāju biedrību savienību un Kooperatīvo Transītbanku Padomju savienības saimnieciskiem darījumiem Latvijā K. Lorenča vadībā; atturības biedrību »Apziņa«; Ārpusskolas izglītības padomi, Strādnieku teātri, Tautas namu savienību, studentu biedrības »Zemgalija« un »Klints« u. d. c. organizācijas. Zemgalijas priekšsēdis 1935-36. g. bija A. Tabaks, vēlākais finanču komisārs 1940.-41. g.

Vēl ar lielāku nozīmi partijai bija daudzās arodbiedrības. Pirmās arodbiedrības Latvijā tieši LSDSP vadībā nodibinājās jau 1905. g. rudenī. 1909. g. nodibinājās arī nelegāls Latvijas arodbiedrību centrālbirojs, kas izdeva legālu žurnālu »Arodnieks« A. Sleīņa vadībā. Bet īsti arodbiedrības varēja sākt darboties un izveidoties tikai pēc Latvijas brīvvalsts tapšanas, kad arī nodibinājās arodbiedrību centrālbiroji Rīgā un Liepājā. bet reizē ar arodbiedrību uzplaukumu sākās smaga iekšēja cīņa par noteikšanu starp sociāldemokrātiem un komunistiem, kas 1921. g. noveda pie arodbiedrību centrālbiroja sašķelšanās. No tā izstājās komunistiski noskaņotie delegāti. Tie ieguva vadību Rīgas arodbiedrību centrālbirojā un pārvērtā to par nelegālu komunistu partiju (kreisie arodnieki). 1931. g. valdība slēdza lielāko daļu šo komunistisko arodbiedrību.

Latvijas arodbiedrību centrālbirojs, kas 1933. g. apvienoja 29 no 40 arodbiedrībām, sociāldemokrātu vadībā darbojās ļoti aktīvi un bija liels atbalsts partijai. Tā priekšsēdis bija deputāts A. Veckalns.

Saprotams, tāda arodbiedrību izmantošana politiskiem mērķiem radīja lielu nepatiku pilsoniski noskaņoto strādnieku u. c. algoto darbinieku vidū un tie atturējās no iestāšanās arodbiedrībās. Tādēļ arī biedru skaits arodbiedrībās nebija liels. 1933. g. visās 40 arodbiedrībās tas nepārsniedza 50.000. Dažās arodozīdēs (piem. dzelzceļa darbinieki) pastāvēja divas arodbiedrības — pilsoniskā un kreisā. Valsts un pašvaldību darbinieki, kas nevēlējās iet kopā ar sociāldemokrātiem nodibināja savu centrālo savienību, dažas citas atkal (piem. L. skolotāju s-ba, L. žurnālistu un rakstnieku arodbiedrība) atturējās iestāties kādā no centrālajām arodoorganizācijām.

Ar arodbiedrību palīdzību sociāldemokrātiem izdevās iegūt noteikšanu arī lielākā daļā no Slimo kasēm. Bet to savienības vadību tiem neizdevās iegūt.

Partijas priekšsēdis no 1918. — 1922. g. bija Dr. P. Kalniņš, 1922. g. — A. Buševics, no 1923. — 1929. g. — A. Rudēvics un no 1929. — 1934. g. — Dr. Fr. Menders. Partijas oficiāls bija dienas laikraksts »Sociāldemokrāts« deputāta K. Eliāsa (kopš 1919. g.) un K. Ozoliņa (kopš 1931. g.) vadībā. Partijas otrs dienas laikraksts »Strādnieku Avīze« iznāca Liepājā. Bez tam partija neoficiāli no 1933. — 1934. g. 16. maijam Rīgā izdeva vēl trešo dienas laikrakstu »Jaunā Dienas Lapa«.

No partijas vidus ir nākuši Saeimas priekšsēdētāji, 1. Saeimā — Fr. Vēsmanis un 2.—4. — Dr. P. Kalniņš. Partija uz īsāku laiku ir devusi 6 ministrus: Fr. Cielēnu (2 reizes), J. Raini, A. Buševicu, K. Lorencu, V. Bastjāni un A. Rudēvici, kā arī valsts kontrolieri R. Ivanovu.

*

1918. g. pavasarī pēc »mazinieku« t. i. demokratisko sociālistu izslēgšanas no partijas, Latvijas sociāldemokrātija (tā laika LSDSP nosaukums) pilnīgi saistījās ar Krievijas bolše-

viņu partiju un P. Stučkas, I. Daniševska un K. Lenčmaņa vadībā 1919. g. martā pārdēvējās par *Latvijas komunistu (bolševiku) partiju*. Kopš 1920. g. partijas CK nelegāli darbojās Rīgā ar apgādu Prometejs Maskavā. Partijas kongresi notika Maskavā 1923. un 1931. g. LKP nelegālā darbība Latvijā A. Kalnbērziņa, F. Deglava un V. Plēsuma vadībā un Maskavas aģentu virsuzraudzībā izpaudās agitācijā pret valdību, padomju iekārtas slavināšanā un streiku provocēšanā.

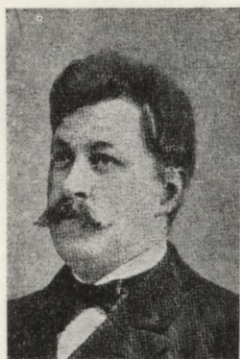
Latviešu veco bolševiku lielāko daļu 1936. un 1938. gada tīrīšanās Krievijā apšāva kā trockistus.

Kad 1940. g. jūnijā Padomju Savienība okupēja Latviju, LKP tūlīt legalizēja un tā kļuva par vienīgo politisko partiju Latvijā. Tai laikā LKP bija tikai 230 biedru. Tomēr neievērojot LKP tādu privilēģētu stāvokli tās biedru skaits vēl arī 1941. g. janvārī bija tikai ap 2.800 un pēc 20 gadiem, 1960. g. sākumā — 65.947, bet no tiem latviešu tikai 20.625.

Līdz 1928. g. Latvijā arī maskētos komunistu sarakstus Saeimas vēlēšanās nepielaida. Pirmo reizi komunisti ar saviem sarakstiem kā »*Kreisā strādniecība un darba zemniecība*« piedalījās 3. Saeimas vēlēšanās 1928. g. rudenī. To pirmie kandidāti bija L. Laicēns, J. Zlaugotnis-Cukurs, O. Jankuss. Ar 52.136 balsīm (5,6%) komunisti ieguva 5 deputātus Saeimā.

Bez tam 1928. g. vēlēšanās vēl piedalījās arī kāda *Latvijas neatkarīgo sociālistu partija* (LNSP), ko bija nodibinājuši no LSDSP izstājušies vai izslēgtie galeji kreisie sociāldemokrāti: A. Kurcijs-Kuršinskis, K. Dzelzītis, A. Upītis, P. Birkerts, Fr. Galenieks un A. Jablonskis. Partija ieguva 22.570 balsis un 2 deputātus (A. Kurciju un L. Jeršovu). 1931. g. vēlēšanās LNSP vairs nepiedalījās un tās deputāts L. Jeršovs kandidēja Kreisās strādniecības un darba zemniecības sarakstā. Viņu arī ievēlēja.

1931. g. Saeimas vēlēšanās Kreisā strādniecība un darba zemniecība ar 61.272 balsīm ieguva 6 deputātus, otrs komunistu saraksts Rīgā — Strādniecība un nabadzīgie zemnieki — ar 8.378 balsīm arī ieguva vienu deputātu. Šais vēlēšanās par komunistiem nodotais kopējais balsu skaits gan bija samazinājies no 8 % uz 7,2 %, bet tie kopumā ieguva tāpat kā iepriekšējās vēlēšanās 7 deputātus.

P. Stučka

J. Daņišovskis

Fr. Roziņš

Latviešu boļševiku vadītāji brīvības cīņu laikā

1933. g. Maskava atklāja, ka O. Jankuss ir Latvijas politiskās pārvaldes iefiltrēts aģents un viņu Maskavā nošāva. Izsaukti uz Maskavu un tur nogalināti arī deputāti Laicēns, Ķikuts, Mežulis, Jeršovs, Balodis u. c.

1933. g. 21. novembrī Saeima izdeva tiesai par pretvalstisku darbību un valsts nodevību visus septiņus komunistu deputātus. Tos apcietināja un notiesāja ar cietuma sodu.

Atzīmējams, ka LU Studentu padomes vēlēšanās 1932. g. decembrī komunistu saraksts ieguva 2,3 %, sociāldemokrātu saraksts 6,5 % un nacionālsociālistisko studentu saraksts 0,3 % no nodotām 6745 balsīm.

*

1934. G. 15. MAIJS

1934. g. 15. maijā valdība, kuŗu Saeima bija apstiprinājusi tā paša gada 17. martā, K. Ulmaņa vadībā apturēja Saeimas un politisko partiju darbību, izsludināja valstī izņēmuma stāvokli un pati uzņēmās likumdošanas tiesības. Neskarta palika vienīgi tiesu iekārta un vara, kādu tai piešķīra satversme un nedaudzas citas satversmē paredzētās pilsoņu tiesības.

16. maija manifestā valdība deklarēja:

*»Mūsu rīcība nav vērsta pret Latvijas demokrātiju, tā grib panākt, lai partiju cīņas nenomāktu tautas veselīgo garu un tautas gribu, valdība vēlas iespējami drīz radīt apstākļus, kuŗos šis gars un šī griba var brīvi izpausties.« *)*

Šī deklarācija ir smaga apsūdzība pret politiskām partijām. Ir cits jautājums, cik tālu tā bija pamatota un attaisnoja valdības tik radikālu un satversmei neatbilstošu rīcību. To objektīvi noskaidrot ir nākotnes politisko vēsturnieku uzdevums.

Paradoksāli tomēr šķiet, ka šo politiskās partijas iznīcinošo deklarāciju ir parakstījis latviešu lielākās pilsoniskās partijas dibinātājs un vadītājs, kas tād pat ir lielā mērā līdzatbildīgs par to, ka »partiju cīņas nomāca tautas veselīgo garu un tautas gribu«.

Ar 1934. g. 15. maiju arī izbeidzās politisko partiju legālā darbība Latvijā. Formāli turpināja gan pastāvēt demokratiska valsts iekārta, bet tikai stipri ierobežotā veidā. Kurp būtu novesta Latvijas valsts iekārta pēc pagaidu stāvokļa pārvēršanas pastāvīgā stāvoklī, to mēs nezinām. Bet vadoties no valdības dažiem soļiem jaunas demokratiskas valsts iekārtas sagatavošanā, jādoma, ka vispārējās vēlēšanās ievēlētas tautas pārstāvības — Saeimas vietā būtu stājusies no arodu kameru pār-

*) Otrs K. Ulmaņa rīcības motīvs bija, ka, lai nodrošinātu izpildvaras (valdības) stabilitāti un neatkarību no parlamenta, nepieciešama satversmes reforma, bet to Saeima esot noraidījusi. Te bija domāts LZS 1933. g. oktobrī Saeimai iesniegtais satversmes reformas projekts, kas paredzēja lielākas tiesības valsts prezidentam un valdībai. Apspriežot šo projektu Saeimas komisijās, bija noskaidrojies, ka tas negūs satversmē noteikto 3/4 Saeimas locekļu vairākuma piekrišanu. Saeimas plenārsēdē tas vēl nebija nonācis. Pret jebkādiem satversmes grozījumiem kategoriski nostājās sociāldemokrāti, un centra partijām bija pašām savs daudz mērenāks grozījumu projekts.

Piezīmējams arī, ka savā laikā Satversmes sapulce tautas vēlētu Valsts prezidentu bija norailījusi ar 4 balsu vairākumu. Pēc tam visu laiku satversmes grozīšanas prasību uzturēja Nacionālā apvienība un laikraksts »Latvis«.

stāvjiem sastādīta Valsts padome ar likumu ierosināšanas tiesībām, kas izslēgtu politisko partiju pastāvēšanu un darbību. Uz to norāda arī K. Ulmaņa 1938. g. 11. janvāra runa, kurā viņš starp citu teica: »Tiklīdz būs nostiprināti jaunās vienības garā liktie pamati mūsu nacionālai dzīvei, tad likumdošanā darbosies tieša (?) tautas pārstāvība, bet tā vairs nebūs politisku partiju kopsapulce«.

Tikai diemžēl, K. Ulmanis bija aizmirsis, ka Saeima savā, 12 gadus ilgajā pastāvēšanas laikā nekad nav bijusi īstu politisko partiju, bet gan dažādu arodu grupu pārstāvju sapulce un ka mūsu politiskās dzīves lielākais ļaunums bija ne uz viena vai otra pasaules uzskata, bet uz sociālām šķirām un arodu interesēm dibinātā politika, ko maldīgi par savas eksistences mērķi un pamatu uzskatīja arī abas mūsu lielākās partijas — Sociāldemokrati un Zemnieku savienība, un kurām cītīgi skolnieki bija dažādo citu sīko arodu grupu pārstāvji un aizstāvji. Ne partijas, bet šķiru politika padarīja Saeimu par nopietna valstiska darba nespējīgu.

Tomēr arī viens no 15. maija pārvērtību sīvākajiem pretiniekiem — Demokratiskā centra partijas vadītājs zv. adv. J. Breikšs atzīst, ka:

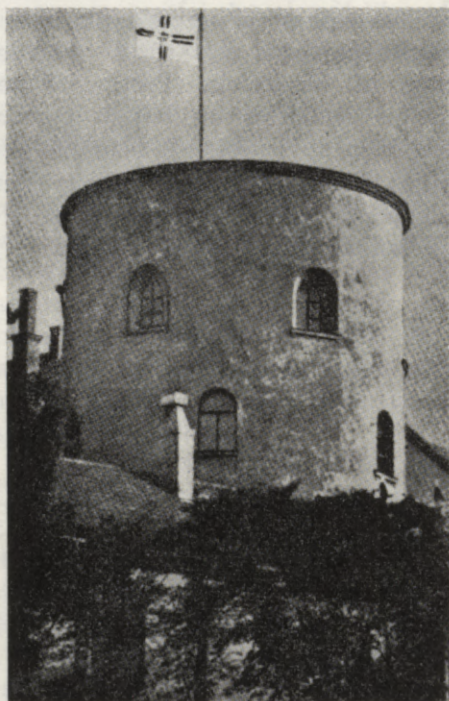
»Mūsu politiskās partijas ir darbojušās tā, ka viņu darbā iespējams saskatīt daudz negatīva. Ne reti tām, piem., ir trūcis politiskas tālredzības. Un tas ir bijis tāpēc, ka pārāk maz politiska darba lietpratēju ir bijis viņu vidū. Bet nevar taču prasīt, lai latvieši jau šodien būtu politiski augsti izglītoti cilvēki, ja vēl mūsu tēvu tēvi kungiem rījas kūla un neesam cauri gājuši nekādu kārtīgu politisku skolu. Mēs, latvieši, esam vēl arvienu politiski autodidakti ar visiem tipiskiem autodidaktu trūkumiem — sistēmiskas politiskas domāšanas trūkumu un pārgudrību. Tāpēc vainīgi esam mēs paši, ne mūsu politiskās partijas, jo tās bija tikai tādas, kādas mēs tās spējam radīt. Bet ja pirmie mēģinājumi partiju darbā bija neveiksmīgi, vai tāpēc no partijām jāatsakās un tās uz visiem laikiem jānosoda?« *)

*) »Latvju Ziņas« 1945. g. 17. oktobra numurā.

Polītiskās partijas Latvijas brīvvalsts laikā

1933. g. 25. janvāra Saeimas sēdē J. Breikšs bija teicis vēl smagākus vārdus.

Pēc 1934. g. 15. maija lielākā daļa valdības locekļu nāca vai nu no Zemnieku savienības vai bezpartejisko speciālistu vidus. No citām agrākām partijām garāku vai īsāku laiku valdībā piedalījās vienīgi M. Skujenieks (Progresīvā apvienība), J. Čamanis (Kristīgu zemnieku un katoļu partija), prof. L. Adamovič (Nacionālā apvienība), J. Kauliņš (Jaunsaimn. un sīkgruntn. partija), Vl. Rubulis un J. Volants (Latgales demokrātiskā zemnieku partija). L. Adamovičs un J. Kauliņš no valdības izstājās jau pēc gada — 1935. g. jūlijā.

Rīgas pils — Latvijas valsts prezidenta rezidence

Latvijas 22 brīvības gados ir bijuši šādi
VALSTS, PARLAMENTA UN MINISTRU
PREZIDENTI UN MINISTRI:

Valsts prezidenti:

Čakste, Jānis, jurists (Dem. centrs), no 1922. g. 14. novembra līdz 1927. g. 14. martam; dzimis 14. 9. 1859. g. Rīgā, miris 14. 3. 1927. g. Rīgā.

Zemgals, Gustavs, jurists (Dem. centrs), no 1927. g. aprīļa līdz 1930. g. 9. aprīlim; dzimis 12. 8. 1871. g. Džūkstē, miris 6. 1. 1939. g. Rīgā.

Kviesis, Alberts, jurists (Zemn. s-ba), no 1930. g. 9. aprīļa līdz 1936. g. 11. aprīlim; dzimis 22. 12. 1881. g. Rīgā, miris 9. 8. 1944. g. Rīgas ostā ceļā uz trimdu.

Ulmanis, Kārlis, agronoms, no 1936. g. 11. aprīļa līdz 1940. g. 21. jūlijam; dzimis 4. 9. 1887. g. Bērzē, deportēts 1940. g. 22. jūlijā uz Krieviju, kur miris.

Parlamenta prezidenti:

Čakste, Jānis (Zemn. s-ba) no 1918. g. 17. novembra līdz 1922. g. 14. novembrim.

Vēsmanis, Fridrihs, jurists (Soc. dem.), no 1922. g. 14. novembra līdz 1925. g.; dzimis 15. 4. 1875. g. Rundālē, deportēts 1941. g. uz Krieviju, kur miris 1942. g.

Kalniņš, Pauls, ārsts (Soc. dem.), no 1925. g. līdz 1934. g. 15. maijam; dzimis 3. 3. 1872. g. Vilcē, miris 27. 8. 1945. g. trimdā Austrijā.

Ministru prezidenti:

Ulmanis, Kārlis (Zemn. s-ba) — 8 reizes, 9 g. 10 m. un 7 dienas.

Celmiņš, Hūgo, agronoms (Zemn. s-ba) — 2 reizes, 3 g. un 4 mēn.; dzimis 31. 10. 1877. g. Lubānā, deportēts 1941. g. uz Krieviju, kur miris.

Skujeņieks, Mārgers, tautsaimnieks (Soc. dem. mazinieki) — 2 reizes, 2 g. 4. m. un 23 dienas; dzimis 22. 6. 1886. g. Rīgā,

deportēts 1940. g. vasarā uz Maskavu, kur 1941. g. jūlijā Lubjankas cietumā nošauts.

Meierovics, Zigfrīds, tautsaimnieks (Zemn. s-ba) — 2 reizes, 2 g. 2 m. un 7 dienas; dzimis 6. 22. 1887. g. Durbē, miris 22. 8. 1925. autokatastrofā pie Tukuma.

Bļodnieks, Adolfs, tautsaimnieks (Jauns. un sīkgruntn. p-ja) — 11 m. un 20 dienas; dzimis 24. 7. 1889. g. Tukumā, 1944. g. rudenī devies trimdā uz Vāciju un vēlāk uz ASV.

Zāmuēls, Voldemārs, jurists (Centra p-ja) — 10 m. un 23 dienas; dzimis 22. 5. 1872. g. Dzērbenē, miris 16. 1. 1948. g. trimdā Vācijā.

Juraševskis, Pēters, jurists (Dem. centrs) — 10 m. un 7 dienas; dzimis 4. 4. 1872. g. Sesavā, miris 1945. g. Latvijā.

Alberings, Artūrs, agronoms (Zemn. s-ba) — 7 m. un 11 dienas; dzimis 26. 12. 1876. g. Rūjienā, miris 26. 4. 1934. g. Rīgā.

Paūlūks, Jānis, inženieris (bezpartejisks) — 5 mēnešus. Viņš dzimis 24. 11. 1865. g. Sesavā, miris 21. 6. 1937. g. Bauskā.

Ministri:

Iekšlietu ministri: M. Valters, A. Birznieks, A. Bergs, A. Kviesis, P. Bergis, P. Juraševskis, E. Laimiņš, M. Skujenieks, Ansis Petrēvics, J. Kauliņš, G. Milbergs, V. Gulbis un K. Veitmanis.

Ārlietu ministri: Z. Meierovics, L. Sēja, H. Celmiņš, H. Albāts, K. Ulmanis, F. Cielēns, Ant. Balodis, K. Zariņš, V. Salnais, L. Ēķis un V. Munters.

Finanču ministri: K. Puriņš, R. Erhards, R. Kalnings, A. Riekstiņš, A. Buševics, H. Punga, J. Blumbergs, A. Alberings, V. Bastjānis, P. Juraševskis, R. Liepiņš, Ansis Petrēvics, G. Zemgals, M. Skujenieks, J. Annuss, E. Rimbenieks, L. Ēķis, A. Valdmanis un J. Kaminskis.

Zemkopības ministri: J. Goldmanis, K. Ulmanis, Aug. Kalniņš, H. Celmiņš, V. Zāmuēls, Arv. Kalniņš, E. Bauers, M. Gailītis, A. Mitulis, V. Gulbis, A. Alberings, A. Budže, J. Kauliņš, un J. Birznieks.

Pēteris Juraševskis

Jānis Pauļuks

Skolu un (kopš 1919. g.) izglītības ministri: K. Kasparsons, J. Plāķis, L. Ausējs, A. Dauge, Z. Meierovics, P. Gailītis, St. Jaundzems, H. Celmiņš, K. Straubergs, E. Felsbergs, Arv. Kalniņš, E. Ziemelis, J. Rainis, A. Tentelis, A. Ķeniņš, V. Gulbis, K. Beldavs, L. Adomovičs un J. Auškaps.

Satiksmes ministri: T. Hermanovskis, A. Kuršinskis, J. Pauļuks, P. Aronietis, K. Krievs, Fr. Ozoliņš, E. Ziemelis, A. Rancāns, A. Kursītis, St. Ivbulis, B. Einbergs un A. Kāposts.

Apsardzības un (kopš 1923. g.) kara ministri: J. Zālītis, D. Simansons, K. Ulmanis, Eriks Feldmanis, J. Goldmanis, G. Zemgals, J. Ducens, F. Birkenšteins, J. Arājs, R. Bangerskis, A. Alberings, Ed. Kalniņš, Ant. Ozols, E. Laimiņš, M. Vācietis, J. Balodis un Kr. Berķis.

Tirdzniecības un rūpniecības ministri (līdz 1921. g.): S. Paegle, F. Zommers, J. Zebergs, K. Bušs, Andr. Bērziņš un kopš 1939. g. — J. Blumbergs.

Darba un (kopš 1925. g.) tautas labklājības ministri: T. Hermanovskis, Fr. Ozoliņš, P. Mincs, R. Dukurs, K. Lorencs, J. Pauļuks, G. Klaustiņš, A. Krieviņš, V. Salnais, V. Rubulis, A. Rudēvics, J. Pabērzs, H. Apsītis un J. Volonts.

Tieslietu ministri: P. Juraševskis, E. Strautnieks, E. Magnuss, K. Pauļuks, R. Bēnuss, V. Holcmanis, V. Zāmuēls, J. Arājs, E. Brikovskis, Ansis Petrēvics, E. Bite, J. Pabērzs, B. Disterlo, B. Bērents, A. Ķēniņš, Ant. Ozols, J. Balodis un H. Apsītis.

Apgādības ministri (līdz 1921. g.): K. Ulmanis, J. Blumbergs un Aug. Kalniņš.

Sabiedrisko lietu ministri (kopš 1937. g.): A. Bērziņš.

Ministri bez portfeļa un viceministri: (minēti vienīgo to vārdi, kas nav jau pieminēti kā ministri) — A. Kellers, A. fon Klots, A. Zēbergs, J. Ķēmanis, J. Bokalders, V. Seile, J. Legzdīņš, Fr. Trasūns, J. Kindzulis, A. Dzenis, A. Velkme, R. Lindīņš, R. Dambītis, V. Barkāns, P. Reinhards, J. Čamanis u. c.

*

No valsts, parlamenta un ministru prezidenti ir dzīvs vairs vienīgi agr. ministru prezidents Ad. Bļodnieks (trimdā ASV), bet no pēdējās nacionālās valdības ministriem vienīgi sabiedrisko lietu ministrs A. Bērziņš (trimdā ASV) un izglītības viceministrs J. Čamanis (trimdā Italijā). Visi pārējie ir deportēti uz Krieviju, kur miruši vai vēl jo projām vergo boļševiku spaidu darbu nometnēs.

POLITISKĀS PARTIJAS ZEM KRIEVU UN VĀCU OKUPĀCIJAS

Latvijas brīvvalsts jaunās valsts iekārtas izveidošanu 1940. g. jūnijā pārtrauca Padomju Savienības iebrukums Latvijā, kam sekoja ar varu un viltu tās pārvēršana par padomju republiku un iekļaušana Krievijas komunistiskajā vergu imperijā, kur nepastāv ne politiskās partijas, ne arī demokrātija.

Dažu agrāko politisko partiju, it sevišķi Demokratiskā centra un Zemnieku savienības darbinieki gan jau 1940. g. jūlijā iebrucēju okupācijas varas izsludinātās »Saeimas vēlēšanās« mēģināja noorganizēt blakus komunistu un »bezpartejisko« apvienotam »Darba ļaužu bloka« sarakstam arī demokratisko pilsoņu kandidātu sarakstu, bet šis mēģinājums beidzās ar galveno organizētāju (A. Kēniņa, H. Celmiņa, J. Baloža, M. Skujenieka, P. Berģa u. c.) apcietināšanu un deportēšanu uz Krieviju. Sociāldemokrātu partija šī otra saraksta organizēšanā nepiedalījās.

Demokratisko pilsoņu kandidātu saraksta organizētāji bija nodevuši iespēšanai sekojošu uzsaukumu vēletājiem:

LATVIJAS PILSOŅI!

Pārdzīvojamais laiks ir ārkārtīgi nopietns. Vēlēšanās izšķirās mūsu liktenis uz ilgiem laikiem. Katram ir jāsaprot, ka šo likteni nedrīkst izšķirt nejaušība, kūtrība vai bailība. Mēs griežamies pie visiem krievniekiem mūsu valsts pilsoņiem un viņiem sakām:

Mēs gribam saglabāt brīvo un neatkarīgo Latviju, mēs negribam to zaudēt.

Tamdēļ mēs izejam Saeimas vēlēšanās š. g. 14/15. jūlijā ar savu vienotu kandidātu sarakstu uz šādas vēlēšanu platformas:

Brīva, neatkarīga, demokrātiska Latvija. Privātā īpašuma un privātās rosības uzturēšana un aizsargāšana, ierobežojot kā vienu, tā otru, ja to prasa valsts intereses un tautas labklājība.

Latviešu nacionālās kultūras izkopšana, darot to pieejamu ikvienam Latvijas republikas pilsonim. Latvijas valsts dzīves izveidošana uz stingriem tiesiskiem pamatiem, nodrošinot ikvienam viņa personas un mantas neaizkaramību un demokrātiskās brīvības.

Vēlētāji. Mums nav bijis daudz laika. Pilnīgus mūsu kandidātu sarakstus mēs Jums izziņosim papildus. Starp citiem mūsu sarakstos kandidēs: Atis Kēniņš, ģen. J. Balodis, V. Zāmuēlis, K. Skalbe, H. Celmiņš, P. Bergis. Mēs aicinām Jūs balsot par mūsu sarakstu dziļā un nopietnā apziņā, ka pārdzīvojamais laiks šādu rīcību pavēloši no mums prasa.

*Demokrātisko latviešu vēlētāju
Saeimas vēlēšanu komisija.*

Šo uzsaukumu konfiscēja jau spiestuvē.

Pēc šīs neveiksmes agrākie politiskie darbinieki bija spiesti apklust vai noiet pagrīdē. Vēlāk bolševiki noslepkavoja, apcietināja vai deportēja 20 pēdējās Saeimas deputātus un daudzus citus valsts darbiniekus. No redzamākiem Latvijas brīvvalsts politiskiem darbiniekiem komunistiem pievienojās vienīgi Sociāldemokrātu partijas kreisais spārns ar agrākiem partijas CK priekšsēžiem A. Buševicu un A. Rudēvicu priekšgalā. Buševics bija Saeimas vēlēšanu parodijas vadītājs un Latvijas brīvības nodevēju delegācijas loceklis. No progresīviem pilsoņiem komunistiem pievienojās vienīgi prof. A. Kirchenšteins (Progr. apv.), J. Pabērzs (Latgales progr. zemnieku apv.) un daži citi mazāk pazīstami darbinieki.

No LSDP labā spārna pirmajā laikā komunistiem pievienojās arī Br. Kalniņš un ģenerāļa dienesta pakāpē 6 nedēlas izpildīja Latvijas armijas propagandas pārvaldes priekšnieka (politrūka) amatu. Jāpieņem, ka tā bija ne pārliecības, bet sarūgtinājuma diktēta rīcība.*)

*) Pēc 15. maija pārvērtībām Br. Kalniņu par neatļautu ieroču turēšanu sodīja ar 3 g. cietuma sodu. Viņu no cietuma atbrīvoja 1936. g. novembrī, pusgadu pirms termiņa. Pēc atbrīvošanas

Bez minētiem komunistiem pievienojās vēl no 1928. g. Saeimas vēlēšanām pazīstamā Neatkarīgo sociālistu partija (izņemot K. Dzelzīti) un nedaudzi citi politiski naivi atklātības darbinieki: redaktors P. Blauss, atv. ģenerāļi R. Dambītis un R. Kļaviņš, rakstnieks J. Lācis, gleznotājs H. Likums, doc. P. Rizga, adv. J. Vagners, Dr. H. Lūkins u. c. Arī vairums no viņiem jau agrāk bija pazīstami kā kreisi.

*

Arī vācu okupācijas pirmajos gados partiju darbinieki, cik to vēl bija atlikuši, neizrādīja nekādu organizētu aktivitāti. To puslēģāli gan atsāka »Pērkoņkrusts« G. Celmiņa vadībā, bet arī viņš drīz bija spiests pilnīgi pāriet pagrīdē, tā radot pirmo organizēto pretestības kustību ar savu nelegālo izdevumu »Brīvā Latvija«.

Arī okupācijas varas atļautajā pašpārvaldē — ģenerāldirektoru padomē — agrāko politisko partiju vadītāju darbinieku līdzdalība bija ļoti niecīga, jo visas partijas neatzina nekādu sadarbību ne tikai ar okupācijas varas iestādēm, bet arī ar pašpārvaldi. No redzamākiem valsts un partiju politiskiem darbiniekiem īsāku laiku ģenerāldirektoru padomē piedalījās vienīgi bij. valsts prezidents A. Kviesis un bij. finanču ministrs A. Valdmanis, abi kā tieslietu ģenerāldirektori.

Br. Kalniņš devās trimdā uz Somiju un no turienes atgriezās Latvijā tūlīt pēc komunistu iebrukuma Latvijā.

F. Cielēns izmeklēšanas tiesnesim bija rakstiski apliecinājis, ka »Ieroči, kurus 14/15. maija valsts apvērsuma rīkotāji atrada pie deputātiem Br. Kalniņa, P. Ulpes un J. Celma, ir tie paši ieroči, kurus es kā ministrs ar ministru prezidenta M. Skujenieka ziņu un piekrišanu par valsts naudu un pilnīgi legālā ceļā 1927. g. iegādājos ļoti legālam un valstiskam mērķim, Latvijas republikas pamatlikuma aizstāvēšanai pret smagi noziedzīgiem uzbrukumiem.« Ieroči esot nodoti SSS, jo »valdība nevarēja 1927. g. pilnos apmēros paļauties uz policiju un kara spēka vadību.«

Tikai 1943. gadā četras lielākās agrākās politiskās partijas (Sociāldemokrātu, Demokratiskā centra, Zemnieku savienības un Kristīgo zemnieku un katoļu) bija radījušas savstarpēju kontaktu un Rīgā nodibinājušas *Latvijas centrālo padomi* 7 locekļu sastāvā: pa vienam no katras partijas un 3 agr. Saeimas prezidija locekļiem. Šo padomi minētās 4 partijas, kuŗām pēdējā Saeimā kopā bija absolūtais vairākums, uzskatīja par paplašinātu Saeimas prezidiju ar tam Satversmē paredzētām tiesībām.

Dibināšanas sēdē, klātesot bīskapam J. Rancānam, A. Klīvem, K. Čakstem un Br. Kalniņam, tika pieņemta deklarācija Rietumu sabiedroto lielvalstīm, kuŗā LCP noraidīja tiklab padomju valdības, kā vācu okupācijas varas ieceltās pašpārvaldes tiesības runāt Latvijas tautas vārdā un Saeimas un pretestības kustības vārdā prasīja Latvijas neatkarības un demokrātijas atjaunošanu.

Faktiski tomēr LCP personālā un politiskā baze bija ļoti niecīga. Pēdējās Saeimas 1. vicepriekšsēdis K. Pauļuks (Zemn. s-ba) atradās Zemgalē un LCP darbā nepiedalījās. Viņš mira 1945. g. 21. janvārī. 2. vicepriekšsēdis bīskaps J. Rancāns piedalījās vienīgi dibināšanas sēdē. Tāpat arī Zemnieku savienības vicepriekšsēdis A. Klīve. Trešais pēdējās Saeimas prezidija loceklis — 1. sekretārs A. Bļodnieks (Jauns. un sīkgr. partija) un viņa partija LCP dibināšanā nemaz nepiedalījās. Tamdēļ LCP vācu okupācijas laikā 1943-44. g. Latvijā faktiski sastāvēja vienīgi no Sociāldemokrātu un Demokratiskā centra partiju pārstāvjiem.

LCP darbu vadīja sevišķs birojs ar prof. K. Čaksti kā priekšsēdi, Br. Kalniņu kā viņa vietnieku un sūtni L. Sēju kā sekretāru. Pēc visu trīs biroja vadītāju apcietināšanas 1944. g. vasarā to vietā stājās ģen. V. Tepfers, J. Breikšs un formāli arī J. Rancāns.

Latvijas CP tomēr nekādu sevišķu konkrētu darbību attīstīt nepaspēja, jo jau 1944. g. rudenī tās vadība Latviju atstāja, pārceļoties uz Vāciju un Zviedriju.

1945. g. sākumā, kad Latvijas lielākā daļa jau bija krievu rokās un smagās cīņās bija izveidojies t. s. Kurzemes cietoksnis,

ko līdz ar divām vācu armijām aizstāvēja arī viena latviešu divīzija, bija radies jauns pamats latviešu politiskai aktivitātei. Tikai, diemžēl, šai latviešu tautai tik nopietnā laikā mūsu politisko darbinieku, sevišķi vadītāju personu, Kurzemē vairs nebija. Daudzus no tiem krievi 1940-41. g. bija deportējuši uz savām vergu nometnēm, daļu bija apcietinājuši vācieši, un atlikušie bija labprātīgi devušies trimdā vai nu uz Vāciju, vai Zviedriju.

Bija radusies situācija, līdzīga 1917. g. situācijai, kad arī nacionāli politiskai iniciatīvai bija jānāk no citu sabiedrisku organizāciju, pašvaldību vai atsevišķu personu puses.

1945. g. 3. maijā Liepājā nodibinājās Tautas padome, kurā agrāko politisko partiju darbinieki bija lielā mazākumā — tikai 23 no 73 lielā TP locekļu skaita: 7 no Zemnieku savienības, 5 no Nacionālās apvienības un Kristīgās savienības, 3 no Sociāldemokrātu partijas, 3 no centra partijām, 3 no Latgales partijām un 2 no Jaunsaimnieku un sīkgruntnieku partijas. Tas arī bija viss, kas 1945. g. pavasarī bija atlicis Latvijā no mūsu agrākām politiskām partijām.

Jau pirms tam Vācijā (Postdamā) 20. februārī bija nodibināta Latviešu Nacionālā Komiteja ar ģen. R. Bangerski priekšgalā. Arī bez politisko partiju līdzdalības.

Iepriekšējās sarunās par Tautas padomes priekšsēdi tika izraudzīts Zemnieku savienības darbinieks agronoms N. un par pagaidu valdības ministru prezidentu bezpartejiskais pulkvedis R. Osis. Pagaidu valdības sastāvā bija tikai 2 agrāko politisko partiju aktīvi darbinieki.

Pirmo TP kopsapulci izzīņoja uz 8. maiju Liepājā, bet tā vācu armiju kapitulācijas dēļ vairs nevarēja notikt. 7. maijā Kuldīgā pirms izbraukšanas uz Liepāju sapulcējās atsevišķā sēdē Ventspils, Talsu, Tukuma un Kuldīgas apriņķu TP locekļi un deklarātīvi paziņoja Latvijas suverēnitāti par atjaunotu un Liepājā nodibināto Latvijas pagaidu valdību par vienīgo likumīgo izpildvaru Latvijā.

POLITISKĀS PARTIJAS TRIMDĀ

Sobrīd Latvijas valsts faktiski vairs nepastāv, tā eksistē vairs tikai de jure kā valststiesiska vienība tīri garīgā plāksnē. Nav vairs triju būtisko valsts elementu: valsts varas, teritorijas un tautas. Tāpēc arī politika agrākajā un parastajā nozīmē nav vairs iespējama. Tas, saprotams radijis zināmu apmulsumu agrākos politiskos darbiniekos trimdā, kas jo sevišķi izpaudās trimdas pirmajos gados. Mērķu pārgrupēšana, savas darbības piemērošana dotajiem apstākļiem un situācijai un, galvenais, »kaujas cirvja« aprakšana visos tais jautājumos, ap kuriem partijas cīnījās dzimtenē, ne katram tik viegli padodas. Šai apstākli tad arī lielā mērā ir meklējami cēloņi dažkārt tik asām sadursmēm dažādu politisku uzskatu grupu starpā. Parasti šīm sadursmēm nav nekāda tieša sakara ar trimdinieku politikas vienīgo mērķi — Latvijas suverēnitātes atgūšanu.

Jau pieminējām, ka sabiedriskie un politiskie uzskati, līdztekus cilvēces vēstures attīstības gaitai, mainās līdz ar cilvēka vecumu, bet vēl vairāk ar katru jaunu paaudzi. Tas notiek normālos apstākļos, bet vēl vairāk kaŗa vai citu iemeslu izsauktu pārvērtību laikos. Tādēļ jau normālos apstākļos politiskās partijas mēdz jau laikus šai attīstībai piemēroties. Ja tas nenotiek, tās padotas iznīkšanai.

No Latvijas brīvības laika zinām, ka dažāda laba mūsu partija ar laiku zaudēja savu populāritāti un vēlētājus, un tagad to pašu varam novērot brīvajā pasaulē, kur vēlētāju uzskati dažkārt diezgan krasi mainās pat nedaudzos gados, nerunājot jau nemaz par 25 gadiem, kas pagājuši no mūsu politisko partiju ziedu laikiem.

Ja mūsu politiskās partijas 1934. g. 15. maijā kā kāršu namiņi tik viegli sabruka un nespēja pastāvēt, kaut arī nelegāli, latviešu tautas drūmākajās dienās no 1940.—1945. gadam. tad pavisam neticama liekas to pēkšņā atdzimšana tagad, tālu no dzimtenes trimdā, un tādēļ vēl jo dīvaināka to prasība pēc vadītājas vietas trimdas saimes politiskajā aktivitātē.

Mūsu politisko darbinieku krietnākā daļa ir mirusi mocekļu nāvē gan Staļina, gan Hitlera vergu nometnēs. Viņu vietā ir jānāk jauniem darbiniekiem un līdz ar viņiem politisko partiju darbībā jaunām idejām, jaunām morālām normām un jauniem principiem, kā labā sintezei no mūsu brīvvalsts 22 gadiem un Rietumeiropas veco demokratiju politiskām tradīcijām. Bet viss tas prasa laiku. Ar vecā restaurēšanu vien neko labu ne-sasniesim. Jauns vīns jālej jaunajos traukos.

Ir jāsaprot, ka mums nebūs iespējams atgriezties brīvā Latvijā vecos apstākļos ar veciem režīmiem, vecām sociālām plai-sām. Otrā Latvijas republika veidosies uz tagadējā laika mil-zīgās pārvērtības gūtajām atziņām. Tās izvērtēt, dot to sintezi un iedzīvināt to savās programmās ir bijis un būs politisko partiju pirmais un galvenais priekšnoteikums viņu pastāvēša-nas nodrošināšanai. Visa vecā burtiskas restaurācijas mēģinā-jumiem, vienalga, vai tie nāk no viena vai otra mūsu brīv-valsts laika posma piekritējiem, ir neizbēgami jāsabruk.

Uz šo reformu darbu kādā no Eiropas padomes pirmajām asamblejām norādīja arī franču valstsvīrs Pols Reno, teikdams:

»Okupētajām tautām jādomā par konstitucionālo un refor-mu darbu jau tagad un nekavējoties, lai tās būtu gatavas brī-dim, kad viņu zemes atbrīvosies«.

Bet tomēr būtu aplami šo uzdevumu uzskatīt par mūsu trim-das galveno uzdevumu. Mūsu pirmais un galvenais uzdevums ir un paliks līdz tā piepildīšanai — Latvijas brīvības atgūšana. Uz to ir koncentrējami un virzāmi visi mūsu politiskie spēki.

To, diemžēl, mūsu agrāko lielāko politisko partiju vadītāji, kas 1944. g. bija Rīgā nodibinājuši Latvijas centrālo padomi,*)

*) Daļa Latvijas CP locekļu 1944. g. rudenī bija no Rīgas pār-cēlusies uz Vāciju (Dr. P. Kalniņš, bīskaps J. Rancāns, Ad. Klīve un V. Bastjānis), un daļa uz Zviedriju (ģen. V. Tepfers, senātors M. Čakste, adv. J. Breikšs un Br. Kalniņš). Abās ze-mēs tā arī atsāka darbību — Vācijā Dr. P. Kalniņa un pēc viņa nāves bīskapa J. Rancāna vadībā, Zviedrijā ģen. V. Tep-fera un vēlāk Br. Kalniņa vadībā. Vācijas daļai pievienojās arī Jaunsaimnieku un sīkgruntnieku partija ar Ad. Bļodnieku u. c.

*Latvijas brīvvalsts ārkārtējo
pilnvaru turētājs un sūtnis
Lielbritānijā K. Zariņš*

trimdas pirmajos gados negribēja saprast un savas aktivitātes priekšplānā izvirzīja ne pieminētos primāros uzdevumus un mērķus, bet sekundāros jautājumus ar katēgorisko prasību trimdas saimei atzīt bez iebildumiem 1922. g. satversmi un pakļauties to politiskai vadībai. Ne velti Tomass Manns kādreiz teicis: »Kad politiķis saka, ka mēs sēdam vienā laivā, tad esi uzmanīgs. Tas nozīmē, ka viņš grib būt laivas kapteinis.«

Tam trimdas saimes nospiedošais vairākums negribēja un nevarēja piekrist, jo šis agrāko lielāko politisko partiju prasības uzskatīja par maskētu cenšanos nodrošināt savu iespaidu Latvijā pēc tās atbrīvošanas, jo emigrācijā nodibinātai un nostiprinātai Latvijas tautas pārstāvības institūcijai zināmos apstākļos var piekrist Latvijas atbrīvošanas laikā pagaidu valdības funkcijas ar visām šādas valdības iespējām attiecībā uz valsts varas paturēšanu arī turpmāk, jau normālizētā Latvijas dzīvē. Sākās neauglīgi strīdi, kas savu kulmināciju sasniedza 1946-47. gadā un nav aprimuši pat vēl 1960. gadā.

Politiskās partijas uzskatīja, ka Latvijas 1922. g. satversme ir spēkā un līdz ar to 1) uz satversmes 12. p. pamata arī 1931.

g. ievēlētā Saeima ir vienīgā Latvijas tautas likumīgā pārstāve, un 2) saskaņā ar satversmes 16. un 52. p. Saeimas priekšsēdis reizē ir arī Valsts prezidenta vietas izpildītājs. Tā kā Saeima pašreiz nevar sanākt, tad tās vietu saskaņā ar Satversmes 16. pantu izpilda Saeimas prezidijs resp. paplašināts prezidijs — Latvijas CP.

Citi, t. i. bezpartejiskā bēgļu masa un lielā mērā arī labā spārņa pilsonība to noliedza, atzīstot, ka Saeima ir vēlēta uz 3 gadiem un līdz ar to pēdējās vēlētajās Saeimas pilnvaras ir notecējušas jau vairāk nekā priekš 15 gadiem (tagad vairāk nekā priekš 25 gadiem). Turpmāko Latvijas valsts iekārtu pēc atbrīvošanas noteiks pati Latvijas tauta. Bet līdz tam tās vārdā jārikojas valsts ārkārtējo pilnvaru*) turētājam sūtnim Lielbritānijā K. Zariņam kopā ar trimdinieku vēlētajām institūcijām.

*) Ministru kabinets 1940. g. 17. maija sēdē nolēma:

»Ja kara apstākļu dēļ nebūtu iespējams uzturēt sakarus ar Latvijas diplomātiskām un konsulārām misijām Rietumeiropā, piešķirt Latvijas sūtnim Londonā Kārlim Zariņam, ārkārtējās pilnvaras. (Pilnvaru teksta 1. pants).

Sūtnim Londonā Kārlim Zariņam piešķirtās ārkārtējās pilnvaras attiecas uz visām Latvijas diplomātiskām un konsulārām misijām, izņemot misijas šādās valstīs: Igaunijā, Lietuvā, Somijā, Zviedrijā, Vācijā un Padomju savienībā. (4. pants).

Ārkārtējās pilnvaras dod tiesības:

- a) aizstāvēt Latvijas intereses pēc labākās apziņas visās zemēs, izņemot Igauniju, Lietuvu, Somiju, Zviedriju, Vāciju un Padomju savienību;
- b) šai nolūkā dot saistītājus rīkojumus visām Latvijas misijām, izņemot misijas iepriekš minētās valstīs;
- c) rīkoties ar valsts līdzekļiem un kustamo un nekustamo mantu, kas attiecīgo misiju rīcībā;
- d) uz laiku atcelt no amata sūtņus, kā arī atcelt no amata vai pārvietot visus citus misiju darbiniekus;
- e) likvidēt misijas, izņemot legāciju Amerikas Sav. valstīs;
- f) iecelt delegātus sapulcēm un konferencēm;
- g) ārkārtējos apstākļos, kas kavē šo tiesību izlietošanu, nodot šo pilnvarojumu sūtnim Alfredam Bilmanim.« (6. pants.)

No šo ārkārtējo pilnvaru teksta ir nepārprotami redzams, ka tās dotas ne iekšpolitisku, bet ārpolitisku uzdevumu veikšanai. To tiesisko spēku un nozīmi noliegt, kā to savā laikā centās Dr. M. Valters, ir tikpat aplami kā tās uzskatīt arī par iekšpolītiskiem uzdevumiem dotām vai pat par kādu valsts varas deleģācijas aktu.

Domstarpībām, it sevišķi sūtņa K. Zariņa un bij. sūtņa Dr. M. Valtera starpā, saasinoties, A. Klīve (Zemn. s-ba) un V. Bastjānis (Soc. dem.) Latvijas CP uzdevumā 1946. g. oktobrī trimdas presē publicēja šādu paskaidrojumu:

Šis sūtņu domstarpības var radīt neskaidrības un pārpratumus arī emigrācijā esošo latviešu vidū, tāpēc Latvijas centrālā padome ar šo paskaidro, ka strīdīgo jautājumu tā atrisinājusi jau 1943. g. LCP 1943. g. 13. augusta platformā tas izteikts sekojoši:

»Latvijas republikas nākamo valsts satversmi noteiks brīvi un demokrātiski vēlētā Saeima, kuŗas uzdevums būs pārstrādāt satversmi un darboties pēc šīs jaunās satversmes. Līdz tam laikam ir spēkā līdzšinējā 1922. gada Latvijas republikas satversme. Latvijas republikā ir spēkā visi likumi, kas izdoti līdz 1934. g. 15. maijam. No likumiem, kas izdoti laikā no 1934. g. 15. maija līdz 1940. g. 17. jūnijam, ir spēkā tie, kas nerunā pretim Latvijas republikas satversmes demokratiskiem principiem.«

Tā kā 1940. g. 17. maija pilnvaras sūtņiem K. Zariņam un Dr. A. Bīlmanim šiem principiem pretī nerunā, tad pret tām nevar būt arī nekādu iebildumu.

1945. g. sākumā brīvajā pasaulē no 100 pēdējās Saeimas deputātiem atradās 16 (un 18 iepriekšējo Saeimu un Satversmes sapulces deputāti); no tiem Latvijas CP tai laikā piedalījās 9-10, to vidū trīs pēdējās Saeimas prezidija locekļi: priekšsēdis Dr. P. Kalniņš (Soc. dem.), viņa 2. vietnieks bīskaps J. Rancāns (Kristīgu zemn. un katoļu partija) un sekretārs A. Bļodnieks (Jauns. un sīkgr. p-ja). Dr. P. Kalniņu un pēc viņa nāves bīskapu J. Rancānu 5 lielākās partijas uzskatīja par Latvijas valsts prezidenta vietas izpildītāju ar visām Satversmē pare-

dzētām tiesībām un pienākumiem. Par to Latvijas CP 1947. g. maijā publicēja šādu paziņojumu:

Latvijas Centrālā Padome dara zināmu visiem Latvijas pilsoņiem ārzemēs.

Nemot vērā, ka Latvijas Republikas Saeimas priekšsēdis *Dr. Pauls Kalniņš* un pirmais priekšsēža biedrs, zvērināts advokāts *Kārlis Pauļuks* ir miruši: pirmais — 1945. gada 27. augustā un otrais — 1945. gada 21. janvārī, *Latvijas centrālā padome*, kuŗā ieiet pēdējās likumīgi ievēlētās Saeimas piecas lielākās demokrātiskās partijas, un proti: Latgales kristīgo zemnieku partija, Latvijas sociāldemokratiskā strādnieku partija, Latvijas zemnieku savienība, Jaunsaimnieku partija un Demokrātiskā centra apvienība, un kuŗām 1931. gadā ievēlētā Saeimā pieder absolūts vairākums, *konstatē, ka saskaņā ar Latvijas Republikas Satversmes 16. un 52. pantu Saeimas priekšsēža un Valsts Prezidenta funkcijas pārgājušas uz Saeimas priekšsēža otro biedru bīskapu Jāzepu Rancānu.*

Šo aktu parakstījuši LCP pārstāvji Vācijā *J. Rancāns, V. Bastjānis, A. Klīve, A. Bļodnieks un B. Krūka* un Zviedrijā: *Kalniņš, V. Tepfers un V. Teikmanis.*

Katram neitrālam vērotājam tomēr bija skaidrs, ka abas no šīm »pusēm« atsevišķi ņemot ir vājas un nepietiekamas tiem uzdevumiem, kādi tās gaidīja. Un spēku saskaldīšana un izšķiešana neauglīgos strīdos ap mūsu brīvības laika diviem posmiem, 1922. g. satversmi un Latvijas tautas pārstāvības tiesībām ir šo tā jau vājo spēku vēl tālāka vājināšana. Vienīgais šo strīdu rezultāts bija kopīgas autoritātīvas trimdas latviešu politiskās institūcijas izveidošanas novilcināšanās par vairāk nekā 3 gadiem, nerunājot nemaz par Latvijas tautas un valsts politiskās pārstāvības radišanu. Tādas nav vēl pat šobrīd.

Uz to vērību grieza arī Eiropas padomes prezidents — agr. Beļģijas ministru prezidents P. Spāks, kādā preses konferencē 1950. g. Strasburgā, teikdams:

»Atsevišķām zemēm jācenšas radīt centrālus organus, kas varētu reprezentēt atsevišķās brīvās Eiropas zemēs savus pil-

soņus trimdā. Bet vēl jo labāk būtu, ja ārzemēs pastāvētu šo zemju atbildīgas, legālas valdības».

Pirmajos trijos trimdas gados tad arī mūsu trimdas vienīgā politiskā institūcija bija Latvijas CP ar ļoti šauru bazi trimdas saimē. Tā tomēr Vācijā laikā no 1945.—1951. g. attīstīja diezgan rosīgu darbību un kopā ar Igaunijas un Lietuvas parlamentāriešiem nodibināja arī sevišķu *Baltijas biroju*, kas sagatavoja kopīgus iesniegumus lielvalstīm un Apvienotām nacionālajām. Vienīgā agr. parlamentāriešu kopsapulce notika 1947. g. augustā Vācijā Bad—Dienbachā, kur no 34 brīvajā pasaulē izkluvušajiem parlamentāriešiem piedalījās 15 un tai pašā laikā Stokholmā atsevišķi notikušā apspriedē — 9. Mazāk pozitīva un sekmīga asās nostājas dēļ pret citādi domājošiem trimdiniekiem bija Zviedrijas daļas darbība.

Pēc lielās izceļošanas 1951. g. Latvijas CP Vācijā bija spiesta darbību izbeigt, jo vairums tās locekļu bija Vāciju atstājuši. Darbību centās turpināt vienīgi Latvijas CP Zviedrijas daļa, bet arī tai iekšēju domstarpību dēļ, kuŗu rezultātā no tās izstājās Zemnieku savienības (1949. g.) un Kristīgo zemnieku un katoļu partijas pārstāvji (1950. g.), darbība bija jāizbeidz. Nesekmīgi palika arī vēlākie mēģinājumi darbību atjaunot.

Latvijas CP nesekmībai bija dažādi iemesli: 1) tas, ka sociāldemokrātu un liberāļu vadības sēdēklis atrodas Eiropā — Zviedrijā, bet visām trim zemnieku partijām — Amerikā; 2) ārkārtējo pilnvaru turētāja neatbalstošā nostāja; 3) politiski neorganizētās trimdas saimes daļas negatīvā nostāja pret to un partijām vispār, un 4) tas, ka savu darbību trimdā nav atjaunojusi neviena konservatīvās pilsonības politiskā grupa. Konservatīvai pilsonībai nepiedaloties, neviena politiska institūcija nevar pretendēt uz visu mūsu politisko spēku apvienošanu un līdz ar to arī uz trimdas saimes nospiedošā vairākuma atbalstu. Iedomāties pretējo ir tas pats, kas mēģināt no mūsu politiskās dzīves un aktivitātes izslēgt sociālistus vai liberāļus, kā to viens otrs vēlētos.

Vienīgi Kanadā sešu agrāko politisko partiju (Sociāldemokrātu, Zemnieku s-bas, Jaunsaimnieku un sīkgruntnieku agrārpartijas, Kristīgo zemnieku un katoļu partijas un Kristīgās apvienības) darbinieki 1952. g. maijā nodibināja *Latvijas demokrātisko partiju biroju* ar uzdevumu veikt politisku audzināšanas darbu, kā arī veicināt cīņu par Latvijas atbrīvošanu un izveidošanu par demokratisku valsti. Biroja darbība gan līdz šim ir aprobežojusies vai vienīgi ar internām pārrunām un dažiem ierosinājumiem ar vispārēju nozīmi. Bet 1957. g. beigās arī šī politisko partiju institūcija iekšēju domstarpību dēļ sašķēlās divās grupās, un biroja darbība vēl tālāk apsika.

Trimdā tomēr pastāv divi politisko partiju bloki: oficiāli nodibinātais Zemnieku bloks ar sēdekli ASV, un neoficiālais — Sociāldemokrātu un Liberāļu partiju bloks Zviedrijā.

Atsevišķos gadījumos, piem. kopīgi iesniegti vairāki memorandum Starpparlamentārās ūnijas prezidijam, aktīvi ir bijuši arī jau pieminētie brīvajā pasaulē izkluvušie mūsu pēdējās Saeimas prezidija locekļi. Tomēr gribētos viņus redzēt vēl aktīvākus un to ciešāku sadarbību ar ārkārtējo pilnvaru turētāju sūtni K. Zariņu.

Politisks partiju īsto lomu un uzdevumus trimdā visskaidrāk ir izteicis Latvijas jaunsaimnieku un sīkgruntnieku partijas līderis Ad. Bļodnieks kādā rakstā par šīs partijas darbības atjaunošanu trimdā:

— Visi, visu Latvijai! Ar tādu apņēmību atsākam darbību trimdā, lai kalpotu vissvarīgākam:

Latvijas atbrīvošanai un neatkarīgas, demokratiskas republikas atjaunošanai, kristīgās, nacionāldemokratiskās idejas, brīvības, cilvēka tiesību un taisnības uzvarai.

Tas panākams:

Visu latviešu ciešā sadarbībā — vienībā un kopībā ar citām apspiestām tautām un brīvās pasaules demokratiskiem spēkiem.

Ne šeit un tagad, bet dzimtenē, tur tautas un laika garam un stāvoklim atbilstoši spriedīsim, vai un kā labot pamatlikumus, lai turpmāk radītu stabilu Saeimu un valdību.

Ne agrāko laiku uztverē un pagātnē kavējoties, ir nodoms attīstīt partijas darbību, bet pāri visam, kas ir bijis vai tagad ir ļauns, kas naido un šķel, mēs kā līdz šim tā arī uz priekšu kalposim visam, kas izlīdzina un vieno.

Trimdā pavadītais laiks ir labi jāizmanto visu iespējamo zināšanu, pieredzes apgūšanai un materiālās labklājības celšanai.

Ir svarīgi uzdevumi, kas jau laikus šeit veicami, piem., latvju spēku apvienošana, kultūras, aprūpes un sevišķi jaunatnes latviskā gara nostiprināšana.

Tāpat jau laikus risināmas problēmas, piem. Baltijas valstu savienības, lauku un pilsētu privātīpašuma tiesību atjaunošanas (kolhozu likvidācija). Apspriežams, kā atkal brīvu un latvisku darīt kultūras dzīvi, atdzīvināt lauksaimniecību un panākt saimniecisko jaunuzbūvi.

Apspriežams arī pavalstniecības atgūšanas jautājums un politiskā amnestija — lai saudzētu ik latvieti, kas nav vainojams nodevībā.

Šīs īsumā minētās un daudzas vēl citas ārējas un iekšējas dabas nākotnes problēmas ir laikus jau šeit trimdā risināmas, lai pirmie soli atbrīvotā dzimtenē, saskaņoti ar tur palikušajiem patriotiem, būtu droši un radoši.

Bet tagad galvenais ir cīņa par Latvijas atbrīvošanu, un šī cēlā uzdevuma sekmēšanai mēs aicinām visus latvjus. —*)

Sobrīd trimdā formāli darbību turpina 5 agrākās politiskās partijas: Latvijas sociāldemokratiskā strādnieku partija, Latviešu liberālā apvienība, Latviešu zemnieku savienība, Latvijas jaunsaimnieku un sīkgruntnieku agrārpartija un Kristīgo zemnieku un katoļu partija. Tām ir savi biedru kadri, kaut arī nelieli, un pārvaldes organi. Bez tam atsevišķos gadījumos zināmu aktivitāti uzrāda vēl arī Kristīgās apvienības, Nacionālās apvienības un daži Latgales zemnieku progresīvās apvienības agrākie darbinieki. Tas arī ir viss, kas atlicis no agrākajām mūsu politiskām partijām un grupām. Trimdā nav nodi-

*) »Zemes Balss« 1950. g.

binājusies neviena jauna politiska partija, ja par tādām neuzskata Amerikā nodibināto un maz aktīvo Nacionālo centru un Zviedrijā pastāvošo Nacionālo darbinieku apvienību.

*

Latvijas sociāldemokratiskā strādnieku partija darbību trimdā atjaunoja 1948. g. sākumā, kad partijas CK locekļi trimdā Stokholmā nodibināja LSDSP Ārzemju komiteju Br. Kalniņa, E. Ogriņa un K. Dziļlejas vadībā kā partijas augstāko pārvaldes organu trimdā. 1950. g. partija publicēja savu programmu trimdā. Tanī starp citu teikts:

1. Vispārīgie principi

Latvijas sociāldemokrati ir latviešu darba tautas partija, kas aptver strādniekus, zemniekus, un darba inteliģenci, un tās galvenais pamats ir strādnieku šķira.

Latvijas sociāldemokrati ir demokratisks un sociālistisks partija. Tās idejiskais mērķis ir demokratisks sociālisms pēc Anglijas un Skandināvijas valstu parauga, kas dibinās uz personīgo brīvību un tautas labklājību.

Lielajā cīņā, kas tagad pasaulē risinas starp demokrati un komunistisko diktatūru, latviešu sociāldemokrati cīnās par brīvības un demokratisks ideāliem, pret varmācību un beztiesību kopā ar rietumu demokrati, it sevišķi ar rietumu valstu sociāldemokratiskajām partijām un strādnieku arodbiedrībām, kā arī to starptautiskām apvienībām. Sevišķi cieši latviešu sociāldemokrati trimdā sadarbojas ar Baltijas un visu Austrumeiropas valstu sociālistisko emigrāciju.

Kā latviešu partija, kas pārstāv latviešu darba tautu un cīnās par savas tautas nacionālo brīvību, latviešu sociāldemokrati sadarbosies ar citām latviešu partijām, kas atzīst 1922. g. demokratisks satversmi.

2. Partijas prasības

1. Latvijas sociāldemokratisks pamatmērķis emigrācijas laikā ir atbrīvot Latviju no padomju okupācijas un komunistiskās diktatūras un atjaunot neatkarīgu un demokratisks Latviju bez pirmās Latvijas demokratisks trūkumiem un kļūdām.

2. Otrai Latvijas demokratiskai republikai jādibinās uz politiskas brīvības, saimnieciskas taisnības un sociālas drošības pamatiem, kas garantētu cilvēka tiesības, labklājību un nacionālu kultūru visai latviešu tautai.

3. Atbrīvotā Latvijā jāpatur spēkā 1922. gada L. R. satversmes demokratiskie pamatprincipi. Jānodrošina plašas politiskas brīvības un pilsoņu tiesības. Vispārējas, tiešas, vienlīdzīgas, aizklātas un proporcionālas vēlēšanu tiesības visiem 21 gadu veciem Latvijas pilsoņiem Saeimas un pašvaldību vēlēšanās. Parlamentāra demokrātija: valdībai jābūt atbildīgai Saeimas priekšā. Valsts prezidenta vēlēšanas kārtība un viņa tiesības atstājamas līdzšinējās.

4. Jāgroza Saeimas vēlēšanu likums, lai panāktu partiju skaita samazināšanu un izskaustu sīkās grupas. Agrāko 5 lielo vēlēšanu apgabalu vietā radāmi apmēram 25 mazi vēlēšanu iecirkņi, no kuriem katrā ievēlami 3—4 deputāti. Tikai tās partijas iekļūst Saeimā, no kurām ievēlēti vismaz 5 deputāti. Partiju dibināšanai un kandidātu uzstādīšanai vēlēšanās nepieciešami vismaz 1.000 notariāli apstiprināti paraksti.

5. Samazināt tagadējo augsto kvorumu tautas nobalsošanā, Paplašināt vietējo pašvaldību tiesības.

6. Radīt demokratijai pilnīgi uzticamu, policiju un tiesu.

7. Atcelt nacionālizāciju. Atjaunojama privāta rūpniecība, tirdzniecība un amatniecība. Uzņēmumi, kas jau 1940. g. piederēja Latvijas valstij, padomju varas uzceltās fabrikas un bezīpašnieku rūpnīcas ieskaitāmas atbrīvotās Latvijas valsts īpašumā. Bezīpašnieku nekustamie īpašumi pilsētās ieskaitāmi atjaunojamo Latvijas pašvaldību īpašumā. Publiskie satiksmes līdzekļi pāriet Latvijas valsts vai pašvaldību īpašumā.

8. Kolchozi likvidējami. Atjaunojamas zemnieku privātas saimniecības. Izdarāma agrāra reforma: bezīpašnieku zeme ieskaitāma valsts zemju fondā, un tā piešķirama zemes prasītājiem, latviešu bezzemniekiem. Sovchozi pārskaitāmi Latvijas valsts īpašumā un pārveidājami valsts paraugsaimniecībās. Valstij jāgādā par lētu kreditu lauksaimniecības pārkārtošanai.

*Brūno Kalniņš
dz. 1899. g.
Tagad trimdā Zviedrijā.*

9. Latvijas saimniecība atjaunojama un pārveidojama pēc valdības izstrādāta nacionāla tautsaimnieciska plāna, kuŗa pamatprincipi apstiprināmi Saeimā.

10. Atjaunojami visi demokratiskās Latvijas sociālie likumi. Tautas (vecuma) pensijas visiem 65 gadu veciem Latvijas pilsoņiem. Pabalsti bērniem. Darba laika likums attiecināms uz visiem strādājošiem. Uzņēmumos radāmas vēlētas strādnieku pārstāvības. Arodbiedrības un streika tiesības nodrošināmas.

11. Jaunatne audzināma noteikti demokratiskā garā. Bez maksas pamat- un vidusskola. Stipendijas spējīgiem darba jauniešiem augstskolās. Pilnīga ticības brīvība. Baznīca šķīrāma no valsts.

12. Atbalstāma Eiropas vienošanas kustība. Latvija, Igaunija un Lietuva apvienojama Baltijas ūnijā, kas ietilptu Eiropas federācijā. *)

No šīs 1950. g. publicētās programmas stipri atšķiras 9 gadus vēlāk partijas žurnālā »Brīvība« (1959. g. 5. n-rā) publicētā B. Kalniņa deklarācija, kuŗā starp citu teikts:

*) »Brīvība« 1950. g. 3. n-rā.

»Manuprāt mums jādeklarē, ka mēs noraidām atgriešanos pie agrākās pirmskara saimnieciskās iekārtas Latvijā. Mēs atzīstam sabiedrisko īpašumu uz ražošanas līdzekļiem par Latvijas turpmākās saimnieciskās dzīves pamatu«. — Un tālāk: » Uzturot spēkā prasību pēc demokratiskas un neatkarīgas Latvijas, turpmāk jāizceļ arī tuvākās, daļējās prasības ... Radāmas politiskas brīvības (t. i. zem krievu jūga! O. F.), reālizējot padomju konstitūcijas dekoratīvos noteikumus, kas tagad pastāv tikai uz papīra ...«

Viss tas rāda, ka LSDSP fragmenta trimdā vadītājiem, tāpat kā 1905. un 1917-18. g., nav mērķu un taktikas skaidrības, nerunājot nemaz par kādu valstisku nacionālpolitisku programmu, pamatotu pagātnes pieredzē un tagadnes rietumu demokrātiju atziņās.

LSDSP Ārzemju komiteja ir Sociālistiskās internacionāles un Centrālās un Austrumeiropas sociālistiskās ūnijas locekle.

Partija ar saviem delegātiem piedalās Komitejas Latvijas brīvībai un LAK Eiropas Centra darbā. 1948. g. tā piedalījās arī LNF Skandināvijā padomes vēlēšanās, ZLNP un LPK Zviedrijā nodibināšanā un vēlēšanās. No 1948. g. partija izdod žurnālu »Brīvība« un 1951-52. izdeva arī »Partijas Biļetēnu«.

*

Agrākais Demokratiskais centrs un Progresīvā apvienība 1946. g. trimdā apvienojās *Latviešu liberālā apvienībā* bij. Saeimas deputāta zv.adv. J. Breikša un M. Salnās vadībā. Bet tikai 1955. g. beigās partija publicēja savu programmu, kuŗa saīsināti izteikta šādi:

— *LLA ir demokratiska pilsoniska partija, kuŗa noraida šķiru cīņas un naida sludināšanu, ko pauž t. s. šķiru partijas. Tā iestājas par toleranci, visu arodu un tautas slāņu savstarpēju solidaritāti un draudzīgu sadarbību Latvijas labā.*

LLA cīnās par Latvijas atbrīvošanu no okupācijas varas, lai atjaunotu mūsu valsts neatkarību, izveidotu nostiprinātu tajā demokratisku iekārtu, sekmīgi veiktu valsts jaunuzbūves

darbu un atlīdzinātu mūsu valstij un tās pilsoņiem okupācijas varu nodarītos zaudējumus.

Valsts iekārtas reforma: Latvijas 1922. g. satversme ir spēkā, bet pēc Latvijas atbrīvošanas tā satversmē paredzētā kārtībā reformējama. Vai atbrīvotās Latvijas pirmais vēlētais parlaments ir satversmes sapulce (Pretruna ar iepriekšējo teikumu! O. F.) vai Saeima, tas izšķirams tautas nobalsošanā, ko izdara reizē ar pirmā parlamenta vēlēšanām pēc zemes atbrīvošanas. Valsts prezidentam piešķiramas tiesības iecelt valsts kontrolieri un apstiprināt tiesnešus. Likumdošanas varai liedzama tiesība iejaukties administratīvās varas funkcijās. Radāmi priekšnoteikumi stabilākai izpildei varai. Reformējams Saeimas vēlēšanu likums, lai samazinātu partiju skaitu. Paturami līdzšinējie 5 vēlēšanu apgabali. Tikai tās iegūst vismaz 5 % vēlētāju balsis.

Pagaidu valdības uzdevumi: Likvidēt okupantu ievesto politisko, sociālo un saimniecisko iekārtu, neatliekami rūpēties par deportēto un trimdas tautiešu nogādāšanu atpakaļ Latvijā un okupācijas laikā Latvijā iekļīdušo svešo naidīgo elementu izraidīšanu no Latvijas. Latvijas pavalstniecības tiesības piešķiramas visiem agrākajiem Latvijas pilsoņiem, kas to vēlas, kaut arī viņi Latvijas okupācijas laikā būtu kļuvuši citas valsts pavalstnieki. Pēc Latvijas atbrīvošanas izdarāmas parlamenta un pašvaldību vēlēšanas. Vēlēšanu tiesības ir vienīgi tiem, kas 1940. g. 17. jūnijā bija Latvijas pavalstnieki, kā arī viņu bērniem, kas vēlēšanu laikā ir pilngadīgi.

Valsts drošība: Radīt demokratiskai Latvijai piemērotu armiju, policiju un aizsargu organizāciju.

Ārpolitika: Izveidojamas draudzīgas attiecības ar visām valstīm. Atbalstāma Latvijas, Igaunijas un Lietuvas apvienošanās Baltijas ūnijā. Veicināma Eiropas kustība ar Eiropas federāciju kā gala mērķi.

Saimnieciskā politika: Okupācijas varas atņemtie nekustamie īpašumi un cita mantība nododama atpakaļ īpašniekiem vai viņu mantiniekiem. Bezsaimnieku un bezmantinieku manta pagaidām pāriet valsts rīcībā. Radāms valsts zemes fonds. Uz-

ņēmumi, kas jau līdz 1940. g. 17. jūnijam piederēja Latvijas valstij, okupācijas varas uzceltās fabrikas vai citi uzņēmumi ieskaitāmi valsts īpašumos. Tomēr šie uzņēmumi valsts apsaimniekošanā paturami vienīgi tad, ja to saimniecība neprasa sevišķas piemaksas no valsts kases, un tie ir spējīgi konkurēt ar privātajiem. Valsts drošībai nepieciešamie uzņēmumi un publiskie satiksmes ceļi un līdzekļi paliek valsts vai pašvaldību īpašumā. Atbalstāma sabiedrisko un privāto kreditiestāžu un dažādu privātu un sabiedrisko rūpniecības un tirdzniecības, kā arī amatniecības uzņēmumu un kooperatīvu darbība. Likvidējot kolhozus, sovhozus un amatnieku vai zvejnieku arteļus, šo uzņēmumu inventārs nododams privāto saimniecību un uzņēmumu atjaunotājiem. Priekšroka šo inventāru saņemt ir tiem, kam okupācijas vara to kādreiz atņēmusi.

Sociālā politika: Atjaunojami demokratiskās Latvijas sociālie likumi. Dibināms valsts fonds kara un okupācijas laikā cietušo Latvijas pilsoņu, īpaši kara invalidu, kā arī kritušo, deportēto un okupācijas varu nogalināto ģimeņu atbalstīšanai. Arod biedrību kustība atbalstāma un arod biedrību neitrālitate pret politiskajām partijām garantējama ar likumu.

Izglītība, māksla un kultūra: Jaunatne audzināma rietumu demokrātijas garā. Bez maksas obligātas pamatskolas; trūcīgiem jauniešiem arī vidusskolas bez maksas. Stipendijas un studiju aizdevumi augstskolās. Latviešu zinātnes, rakstniecības un visu mākslu veicināšanai atjaunojams Kultūras fonds. Veicināma atturības kustība.

Ticības brīvība: Visu konfesiju baznīcas paliek šķirtas no valsts. Sniedzama palīdzība nopostīto dievnamu atjaunošanai. Ar Svēto Krēslu noslēgtais konkordāts paliek spēkā. — *)

Kopš 1949. g. LLA ir Pasaules liberāļu ūnijas locekle, un tādēļ to saista 1947. g. aprīlī Oksfordā pieņemtais Liberālais manifests. (Skat. piezīmi. 15. lpp.) Liberālās apvienības CV sēdekļis atrodas Zviedrijā, Stokholmā. LLA caur saviem delegātiem līdzdarbojas LAK Eiropas Centrā. 1948. un 1949. g.

*) LLA statūti un programma, Stokholmā, 1956.

partija ar savu sarakstu piedalījās LFN Skandināvijā padomes vēlēšanās. Bloķējoties ar citām grupām, tā piedalījusies arī ZLNP dibināšanā un vēlēšanās, tāpat arī LPK Zviedrijā vēlēšanās. Kādu laiku LLA pārstāvis darbojās KLB.

Liberālās apvienības darbību tomēr lielā mērā traucē iekšējās domstarpības. Viena daļa biedru M. Čakstes vadībā atturas no aktīvas līdzdarbības apvienībā. Tam par iemeslu ir gan personīgas dabas ambīcijas, gan vairākuma pārāk ciešā sadarbība ar sociāldemokrātiem, līdzīgi kā tas bija 1. Saeimas laikā.

*

Latviešu Zemnieku savienība (LZS) savu darbību atjaunoja trimdas pirmajos gados Vācijā partijas agrākā vicepriekšsēža A. Klīves, valdes locekļa E. Līča un ģenerālsēkretāra J. Druvas vadībā. Lielās izceļošanas laikā tās vadība (izņemot E. Līci) pārcēlās uz Amerikas Savienotām Valstīm, kur CV pieaicināti vēl E. Laimiņš un Bērziņš. Eiropā darbojās tās nodaļas Anglijā (E. Zelmeņa vadībā) un Zviedrijā (A. Padēla) ar agr. rajonu tiesībām.

Par savu priekšsēdi LZS vēl ārvien turpina uzskatīt partijas dibinātāju un priekšsēdi visā tās pastāvēšanas laikā — Kārli Ulmani.

Zemnieku savienības pirmā konference trimdā notika 1948. g. Vācijā, otra 1956. g. 14. aprīlī Ņujorkā. Otrās konferences atklāšanas runā A. Klīve norādīja, ka »trimdā neviens nav suverēns lemt par to, kam jāpārvalda atbrīvotā Latvija un kādai jābūt jaunajai satversmei. Šīs tiesības pieder latviešu tautai, kad tā brīvi varēs izteikt savu gribu«.

Konference pieņēma vairākas rezolūcijas, kurās deklarēts, ka:

- 1) LZS ir demokrātiska un valstiska partija.
- 2) LZS galvenais uzdevums ir Latvijas atbrīvošana no komunistu jūga, tautas dzīvā spēka un nacionālās kultūras saglabāšana.
- 3) LZS stāv par demokrātisku valsts politiku un sociālo pretīšību iespējamo izlīdzināšanu.

A. Klīve,
dz. 1888. g.
Tagad trimdā ASV

4) LZS atzīst, ka ir spēkā 1922. g. satversme un sūtnim K. Zariņam izdotās ārkārtējās pilnvaras kā divi stiprākie neatkarīgās Latvijas kontinuitātes balsti.

5) LZS uztur spēkā prasību pēc satversmes reformas. Turpmāk piešķiramas lielākas tiesības valsts prezidentam, nodrošināma netraucēta izpildvaras darbība, novēršama Saeimas jaukšanās valdības darbā. Izskaužamas daudzās partijas. Radāma nevis teorētiska, bet patiesa, latviešu dzīvei atbilstoša, demokratiska satversme, kur likumdošana, izpilde un tiesu varas līdzsvarotas tā, ka viena otrai nevar uzkundzēties. Satversmes reforma izdarāma atbrīvotā Latvijā demokrātiskā ceļā.

6) Jālikvidē īpašumu nacionālizācija un jāatjauno privātīpašuma tiesības.

7) Jālikvidē atbrīvotās Latvijas skolas un kultūras dzīvē Maskavas komunistu ietekme.

Partija ar saviem delegātiem piedalās Komitejas Latvijas brīvībai un LAK Eiropas centra darbā. Zviedrijas nodaļa ir piedalījusies arī ZLCP nodibināšanā un 1956. un 1958. g. ar savu sarakstu tās padomes vēlēšanās.

Latvijas jaunsaimnieku un sīkgruntnieku partija (LJSP) savu darbību atjaunoja 1947. g. Vācijā sava dibinātāja un līdera Ad. Bļodnieka vadībā. Tagad tās CV sēdekļis atrodas Amerikā. LJSP ir vienīgā latviešu politiskā partija trimdā, kas ieguvusi svešas valsts apstiprinājumu savai darbībai. Tā 1950. g. apstiprināta ASV tieslietu ministrijā ar nosaukumu Latvijas jaunsaimnieku un sīkgruntnieku agrārpartija.

Partijas Centrālās padomes trimdā priekšsēdis ir G. Brīviņš (Kanadā), CV priekšsēdis — A. Bļodnieks (ASV) un ģenerālsekretārs — R. Kronbergs (Kanadā).

Partijas mērķi un uzdevumi trimdā ir izteikti partijas vadības 1950. g. 27. septembra uzsaukumā *): *»Izkopt un stiprināt zemniecībā demokratisko ideoloģiju un kopot spēkus Latvijas brīvības izcīņai, latviskās apziņas un kultūras nostiprināšanai.«* Skat. arī iepriekš citēto partijas līdera A. Bļodnieka deklarāciju.

Partija ir Starptautiskās zemnieku apvienības (*»Zaļā internacionāle«*) locekle. Tā ar saviem delegātiem piedalās Komitejā Latvijas brīvībai un tikai formāli arī LAK Eiropas Centra darbā. Nerēgulāri izdod žurnālu *»Zemes Balss«*.

*

Visgrūtāk dažādu iemeslu dēļ ar darbības atjaunošanu trimdā ir veicies *Kristīgo zemnieku un katoļu partijai* (KZKP), lai gan tās vadītāju bij. Saeimas vicepriekšsēdi bīskapu J. Rancānu viena daļa trimdas saimes uzskata par augstāko Latvijas brīvvalsts reprezentantu — Valsts prezidenta vietas izpildītāju. Partijas pārstāvji trimdas pirmajos gados aktīvi piedalījās Latvijas CP un LNP darbā, vēlāk kādu laiku arī Komitejas Latvijas brīvībai darbā un tās Zviedrijas un Anglijas nodaļas LAK Eiropas centra darbā. Zviedrijas nodaļa piedalās arī Zviedrijas LCP un Kanādas nodaļa Latviešu politisko partiju biroja darbā.

*) *»Zemes Balss«* 1950. g.

P. Bērziņš,
dz. 1893. g.
Tagad trimdā ASV.

Tikai 1957. g. beigās partija publicēja savu pirmo oficiālo deklarāciju — partijas platformu trimdā. Tanī starp citu teikts:

»Mūsu uzdevums ir ar visu sirdi iet cīņā par komunistu briesmu darbu atmakošanu Brīvajā Pasaulē un sabiedriskās domas iespaidošanu par apspiesto tautu atbrīvošanu no komunistu jūga. Šodien mēs nevaram prātot, kas mēs būsim un kādi pienākumi mums būs brīvajā Latvijā. Tā vēl ir jāizcīna un šīs cīņas ideja lai stāv augstāk par mūsu maznozīmīgām pārejoša rakstura personīgām domām. Kad Latvija būs brīva, tad katrs sev tur atradīs piemērotu darbu un vietu.

Partijas vadība par savu augstāko mērķi stādījusi centienus tautiešos modināt lielāku politisku interesi par mūsu tautas brīvības cīņu, un pieliks visas pūles šim darbam apvienot visus latviešu katoļus, kam pieņemama partijas trimdas platforma:

KZKP trimdā ir politiska partija un tā balstās uz brīvās neatkarīgās Latvijas satversmi. Tās līderis ir Viņa Ekselence Bīskaps Jāzeps Rancāns. Trimdā partija savu darbību attīsta galvenā kārtā:

- 1) Cīņai par brīvas un neatkarīgas Latvijas atjaunošanu un
- 2) Lai brīvas, neatkarīgas demokratisks Latvijas iekārta dibinātos uz kristīgās morāles un ētikas principiem.

Āugstāk minēto mērķu sasniegšanai partija iekļaujas un sadarbojas ar Viduseiropas kristīgo demokrātu partiju kustību un kopā ar citām brīvās Latvijas pilsoniskām zemnieku partijām veido Zemnieku bloku. Darbības sekmīgai attīstīšanai uz vietām dibina nodaļas visā Brīvajā pasaulē.«*)

Kristīgu zemnieku un katoļu partijas CV trimdā priekšsēdis ir P. Bērziņš (ASV) un sekretārs Dr. B. Čevers (Kanadā). Partijas Zviedrijas nodaļa Stockholmā izdod laikrakstu »Māras Zeme« J. Dērvienika un V. Kraukļa vadībā.

*

Pēdējās trīs partijas 1956. g. 7. augustā apvienojās Latviešu zemnieku blokā. Dibināšanas deklarācijā teikts:

»Lai sekmīgāki organizētu cīņu par Latvijas neatkarības atgūšanu, lai kā vienota latviešu zemnieku pārstāvība piedalītos starptautiskās zemnieku institūcijās, lai radītu stipru politisko kodolu, kas izkoptu un stiprinātu kristīgo morāli un demokratiskos parlamentārisma principus, sevišķi jaunatnē, lai sistēmatiski pētītu agrāro attīstību okupētā Latvijā, lai tālāk nostiprinātu ceļus kopējai zemnieku ideoloģijai un sadarbībai tagad un nākotnē, nodibinājas un darbojas Latviešu Zemnieku Bloks.

Latviešu Zemnieku Bloka dibinātāji ir: Latviešu Zemnieku Savienība, Latviešu Jaunsaimnieku Agrārpartija un Latgales Kristīgo Zemnieku Partija.

Latviešu Zemnieku Bloks nav noslēgta grupa, bet tā sadarbosies ar citām organizācijām un politiskiem nogrupējumiem, ja to mērķi un darbība saskaņojama ar Latviešu Zemnieku Bloka pamatideju par Latvijas atbrīvošanu, demokratisks iekārta, brīvības un tiesību atjaunošanu, respektējot tautas gribu un privātīpašuma tiesību atzīšanu kā laukos, tā pilsētās.

Latviešu Zemnieku Bloks uzskata 1922. gada Satversmi par

*) »Māras Zeme« 1957. g. nr. 15/16.

spēkā esošu līdz jaunai, tautas gribai un apstākļiem atbilstošas satversmes pieņemšanai.»

Pirmais LZB prezidijs ievēlēts darbības atklāšanas sēdē 1957. g. 4. maijā Ņujorkā. Tā sastāvā ieiet no LZS — A. Klīve, A. Bērziņš, A. Rumpēters un E. Leimanis, no LKZKP — J. Rancāns, O. Rancāns, B. Čevers un P. Bērziņš, un no LJSAP — Ad. Bļodnieks, A. Ozoliņš, A. Dzirkalis un P. Mantnieks.

*

Ar darbības atjaunošanu nav īsti sekmējies otrai lielākai Latgales partijai — *Latgales zemnieku progresīvai apvienībai*, kas pēdējā Saeimā pirms sašķelšanās bija sestā lielākā latviešu partija. Daļa tās agrāko darbinieku — (Rubuļa grupa) Zviedrijā un Kanadā bloķējās ar Latvijas kristīgo zemnieku un katoļu partiju. Šais zemēs tad arī kādu laiku pastāvēja šo abu agrāko partiju bloks ar nosaukumu — Latgales katoļu un demokratisko zemnieku bloks, bet ideoloģisku, taktisku un personālas dabas domstarpību dēļ tas Zviedrijā izira jau 1956. g. un Kanadā 1957. g. beigās.

*

1952. g. laikrakstos pavīdēja ziņas arī par kāda Latgales demokrātu kluba resp. *Latgales demokrātu savienības* pastāvēšanu ar mērķi vienot Latvijas atjaunošanas darbam bijušos Latgales demokratisko partiju biedrus, sabiedriskos darbiniekus un pārējos latgaliešus ar demokratisku pārliecību. Tā neesot jauna partija, bet agrāko Latgales demokratisko partiju turpinājums »jaunā organizatoriskā formā«. Esot nodaļas Zviedrijā, Vācijā un Amerikā. Bet vairāk par šo partiju nekas nav dzirdēts. No šīs grupas izdotā laikraksta »Latgola« un žurnāla »Dzeive« ir jāsecina, ka noticis nesekmīgs mēģinājums dibināt jaunu progresīvu latgaliešu partiju, līdzīgu Latvijas valsts dibināšanas laikā Fr. Kēmpa vadītai Latgales darba lauku partijai un vēlākai J. Trasūna Progresīvai zemnieku partijai.

*

Septītās lielākās partijas agr. Saeimā — *Kristīgās apvienības* nedaudzie atlikušie darbinieki trimdā agr. Saeimas deputāta prāvesta Dr. V. Sandera vadībā gan no gadījuma uz gadījuma parāda zināmu aktivitāti, bet nav centušies atjaunot partijas darbību, kamdēļ to tagadējā politiskā stāja ir neskaidra. Ir zināmi norādījumi, ka tā, ja vispār vairs kādreiz darbību atjaunos, izveidosies par kristīgi liberālu partiju, pēc kādas faktiski nav nekādas vajadzības, jo pastāv jau Liberāļu apvienība.

Agrākā deputāta Dr. V. Sandera izraudzīti Kristīgās apvienības pārstāvji piedalās vienīgi Kanadā nodibinātajā Polītisko partiju birojā.

*

Priekšdarbus agrākās A. Berga un L. Ausēja vadītās *Latviešu nacionālās apvienības* darbības atjaunošanai pirmajos trimdas gados pasāka LNA bij. valdes loceklis mag. oec. P. Ašmanis kopā ar dažiem citiem Zviedrijā dzīvojošiem LNA agr. darbiniekiem, bet Ašmaņa priekšlaicīgā nāve 1952. g. šo nodomu pārtrauca un jau izstrādātais apvienības trimdas programmas projekts palika neiedzīvināts.

*

Ir nožēlojami, ka nacionālās pilsonības grupas, kas agrākās Saeimās bija apvienojušās Nacionālā un vēlāk Darba blokā, nav varējušas apvienoties līdzīgi progresīvās pilsonības grupām Liberālā apvienībā un trijām zemnieku partijām Latviešu zemnieku blokā. Pirmajos trimdas gados ir gan bijuši mēģinājumi arī šai virzienā, bet tie dažādu iemeslu dēļ nav devuši panākumus. Vairumam šo grupu nekad agrāk nav bijis ne noteiktas politiskas programmas, ne arī organizatoriskas vienības un vēlētas vadības. Tās balstījās uz apolītiskām, citiem mērķiem dibinātām organizācijām. Tā tas bija arī ar lielāko šo bloku grupu — Kristīgo apvienību. Izņēmums te bija vienīgi jau pieminētā Nacionālā apvienība, kas vienīgā no šīm grupām Latvijas brīvvalsts laikā bija reģistrēta kā politiska partija ar saviem statūtiem, politisko programmu un biedru vēlētu vadību.

Būtu liela aplamība atjaunot darbību visām sešām nacionālās pilsonības grupām, kas agrāk ietilpa Nacionālā un Darba blokā. Bet var gan nožēlot, ka šo grupu agr. darbinieki un simpatizētāji nav trimdā apvienojušies vienā lielā politiskā grupā, teiksim ar Nacionālā bloka nosaukumu. Ja tas būtu noticis, tad varētu uzskatīt latviešu trimdas saimes politisko diferenciāciju pozitīvā nozīmē par noslēgušos. Tas visā trimdas politiskā dzīvē ienestu lielāku noteiktību un pavērtu arī ceļu visu mūsu politisko spēku apvienošanai viena vienīga mērķa — Latvijas atbrīvošanas sasniegšanai.

Tas būtu arī vēlāk liels ieguvums atbrīvotās Latvijas politiskās dzīves atsākšanai un mazinātu bažas par neskaitāmu partiju rašanos. Pie četrū (sociāldemokrati, liberāļi, zemnieki un konservatīvie) resp. sešu, pieskaitot Latgales katoļus un progresistus, partiju sistēmas nebūtu vairs pamata runāt arī par neskaitāmām partijām. To skaita ierobežošana ar dažādiem pārspīlētiem noteikumiem vēlēšanu likumā, kā to ieteic mūsu agrākās lielākās partijas, ir netaisnīga un nedemokratiska, sevišķi pie proporcionālās vēlēšanu sistēmas.

CITAS POLITISKĀS INSTITŪCIJAS TRIMDĀ

Tūlīn pēc Vācijas kapitulācijas 1945. g. lielākos Latvijas bēgļu centros Vācijā bija nodibinājušās *Latviešu nacionālās komitejas* bēgļu apgrūpes jautājumu kārtošanaī. To pārstāvji 1946. g. rudenī nodibināja *Latviešu centrālo komiteju* (LCK) ar prof. K. Kundziņu kā priekšsēdi un profesoriem Fr. Gulbi un A. Švābi kā locekļiem. Tā pēc dažiem mēnešiem noorganizēja pašu bēgļu vēlētu *Latviešu centrālo padomi* (LCP*), kas savukārt kopā ar lietuvju un igauņu bēgļu centrālām organizācijām nodibināja *Baltijas centrālo padomi* kā Britu kontrolkomisijas padomdevēju organu.

Latviešu Centrālās Padomes statūtu 1. pants nosaka, ka:
»LCP ir latviešu trimdas kopības centrālā pārstāvība un pārstāv tās dalībniekus neatkarīgi no viņu politiskās pārliecības un ticības vai piederības pie kādas arodu vai sabiedrības grupas. Tās izpildu organs ir LCK«.

LCP un LCK īsā laikā izveidojās par ļoti aktīvu un autoritātīvu latviešu bēgļu organizāciju, kas sekmīgi kārtoja ne tikai bēgļu aprūpes jautājumus un pārstāvēja ap 120.000 lielu latviešu bēgļu masu Rietumu sabiedroto iestādēs, bet tiecās līdzrunāt arī Latvijas nākotnes, t. i. tīri politiskos jautājumos, kas nepavisam nepatika Latvijas CP. Sākās rivālizācija, kas noveda pie Latvijas CP noraidošās nosājas maiņas pret sadarbību ar bēgļu vēlētajām organizācijām. Tā ierosināja »kopīgi radīt visu Vācijā darbojošos organizāciju apvienotāja centra dibināšanu, kas saskaņotu viņu darbību, novērstu paralēlismu un izteiktu visas latviešu tautas gribu«.**) Šīs nostājas maiņas

*) Nav sajaucama ar Latvijas centrālo padomi.

**) Neskaidrs te, kas bija domāts ar jēdzienu »visas latviešu tautas«. Tautas padome 1918. g. un vēlāk Satversmes sapulce un Saeima bija ne tikai latviešu vien, bet visas Latvijas tautas t. i. visu Latvijas pilsoņu pārstāvības organi. Arī Latvijas 1922.

un ierosinājuma rezultātā pēc garākām sarunām 1948. g. jūlijā Eslingenā nodibinājās *Latviešu nacionālā padome* (LNP) ar 55 locekļiem. Tos izraudzīja 26 organizācijas: Latviešu CP — 12, Latvijas CP resp. 5 agr. lielākās politiskās partijas — 12, 6 kaŗavīru organizācijas — 12, 4 lielāko konfesiju vadītāji — 4, t. s. »kurzemnieki« — Liepājā 1945. g. aprīlī nodibinātā Tautas padome un pagaidu valdība — 3, un 9 citas organizācijas — 12 locekļus.

Bez tam bija paredzēti vēl 15 atsevišķu zemju delegāti no zemēm, kuŗas nav pārstāvētas Latviešu CP, pēc kvotes: 1000-2000 — 1 delegāts, 2001-5000 — 2 delegāti un vienam delegātam no katriem tālākiem 5000 tautiešiem.

1948. g. 8. septembrī pieņemto LNP statūtu pirmie 3 panti nosaka, ka:

1) *Latvijas atbrīvošanai un latviešu organizāciju sadarbībai nodibinās Latviešu nacionālā padome.*

2) *Padomē var piedalīties ar saviem delegātiem latviešu organizācijas, kas atzīst 1922. g. Latvijas satversmi par spēkā esošu.*

3) *LNP darbojas, neskarot tiesības, kādas saskaņā ar Latvijas valsts 1922. g. satversmi ir valsts augstākiem organiēm vai kādas Latvijas valdība ir piešķīrusi ārkārtējo pilnvaru nesējam.*

LNP prezidijā ievēlēja: J. Celmu (priekšsēdis), V. Janumu, I. Lavenieku, A. Klīvi, V. Bastjāni, R. Liepiņu, A. Endziņu, V. Lambergu un L. Bērziņu (vēlāk prāv. J. Kullīti). Šādā sastāvā prezidijs darbojās visu padomes pastāvēšanas laiku — 3 gadus, līdz 1951. g. oktobrim.

g. satversme runā ne par latviešu tautu, bet par Latvijas tautu. Tādēļ, ja runājam par institūcijām, kas varētu pārstāvēt agrākās Latvijas brīvvalsts iedzīvotājus — visus Latvijas valsts pilsoņus, tad jārunā par Latvijas tautu, jo Latvijā bez latviešiem dzīvoja un dzīvo vēl arī tagad minoritātes, kuŗas tāpat kā mēs, latvieši, ilgojas pēc brīvas Latvijas. Ir netaisni un aplami tās aizmirst vai ignorēt. Ar to Latvijas lietai nav pakalpo-

Diemžēl, padomes darbība šais 3 gados nebija sevišķi sek-mīga. Trūka autoritāt, darba mākas un vadītāju ideju, trūka arī līdzekļu, un, galvenais, trūka savstarpējās uzticības un vienprātības politiskos jautājumos. Visam tam par iemeslu bija politiskiem uzdevumiem nepiemērotā organizācijas struktūra un personālais sastāvs.

1951. g., pēc lielās izceļošanas no Vācijas, nācās radikāli pārkārtot ne tikai bēgļu aprūpes organizācijas, bet vēl vairāk arī politiskās institūcijas. Tādēļ 1951. g. izvērtās par lielu pār-maiņu gadu visā trimdas sabiedriskajā un politiskajā dzīvē. Bēgļu skaitam Vācijā samazinoties no apm. 120.000 uz kādiem 20.000, Vācija kā latviešu trimdinieku sabiedriskais un politis-kais centrs zaudēja savu nozīmi. Vācijas Latviešu CP līdzīgas pašu trimdinieku vēlētās organizācijas nodibinājās: Anglijā — LNPL, ASV — ALA, Kanadā — LNAK, Austrālijā — LAA u. t. t. Visu šo atsevišķo kontinentu un zemju organizāciju mērķis un uzdevumi bija vienādi — saskaņot latviešu organi-zāciju darbību, runāt visu attiecīgā zemē dzīvojošo latviešu vārdā un veikt uzdevumus, kas nav atsevišķu biedrību un draudžu spēkos. Bet Amerikas LA priekšsēdis prof. P. Lejņš kādā runā 1955. g. Vašingtonā paskaidroja: »ALA, cik tālu tā sastādās no ASV pilsoņiem, nevar būt par ārzemju, šai gadī-jumā Latvijas aģentu«. Līdzīgā situācijā atrodas arī daudzu citu zemju latviešu organizācijas.

Lai arī šī atziņa formāli ir pareiza, tā tomēr nekādā gadī-jumā nevar būt par šķērslī trimdinieku politiskai aktivitātei Latvijas labā. Ir jāatrod vienīgi dotajiem apstākļiem piemēro-tākais mūsu politisko spēku organizēšanas un aktivitātes iz-pausmes veids. Ka tas ir iespējams, starp citu rāda arī dažu mūsu agrāko politisko partiju pastāvēšana un darbība kā Ei-ropā, tā Amerikā. Pie kam ASV viena no tām, kā minēts, ir pat oficiāli reģistrēta kā Latvijas politiskā partija. Faktiski trimdinieku vēlētās pārstāvības jau arī veic lielu politisku dar-bu Latvijas brīvības labā. Dažkārt trūkst vienīgi ar pārējām trimdinieku politiskām institūcijām saskaņotas rīcības. Bet tā ne katrreiz trimdinieku vēlēto pārstāvniecību vaina.

1951. g. maijā Ņujorkā pie Brīvās Eiropas Komitejas nodibinājās Latviešu konsultatīvā kopa, kas vēlāk pārdēvējās par *Komiteju Latvijas Brīvībai* (KLB). Brīvās Eiropas Komiteja ir 1949. g. nodibinātās privātas organizācijas globālai cīņai pret komūnismu »Krusta kašs par brīvību« (Crusade for Freedom) apakšorganizācija. Tā saziņā ar ASV Ārlietu departamentu materiāli atbalsta dažādus padomju varas apspiesto Eiropas tautu iestādījumus.

Formāli šīs konsultatīvās kopas nav apspiesto tautu trimdinieku politisko vai citu organizāciju pārstāvības, bet gan permanenta rakstura darba orgāns savu zemju atbrīvošanai no komunistu jūga, un tās sadarbojas ar visiem saviem tautiešiem un to organizācijām trimdā.

Latviešu konsultatīvai kopai nodibinoties, tās priekšsēdis Dr. V. Māsēns paskaidroja:

— Sarunās ar BEK noskaidrojās, ka vissekmīgākais sadarbības veids būtu, izveidojot no Latvijas politiskiem un diplomātiem darbiniekiem trimdā kopu, kas varētu sniegt padomus Brīvās Eiropas Komitejai jautājumos par kuņiem tā interesējas sakarā ar tās globālo cīņu pret komūnismu, un kas reizē darbotos Latvijas atbrīvošanas laukā. Vadoties no savas līdzšinējās pieredzes un sadarbības ar citu tautu grupām, BEK izšķīrās ne par politisku partiju vai nogrupējumu pārstāvju kopu, bet gan par darba grupu, kuņas locekļi var sastrādāt savā starpā un spēs sekmīgi darboties Latvijas atbrīvošanas labā no komūnisma jūga. —*)

Neskatoties uz šo deklarāciju, kopa tomēr sastādījās no lielāko veco politisko partiju pārstāvjiem ar bij. diplomātu Dr. V. Māsēnu kā priekšsēdi.

KLB satāv no pieciem (līdz 1958. gadam no septiņiem locekļiem), kuņus izrauga Latvijas sūtnis Vašingtonā un apstiprina Brīvās Eiropas komiteja, kuņa arī atalgo komitejas locekļus. KLB ir vienīgā trimdas politiskā organizācija, kuņas locekļi nav vēlēti, bet iecelti un saņem algu. 1960. g. KLB darbo-

*)»Latvju Žurnāls« nr. 4/5, 1951/52. g.

jās A. Bļodnieks (LJSAP), A. Klīve (LZS), K. Dzīlleja (LZDSP), V. Hazners (DV) un V. Māsēns (bezpart.) Bez algas komitejā kā kasieris darbojas A. Bērziņš (LZS). Tā kā arī V. Hazners ir LZS biedrs, tad komitejā faktiski ieiet četri pārstāvji no divām zemnieku partijām, bet neviens katoļu, liberālās un konservatīvās pilsonības pārstāvis. Sava vienpusīgā sastāva un arī citu iemeslu dēļ, diemžēl, komiteja nav varējusi attīstīt kaut cik plašāku darbību. Tā izdod 4 reizes gadā rakstu krājumu »Latvijas Brīvībai« un kopā ar igauņu un lietuvju komitejām angļu un spāņu valodās 3 reizes gadā žurnālu »The Baltic Review«.

*

Eiropas brīvo zemju latviešu trimdas organizāciju pārstāvji 1951. g. 31. jūlijā Londonā nodibināja *Latvijas atjaunošanas komitejas Eiropas centru* (LAK EC) 30 locekļu sastāvā ar mērķi — Latvijas neatkarības atjaunošana. Dibinātāji cerēja, ka tādi pat LAK centri izveidosies arī citos kontinentos. Tas tomēr nenotika.

Starplaikā starp EC 1. un 2. kopsapulci tā prezidijs bija panācis vienošanos par līdzdalību arī ar četrām politiskām partijām, apsolut tām 10 no 30 delegātu vietām, kā arī 1/3 locekļu prezidijā. Pēc šīs vienošanās, ko EC delegātu kopsapulce apstiprināja 1952. g. decembrī, EC delegātu sastāvā ieiet pārstāvji no LNP Lielbritānijā — 5, LCP Vācijā — 5, Zviedrijas LCP (ar 1956. g.) — 2, Beļģijas LNK — 1, Šveices LA — 1, LA Francijā — 1, Dānijas LNK (ar 1957. g.) — 1, Holandes LNK — 1, LPK Itālijā — 1, LPK Norvēģijā — 1, LA Austrijā — 1 un no politiskām partijām, kuŗām pēdējā Saeimā bijuši mazākais 5 deputāti — 10 delegāti: Sociāldemokrātu partijas — 3, Zemnieku savienības — 2, Liberāļu apvienības — 2, Latvijas katoļu un demokratisko zemnieku bloka — 2 un Jaunsaimnieku un sīkgruntnieku partijas — 1. Ārpusē ir palicis agr. Darba bloks (Saeimā bija 6 deputāti) un minoritātes. LAK EC prezidija priekšsēdis līdz 1958. g. bija A. Alksnītis, pēc tam A. Abakuks.

Ja LAK EC no politiskām partijām ieietu arī labais spārns (konservatīvie) un ev. arī minoritāšu pārstāvji, tā uzbūvi varētu uzskatīt par laimīgi atrisinātu, un atliktu vienīgi vēlēties, lai šīs organizācijas darbība būtu iespējami plaša un aktīva, ko diemžēl, par pirmajiem 9 darbības gadiem grūti liecināt. Arī ārkārtējo valsts pilnvaru turētāja Latvijas sūtņa Lielbritānijā, atbalsts šai organizācijai varēja būt jūtamāks.

LAK EC statūtu 1. pants nosaka, ka:

»LAK EC ir augstākā latviešu pārstāvība brīvajā Eiropā kopēju nacionāli politisku interešu sargāšanai un cīņai par Latvijas atjaunošanu.«

2. pants: »LAK EC mērķis ir cīņa par neatkarīgu demokrātisku Latvijas valsti, atbilstoši Latvijas republikas satversmes pamatprincipiem un respektējot Latvijas nacionālās valdības izdotās ārkārtējās pilnvaras. Šīs cīņas pamatā liekama prasība par politiskām brīvībām, sociālu taisnību un starptautisku sadarbību.«

Šie LAK EC mērķi vēl tālāk precizēti 4. sesijas 1956. g. maijā pieņemtajā rezolūcijā:

»LAK EC nolemj savā darbā izmantot visas iespējas un pielikt visas pūles nolūkā:

1) izbeigt Latvijas okupāciju, izvēkt no tās Padomju savienības bruņotos spēkus, policijas un partijas aparātu, un aizvēkt Maskavas ielikto leļļu valdību;

2) pārtraukt politiskās apcietināšanas, autochtono iedzīvotāju deportācijas un citas latviešu tautas eliminēšanas akcijas, neatkarīgi no izkārtnes, ar kādu tās notiktu;

3) atbrīvot un nogādāt atpakaļ uz dzimteni visus Latvijas pilsoņus un latviešus, kas atrodas apcietinājumā vietās, vergu darbos vai spaidu kārtā nometināti uz dzīvi Padomju savienībā;

4) atjaunot visas pilsoniskās brīvības un radīt apstākļus, lai Latvijas pilsoņi vispārējās, tiešās un aizklātās vēlēšanās varētu izteikt savu patieso gribu un noteikt nākamo valsts iekārtu saskaņā ar demokratiskiem principiem.

Bet, diemžēl, kā jau pieminējām, EC līdzšinējās darbības kapacitāte nav tāda, kas »izmantotu visas iespējas un pieliktu visas pūles« rezolūcijā izteiktā sasniegšanai. Liels trūkums ir arī tas, ka EC nav savas informācijas darba veicējas nozares.

Nacionālo fondu Skandināvijā par tādu uzskatīt nevar. Fonds ir patstāvīga un no EC neatkarīga sabiedriska organizācija ar savu biedru vēlētu vadību.

1960. gada LAK EC kopsapulcē Jaunsaimnieku un sīkgruntnieku partija ir paziņojusi, ka partija līdz turpmākam EC darbā nepiedalīsies, bet par pilntiesīgiem locekļiem ir uzņemti Latviešu Nacionālais Fonds Skandināvijā un Eiropas Latviešu Jaunatnes apvienība.

*

Tūlīņ pēc lielās latviešu bēgļu izceļošanas no Vācijas akūts kļuva jautājums par visas brīvās pasaules latviešu apvienības dibināšanu, kas būtu pietiekami autoritatīva pārstāvēt visu latviešu tautas daļu trimdā un vadīt cīņu par Latvijas tautas un valsts brīvības un neatkarības atgūšanu. Par to sevišķi iestājās Zviedrijas u. c. Eiropas brīvo zemju latviešu trimdinieki. Diemžēl, pavisam mazu interesi par to izrādīja ASV latviešu vadītājas personas, sevišķi KLB un agrāko politisko partiju aprindas. Tomēr pēc ilgām un bieži vien neauglīgām sarunām atsevišķo zemju centrālo organizāciju viedokļu saskaņošanā, 1956. gadā *Brīvās pasaules latviešu apvienības* (BPLA) dibināšanas jautājums bija novadīts līdz tās valdes izraudzīšanai. Uz vienošanās pamata BPLA valdē Amerikas LA jādod priekšsēdis un 2 locekļi, LAK Eiropas Centram — 3, Kanadas LNA — 2, LA Austrālijā — 2 un Dienvidamerikas latviešu organizācijam — 1 valdes loceklis. No dibināšanas dienas BPLA priekšsēdis ir Amerikas LA priekšsēdis prof. P. Lejiņš un viņa vietnieks — pulkv. V. Janums (Eiropā).

BPLA pamatuzdevumi ir:

1) būt par organizāciju, kas īsteno latviešu pasākumus, kuŗi sniedzas pāri vienas zemes vai viena kontinenta robežām un attiecas uz latviešu tautas daļu brīvajā pasaulē

*Prof. P. Lejiņš,
dz. 1909. g.
Kopš 1940. g. dzīvo ASV.*

2) būt par ieroci, kas kalpo latviešu (atkal ne Latvijas) tautas interešu aizstāvēšanai, brīvības atgūšanai un neatkarības izcīnīšanai, un

3) būt par simbolu latviešu vienībai visā pasaulē.

Diemžēl, tomēr vēl līdz pat 1960. g. rudenim BPLA nebija uzsākusi nekādu konkrētu darbību 1. pantā izteikto uzdevumu virzienā, tā kā pastāv nopietnas bažas, ka tā arī paliks tikai par »simbolu latviešu vienībai«, kā to vēlas daļa mūsu agrāko politisko darbinieku un arī dažas Amerikas latviešu aprindas.

Šķiet, ka pielaista kļūda par apvienības centru izraugot ASV un nevis Eiropu. Jo 1) Latvija pieder pie Eiropas un tās liktenis izšķirsies ne Amerikā, bet Eiropā. ASV gan ir lielākais militārais spēks brīvajā pasaulē šobrīd un paliks arī nākotnē, bet tautu un valstu likteņi izšķīrās ne tikai kaujas laukos, bet vēl jo vairāk pie diplomātu konferenču galdiem, kā tas notika arī šī kara beigu cēlienā. Tādēļ gala rezultātā mums liktenīga būs ne tik daudz ASV, kā Eiropas brīvo valstu nostāja, tāpat kā tas bija 1918.—1920. g. Šī atziņa nebūt nemazina ASV pašreizējās nostājas lielo nozīmi Latvijas būt vai nebūt jau-

tājumā. Šobrīd tā ir ar izšķirošu nozīmi. ASV bija viena no pēdējām, kas atzina Latvijas neatkarību de jure un šobrīd tā ir starp pēdējām, kas šo atzīšanu uztur spēkā. Bet ar šo mums labvēlīgo deklaratīvo nostāju vien Latvija nekļūs brīva. Būs nepieciešams Eiropas valstu reāls akcepts. Tādēļ Eiropa ir un būs mūsu nacionālās cīņas pirmā līnija.

2) Mūsu tautiešu asimilēšanās process Amerikā ir daudz straujāks un tālākejošāks nekā tas ir citās zemēs. Ātri uzplaukušā amerikāņu materiālisma un uz tā pamatotā patmīlībā un pārākuma apziņā cilvēki gan ir palikuši ar latviešu asinīm, bet amerikānisku garu un dvēseli. Tas tīri dabīgi ietekmē arī Amerikas latviešu domāšanas procesu un stāju ne tikai nacionālpolitiskos jautājumos vien. Tā sekas tad arī rezultējušās atziņas: »Mēs esam amerikāņi ar latvisku izcelsmi«; »Mēs kā Amerikas pilsoņi nevaram būt par Latvijas aģentu« u. t. t. Šai ziņā sāk iezīmēties zināma plaša starp Amerikas un pārējās brīvās pasaules, sevišķi Eiropas, latviešiem.

*

Ļoti pozitīvi ir vērtējama 1954. gadā Ņujorkā nodibinātās *Apspiesto Eiropas tautu asamblejas* (ACEN-Assambly of Captive European Nations) darbība. Šo asambleju veido 9 padomju varas apspiestās Eiropas tautas (Albānija, Bulgārija, Čehoslovākija, Igaunija, Latvija, Lietuva, Polija, Rumānija un Ungārija) caur savām Brīvības komitejām, kas izrauga to nacionālās delegācijas, katrai tautai 16 locekļu sastāvā. Latviešu delegācijā 11 locekļi ir no latviešu trimdiniekiem ASV, 3 no Eiropas un pa vienam no Kanadas un Austrālijas. Tos izrauga KLB saziņā ar sūtņiem, attiecīgo zemju trimdinieku centrālajām organizācijām un BPLA. Bez tam savus pārstāvjus sūta vēl arī dažas starptautiskas organizācijas, piem. Straptautiskā zemnieku ūnija, Sociālistu ūnija, Brīvo arodbiedrību ūnija u. c.

ACEN ir domāta kā forums, no kuŗa jāatskan apspiesto tautu centieniem un gribai — leģitīmai prasībai pēc brīvības. To ACEN arī sekmīgi veic.

*ACEN 1. prezidents
Dr. V. Māsēns,
dz. 1902. g.*

Asamblejas pastāvīgais sēdeklis ir Ņujorkā, bet atsevišķas sesijas tā notur arī Eiropā. 1956. g. februārī ACEN ģenerālkomisija nolēma nodibināt Parīzē, Londonā un Bonnā asamblejas sekretariātus ar uzdevumu nodibināt un uzturēt kontaktu ar politiskajām aprindām un presi attiecīgās zemēs. Bet, diemžēl, šis lēmums vēl līdz pat 1960. gadam nebija pilnībā realizēts.

Asamblejai ir delegācijas vai pārstāvji Parīzē, Londonā, Bonnā, Romā, Stokholmā, Sidnejā, Montevideo, Buenos Airesā, Briselē, uc. Eiropas padomē Asamblejai ir novērotāja tiesības.

Četrus gadus no dibināšanas dienas, līdz 1958. g. rudens sesijai, ACEN prezidents (galvenās komisijas priekšsēdis) bija latviešu delegācijas vadītājs Dr. V. Māsēns. 1958. g. rudens sesija grozīja ACEN statūtus tādi, ka turpmāk galvenās komisijas priekšsēdis ievēlams uz vienu gadu un nav pārvēlams otram sekojošam periodam. No latviešu delegācijas galvenajā komisijā darbojas V. Māsēns, juridiskā — A. Klīve, sociālā — A. Bļodnieks, kultūras — V. Hāzners un informācijas komisijā — A. Bērziņš.

*

Visus uzdevumus, kas veicami latviešiem trimdā varam viegli iedalīt trīs lielās grupās: politiskie, kultūrālie un palīdzības. Katrs no šiem uzdevumiem prasa cilvēkus ar speciālām kvalifikācijām, un katram no tiem ir savas darba metodes. Jau tādēļ vien visus šos uzdevumus nevar sekmīgi veikt viena kopīga organizācija un vieni un tie paši cilvēki. Katra šī uzdevuma veikšanai ir vajadzīga sava īpaša organizācija, kuŗas struktūra un līdz ar to arī personālais sastāvs jāveido atbilstoši tām prasībām, kādas uzstāda veicamais uzdevums.

Politisku organizāciju pirmais un galvenais uzdevums ir politika, dotajos apstākļos — Latvijas atbrīvošanas un atjaunošanas politika. To nevar vadīt un veikt citiem uzdevumiem dibinātu kultūras un palīdzības organizāciju darbinieki. To apliecināja LNP Vācijā, to apliecina dažādas citas vēlāk dibinātas padomes, centri un komitejas ar savu maz sekmīgo darbību politiskā laukā.

Tādas politiskās institūcijas sastāvā, lai tā būtu maksimālās kapacitātes spējīga, ir jābūt visiem mūsu politiskiem strāvojumiem no sociāldemokrātiem līdz kounservātiem, bezpartejiskos darbiniekus ieskaitot. Kādā organizatoriskā formā to panākt, ir labas gribas vadītas vienošanās jautājums. Bet, diemžēl, šīs labās gribas arvien ir trūcis. Pirmā kārtā jātiek pāri vēl arvien pastāvošam politisko partiju un trimdinieku vēlēto pārstāvību pretešķībām un duālītai darbībā. Trimdinieku pārstāvību darbībā jāpiedalās arī mūsu politiskiem nogrupējumiem. Tagad trimdā ir svarīgi ne tas, cik katrai partijai ir bijis deputātu pirms 25 gadiem, bet gan tas, cik tā var dot spējīgu politisku darbinieku tagad. Dažādu politisko nogrupējumu un veco un jauno darbinieku sadarbība ir pats galvenais priekšnoteikums sekmīgai politiskai darbībai trimdā.

Nav noliedzams, ka politiskās partijas kopā (kaut arī tikai kā mūsu agrāko partiju fragmenti) spēj rietumu demokrātijās iespaidīgāk runāt visas latviešu tautas vārdā, nekā politiski anonīmā trimdinieku masa. Bet tas nekādi nemazina citu trimdas organizāciju, sevišķi zemju pārstāvniecību, nozīmi trimdas dzīvē un cīņā par Latvijas brīvību. Tādēļ politiskām partijām

būtu ar vislielāko aktivitāti jāpiedalās arī atsevišķo zemju trimdinieku pārstāvniecību darbā. Tikai šīm divām institūcijām darbojoties visciešākā kontaktā un vienai otru atbalstot un papildinot, mēs maksimāli spēsim veikt tos uzdevumus, kādi gulstās uz brīvībā dzīvojošās latviešu tautas daļas. Līdz šim tas noticis tikai pa daļai.

Iniciatīvai šai virzienā ir jānāk no pašu politisko strāvojumu puses. Kamēr tas nenotiks, tikmēr būs grūti runāt par kaut kādu plānveidīgu no viena centra vadītu aktīvu politisku cīņu par Latvijas brīvības atgūšanu.

*

Nobeigsim šo grāmatas nodaļu un līdz ar to arī visu grāmatu ar laikraksta »Latvija« 1950. g. 1. jūnija numura ievadrakstā liktiem vārdiem, kas tikpat labi varētu būt teikti arī 1961. gadā:

— *Ar cieņu un atzinību pieminams darbs, ko Latvijas valsts labā šais desmit okupācijas gados veikuši valdības ārkārtējais pilnvarotais un latviešu nacionālpolitiskās organizācijas. Bet šīs dienas un tuvākā nākotne ir tik nepārredzama, draudīga ar pārsteigumiem, ka ikvienu var rosināt uz pārdomām — vai līdzšinējā spēku koncentrācija ir pietiekama? —*

PERSONU RĀDĪTĀJS

Abakuks A., 179	Balodis A., 144
Abuls M., 125	Balodis J., 66, 98, 100, 105,
145-148
Adamovičs L., 141, 145	Balodis K., 99, 124
Adamsons K., 72	Balodis, 27
Akurāters J., 36, 50, 55, 58
81	Bangerskis R., 145, 151
Alainis E., 106	Bankavs J., 50, 81, 113-114
Albāts H., 144	Barkāns V., 99, 116, 146
Alberings A., 107, 108, 144-
145	Barons Kr., 25-26
Albertiņa-Balode E., 123	Bastjānis V., 98, 132, 137,
144, 153, 156-157, 176
Albertiņš K., 58	Bauers E., 58, 79, 99, 113,
117, 144
Alksnītis A., 179	Baumanis K., 26
Alslebens A., 99, 121	Beldavs K., 99, 120, 145
Andersons A., 103	Bēnuss R., 56, 58, 77, 146
Andersons E., 128	Bērents B., 146
Ankipāns F., 98	Bērgis P., 112, 118, 144,
147-148
Annuss J., 99, 121, 144	Bergs A., 40-41, 44, 55, 57-
58, 81-82, 99, 101, 111,
122-123, 144, 173
Ansbergs J., 56	Bergs E., 99
Antons M., 44, 55, 77, 110	Bergsons J., 41, 58
Ampermanis J., 58	Berķis Kr., 145
Apinis D., 78, 114	Bērziņš Alfr., 123, 146, 167,
172, 174, 179, 184
Apsedēls-Apsītis A., 36	Bērziņš Andr., 145
Apsītis H., 146	Bērziņš J., 45
Arājs J., 145-146	Bērziņš J., 56
Arnīs-Runcis E., 36, 70, 77
110	Bērziņš L., 176
Aronietis P., 145	Bērziņš P., 170-172
Asaris H., 30, 56, 82	Bilmanis A., 155-156
Ašmanis P., 82, 123, 173	Bīne J., 127
Ausējs L., 99-100, 123,
145, 173	Birkenšteins F., 145
Auseklis, 25, 27	Birkerts P., 137
Auškaps J., 145	Birkhāns E., 123
Bāce R., 99, 118	Birznieks A., 144
Bachmanis K., 36, 44, 55,
99, 117, 118	

- Birznieks J., 144
Bisenieks G., 116
Bite E., 41, 56, 58-59, 112, 146
Blanks E., 50, 81
Blaumanis R., 40
Blauss P., 149
Bļodnieks Ad., 94, 98, 101, 113-114, 117, 144, 146, 150, 153, 156-157, 159, 169, 172, 179, 184
Bļodnieks K., 81
Blumbergs J., 65, 144-146
Bokalders J., 146
Brastiņš E., 127
Brauere Z., 124
Brauns-Jansons J., 28-30, 38, 70
Breikšs J., 98, 100-101, 111-112, 140-141, 150, 153, 164
Brēmers A., 32, 79
Brikovskis E., 146
Brīvzemnieks F., 25
Brīviņš G., 169
Brummelis J., 55
Brūzis M., 41, 56, 58
Budže A., 109, 144
Burmeisters K., 98
Bundža D., 39
Bungšs K., 72
Buševics A., 38, 132-133, 136-137, 144, 148
Bušs K., 145
Butulis A., 44, 50, 56, 77

Caunītis J., 26
Celmiņš A., 98
Celmiņš G., 123, 127-129, 149
Celmiņš H., 98, 101, 103, 105, 107-108, 115, 143-145, 147-148
Celms Jānis, 176
Celms Jūlijs, 58, 71, 74, 101, 149
Cielēns F., 31, 54, 72, 101, 132, 136, 144, 149
Čakste J., 32, 43, 55, 58-59, 98, 107, 110-111, 143
Čakste K., 150
Čakste M., 153, 167
Čamanis J., 141, 146
Čevers B., 171-172

Dambītis R., 146, 149
Daņiševskis J., 45, 137-138
Dardzāns P., 56
Dāvis J., 127
Dauge A., 29-30, 123, 142, 145
Dauge P., 71
Deglāvs A., 41, 56
Deglāvs F., 137
Dēķens K., 98, 101, 103
Dekšenieks Ž., 127
Dērmanis V., 72
Dervenieks J., 171
Dīnbergs, A., 125
Dīriķis B., 26
Disterlo B., 146
Dišlers K., 112, 116-117
Dobelis A., 55
Drillis R., 72
Druva J., 108, 167
Dūbins M., 101
Ducens J., 145
Ducmanis K., 50
Dūkurs R., 146
Dzediņš T., 123

- Dzelzītis H., 101
Dzelzītis K., 72, 101, 137,
149
Dzenis A., 115-116, 146
Dzilleja K., 72, 132, 161,
179
Dzirkals A., 172
- Einbergs B., 145
Einhorns D., 24
Eglītis A., 98, 114
Ēķis L., 144
Eliāss K., 48, 101, 136
Endrups R., 38
Endziņš A., 176
Erhards R., 144
Erniņš A., 98
Evāns A., 98, 112
- Feldmanis E., 145
Felsbergs E., 145
Freivalds Edm., 55, 58
Freivalds O., 123, 127
Frīdenberga L., 124
Frīdenbergs A., 103, 110,
112
Frišmanis A., 120
- Gailītis A., 98
Gailītis M., 99, 117, 144
Gailītis P., 106, 145
Galenieks Fr., 137
Goldmanis J., 32, 43-45, 53,
55, 64-65, 106, 144, 145
Golts D., 41, 56, 58
Greble J., 127
Grīnbergs K., 98
Grīnbergs T., 119
Grosvalds Fr., 32, 40-41,
44-45, 82
- Grosvalds O., 55
Gulbis Fr., 175
Gulbis V., 58, 108, 144-145
Gulbītis J., 55
- Hāznerns V., 179, 184
Hēns J., 67
Hermanovskis T., 64-65,
145-146
Holcmanis V., 116, 146
- Ivānovs R., 137
Ivbulis St., 109, 145
- Jablonskis A., 137
Jankuss O., 137-138
Jansons J. - skat. Brauns
Janums V., 172, 181
Jaundzems St., 145
Jansons, pulkv., 84
Jeršovs L., 137-138
Jessens J., 72
Juraševskis P., 32, 64, 110,
112, 132, 144-146
Jurēviča E., 124
- Kalējs J., 72
Kalnbērziņš J., 137
Kalnings R., 99, 123, 144
Kalniņš Arv., 112, 144-145
Kalniņš Aug., 144, 146
Kalniņš Br., 58, 71, 101,
126, 132, 134, 148-150
153, 161, 163
Kalniņš Ed., 145
Kalniņš P., 29, 37, 40, 48,
54, 56, 58, 63, 69, 71, 72,
98, 100-101, 110, 130,
132, 136, 143, 153, 156-
157

- Kambāla St., 48, 55, 58-59,
115
Kaminskis J., 144
Kāposts K., 145
Kārkliņš K., 32
Kārkliņš O., 53
Karlsbergs A., 32
Kasparsons K., 29-30, 58,
64-65, 77, 82, 123, 145
Kaudziši brāļi, 25
Kauliņš J., 98, 114, 141,
144
Kaupiņš H., 135
Kellers K., 146
Ķēmanis J., 44, 123, 146
Ķemps Fr., 32, 44, 48, 75-
76, 172
Ķēniņa-Rūmane A., 124
Ķēniņš A., 55, 58, 81, 112,
145-148
Ķikuts P., 138
Kindzulis J., 115, 146
Kirchenšteins A., 36, 69,
118, 148
Kiršteins K., 98, 112
Klaustiņa E., 124
Klaustiņš G., 146
Kļaviņš R., 149
Klevers, 72
Klīve Ad., 44, 46, 50, 55,
79, 105, 108, 150, 153,
156-157, 167-168, 172,
176, 179, 184
Klots A., 146
Kotāns P., 99, 115
Krastkalns A., 50, 103, 118
Krauklis V., 171
Kreichbergs J., 32, 55
Krieviņš A., 103, 112, 146
Krievs K., 118, 124, 145
Kroders A., 51, 55, 67
Kronbergs R., 169
Kronvalds A., 24-26
Krūka B., 157
Kubļinskis B., 109
Kukainis J., 114, 120
Ķūķis K., 99
Ķullītis J., 99, 176
Kundziņš K., 78, 175
Kurcijs-Kuršinskis A., 72,
137
Kursītis A., 145
Kurševics K., 71-72
Kvēlbergs K., 106
Kviesis A., 98, 106-107, 143
-144, 149
Lācis J., 149
Lācis V., 149
Laicēns L., 137-138
Laimiņš E., 105, 144-145,
167
Laizāni brāļi, 115
Lambers V., 176
Lapiņš J., 81
Lapiņš-Merts K., 126
Lasmanis Fr., 121
Lavenieks J., 176
Laursons E., 55, 106
Lauva K., 98, 113
Lazdāns P., 55
Lazdiņa E., 124
Lazdiņš R., 81
Lazdiņš V., 82
Leikarts P., 107, 120
Leimanis E., 172
Leitans A., 26
Leitis V., 56
Lejiņš P., 98
Lejiņš P., 181-182

- Legzdiņš J., 146
Lencmanis K., 137
Līcis E., 108, 167
Liepa M., 72
Liepiņš R., 112, 144, 176
Likums H., 149
Likums K., 114
Lindiņš R., 72, 99, 116, 146
Litvinovs M., 39
Lorencis K., 135, 137, 146
Lūkins A., 125
Lūkins H., 149

Magnuss E., 146
Maldonis V., 44
Mantnieks P., 172
Martinsons J., 126
Masaks A., 126
Māsēns V., 178-179, 184
Mauriņa Z., 124
Meierovics Z., 54-55, 64-66,
107, 144-145
Melliņš A., 128
Melngailis Em., 124
Menders Fr., 40, 48, 54, 56,
58, 70-71, 74, 101, 107,
131-133, 136, 144-145
Mežraups J., 98
Miesiņš D., 106
Miglinieks J., 110
Mīlbergs G., 98, 113-114,
144
Mincs P., 146
Mežulis, 138
Mitulis A., 117, 144
Miezītis P., 58
Muižnieks L., 98
Munters V., 144

Niedra A., 79-80

Nikolajs II, 31, 44
Nonācis O., 40-41, 50, 55,
58, 67, 79-80, 99, 113,
117

Ogriņš E., 161
Olavs V., 43
Osis R., 151
Ozoliņš A., 172
Ozoliņš F., 110, 145-146
Ozoliņš K., 32, 136
Ozoliņš L., 99
Ozoliņš St., 100, 109
Ozols Art., 123
Ozols Ant., 101, 145-146
Ozols J., 32, 38
Ozols K., 101
Ozols V., 124

Pabērzs J., 48, 99, 115-116,
146, 148
Pabērzs S., 116
Padēls A., 167
Paegle S., 50, 56, 58, 64-65,
73-74, 77-78, 145
Palcmanis J., 55
Pastors A., 109
Pauluks J., 144-146
Pauluks K., 55, 101, 105,
108, 110, 146, 150, 157
Pavlovskis T., 100
Pērkonis Ž., 123
Petrēvics Andr., 58, 98, 101
Petrēvics Ansis, 30, 99, 101,
123, 144, 146
Pētersons K., 45
Pīpiņa B., 100, 112, 124
Pīpiņš E., 56, 57
Plāķis J., 30, 123, 127, 145
Plāķis E., 128

- Plensners A., 51
Plēsums V., 137
Polis K., 118
Pommers J., 126
Pone I., 126
Priede J., 126
Priedkalns A., 32
Puksis E., 128
Pumpurs A., 25, 27
Punga H., 144
Purgals J., 99, 121
Puriņš K., 64-65, 81, 144

Radziņš E., 101
Rainis J., 29-31, 50, 70-72,
98, 136, 145
Rancāns A., 109, 145
Rancāns J., 44, 49, 55, 99,
101, 109, 150, 153, 156-
157, 169, 170, 172
Rancāns O., 172
Rankis A., 41, 58
Rapa J., 82
Reinhards G., 99, 101, 118-
119
Reinhards P., 146
Reno P., 153
Riekstiņš A., 144
Rikards F., 128-129
Rikveilis V., 38
Rimbenieks E., 125-126, 144
Rizga P., 149
Rolavs E., 30, 34-37, 69
Roskošs J., 115
Rozenbergs E., 64
Roziņš Fr. 29-30, 35, 37,
45, 138
Rubulis J., 48, 55, 172
Rubulis V., 48, 55, 94, 99,
101, 115-116, 141, 146,
172

Rudēvics A., 74, 101, 133,
136-137, 146, 148
Rudzītis D., 65
Rudzītis T., 99
Rumpēters A., 172
Rupais J., 81

Saldavs P., 72
Salmiņš P., 84
Salnā M., 56, 164
Salnais V., 56, 116, 144, 146
Sams M., 69
Sanders T., 106
Sanders V., 99, 106, 120, 173
Sauleskalns J., 115
Seile V., 48, 146
Sēja L., 144, 150
Sēja P., 72
Seskis J., 55
Siliņš V., 55
Simansons D., 145
Skalbe K., 36, 50-51, 55, 81,
124, 148
Skubiķis E., 30, 34, 36-37,
54, 56, 58-59, 62, 69-70
Skubiņš V., 44, 79, 106
Skujenieks M., 46, 54, 56,
58-59, 69, 72, 95, 99-101,
116-118, 130, 141, 143-
144, 147, 149
Sleinis A., 135
Spāģis A., 25
Spāks P., 157
Sprūde M., 70
Staprāns S., 81
Straubergs K., 145
Strautnieks E., 58, 65, 82,
146
Stučka P., 29, 45, 72, 137-
138
Svemps N., 58

- Šlakāns V., 98
Šilde A., 128
Šīmanis P., 101
Šmits P., 56
Šterns J., 99, 116, 118
Švābe A., 55, 57, 132, 172, 175
- Tabaks A., 135
Taube J., 82
Teikmanis V., 157
Tentelis A., 145
Tepfers V., 150, 153, 157, 172
Teriņš J., 99, 120
Trasūns Fr., 32, 48, 55, 78, 99, 101, 109, 115, 146
Trasūns J., 99, 101, 115, 116, 172
Traubergs A., 34, 37, 69
Traubergs E., 56, 58, 69-70, 77
Treumanis-Zvārgulis E., 32
- Ulmanis K., 10, 56, 58-59, 63-66, 78-79, 82, 98, 101, 105, 107-108, 111, 128, 132, 139-140, 143-146, 167
Ulpe P., 101, 132, 149
Upītis A., 137
Upītis K., 50, 125
- Vācietis M., 145
Vagners J., 149
Valdemārs Kr., 13, 24-26
Valdmanis A., 144, 149
Valdmanis O., 82
Valters A., 108
Valters M., 30, 34-37, 46-47, 50, 56-58, 64-65, 70, 144, 156
Vanaga E., 124
Vanags K., 58
Vārsbergs J., 58
Veckalns A., 75, 101, 136
Veidenbaums E., 29
Velkme A., 146
Velkme J., 110
Veinbergs Fr. 13, 27, 30, 33-34, 40-41, 50, 110, 118
Veitmanis K., 144
Vēsmanis Fr., 30, 37, 44, 135, 143
Vēsmanis J., 30, 77, 110, 112
Vičs A., 123
Vinters J., 120-121
Virza E., 108
Višņa J., 101
Vītols J., 78
Vītols Jēk., 127
Voivods A., 109
Volonts J., 141, 146
- Zaķis A., 99, 121
Zalcmanis J., 123
Zālītis J., 32, 43-44, 55, 58, 64-65, 77, 145
Zālīte P., 41, 55, 99-100, 124
Zāmuēls V., 40-41, 51, 54-55, 57, 58, 81, 110, 118, 124, 144, 146, 148
Zariņš K., 44, 77, 1144, 154-156, 168
Zariņš R., 56
Zebergs A., 56, 82, 146
Zēbergs J., 145

Personu rādītājs

Zeibolts J., 75
Zelmenis E., 167
Zemgals G., 58-59, 63, 77,
98, 100, 103, 110-112,
143-145
Ziediņš Z., 77

Ziemelis E., 81, 113, 114, 145
Ziluss J., 106
Zlaugotnis-Cukurs J., 137
Zommers F., 145
Zundo A., 100
Žers A., 58

LATVIJAS REPUBLIKAS SATVERSME

LIKUMS
PAR SAEIMAS VĒLEŠANĀMLIKUMS
PAR TAUTAS NOBALSOŠANU UN LIKUMU
IEROSINĀŠANU

Zilinskis, B.	81, 113, 114, 145
Zilinskis, L.	106
Zilinskis, C.	54, 55, 56, 77, 98, 103, 104, 105, 113, 143, 145
Zilinskis, E.	79
Zilinskis, R.	81, 113, 114, 145
Zilinskis, J.	106
Zilinskis, C.	54, 55, 56, 77, 98, 103, 104, 105, 113, 143, 145
Zilinskis, P.	145
Zilinskis, A.	103
Zilinskis, A.	55

LATVIJAS REPUBLIKAS SATVERSMĒ

LIKUMS

PAR SAKĀRMAŠ VĒRĒSĀNĀM

LIKUMS

PAR TAUTAS NOBALŠOŠĀNU UN LIKUMU IEROSINĀŠĀNU

LATVIJAS REPUBLIKAS SATVERSME

Pieņemta

Latvijas Satversmes sapulces

1922. g. 15. februāra kopsēdē

Latvijas tauta savā brīvi vēlēta Satversmes sapulcē ir nolēmusi sev šādu valsts satversmi:

1. nodaļa. Vispārējie noteikumi.

1. Latvija ir neatkarīga demokratiska republika.
2. Latvijas valsts suverēnā vara pieder Latvijas tautai.
3. Latvijas valsts teritoriju starptautiskos līgumos noteiktās robežās sastāda Vidzeme, Latgale, Kurzeme un Zemgale.
4. Latvijas valsts karogs ir sarkans ar baltu svītru.

2. nodaļa. Saeima.

5. Saeima sastāv no simts tautas priekštāvjiem.
6. Saeimu izvēlē vispārīgās, vienlīdzīgās, tiešās, aizklātās un proporcionālās vēlēšanās.
7. Sadalot Latviju atsevišķos vēlēšanu apgabalos, Saeimas deputātu skaits, kuŗš ievēlams katrā vēlēšanu apgabalā, noteicams proporcionāli apgabala vēlētāju skaitam.
8. Vēlēšanu tiesības ir abu dzimumu pilntiesīgiem Latvijas pilsoņiem, kuŗi vēlēšanu pirmā dienā ir vecāki par 21 gadu.
9. Saeimā var ievēlēt katru pilntiesīgu Latvijas pilsoni, kuŗš vēlēšanu pirmā dienā ir vecāks par 21 gadu.
10. Saeimu ievēl uz 3 gadiem.
11. Saeimas vēlēšanas izdarāmas oktobra mēneša pirmā svētdienā un sestdienā pirms tās.
12. Jaunie vēlēta Saeima sanāk uz pirmo sēdi novembra mēneša pirmajā otrdienā, kad arī izbeidzas iepriekšējās Saeimas pilnvaras.
13. Ja Saeimas vēlēšanas Saeimas atlaišanas gadījumos notiek citā gada laikā, tad šāda Saeima sanāk ne vēlāk kā vienu

mēnesi pēc tās ievēlēšanas un tās pilnvaras izbeidzas pēc diviem gadiem nākošā novembra mēneša pirmā otrdienā ar jaunievēlētās Saeimas sanākšanu.

14. Vēlētāji nevar atsaukt atsevišķus Saeimas locekļus.
15. Saeima savas sēdes notur Rīgā un tikai ārkārtīgu apstākļu dēļ tā var sanākt citā vietā.
16. Saeima izvēlē savu prezidiju, kurš sastāv no priekšsēdētāja, viņa diviem biedriem un sekretāriem. Saeimas prezidijs darbojas nepārtraukti pa visu Saeimas pilnvaru laiku.
17. Jaunieievēlētās Saeimas pirmo sēdi atklāj iepriekšējās Saeimas priekšsēdētājs vai prezidija uzdevumā cits prezidija loceklis.
18. Saeima pati pārbauda savu locekļu pilnvaras.
19. Saeimas prezidijs sasauc Saeimas sesijas un nosaka kārtējās vai ārkārtējās sēdes.
20. Saeimas prezidijam ir jāsasauc Saeimas sēde, ja to prasa Valsts prezidents, Ministru prezidents vai ne mazāk kā viena trešā daļa Saeimas locekļu.
21. Iekšējās darbības un kārtības noteikšanai Saeima izstrādā sev kārtības rulli.
22. Saeimas sēdes ir atklātas. Desmit Saeimas locekļiem, Valsts prezidentam, Ministru prezidentam vai ministram pieprasot, Saeima ar ne mazāk kā divu trešdaļu klātesošu deputātu balsu vairākumu var nolemt noturēt aizklātu sēdi.
23. Saeimas sēdes var notikt, ja tajās piedalās vismaz puse Saeimas locekļu.
24. Saeima, izņemot Satversmē sevišķi paredzētos gadījumus, taisa savus lēmumus ar klātesošo deputātu absolūtu balsu vairākumu.
25. Saeima izvēlē komisijas, noteicot to locekļu skaitu un uzdevumus. Komisijām ir tiesība pieprasīt savai darbībai vajadzīgās ziņas un paskaidrojumus no atsevišķiem ministriem un pašvaldības iestādēm, kā arī uzaicināt savās sēdēs dot paskaidrojumus attiecīgo ministriju un pašvaldības iestāžu atbildīgos priekšstāvjus. Komisijas var darboties arī starp sesijām.

26. Saeimai jāieceļ noteiktiem gadījumiem parlamentāriskas izmeklēšanas komisijas, ja to pieprasa ne mazāk kā viena trešā daļa Saeimas locekļu.
27. Saeimai ir tiesība iesniegt Ministru prezidentam vai atsevišķam ministram pieprasījumus un jautājumus, uz kuriem ir jādod viņiem vai viņu pilnvarotai atbildīgai valsts amata personai atbilde. Ministru prezidentam vai ministram uz Saeimas vai tās komisiju pieprasījumu jāceļ tām priekšā attiecīgi dokumenti un aktis.
28. Saeimas locekli ne par balsošanu, ne par amatu izpildot izteiktām domām nevar saukt pie atbildības ne tiesas, ne administratīvā, ne disciplinārā ceļā. Saeimas locekli var saukt pie tiesas atbildības, ja viņš, kaut arī amatu izpildot, izplata: 1) godu aizskarošas ziņas, zinādams, ka tās nepatiesas, vai 2) godu aizskarošas ziņas par privātu vai ģimenes dzīvi.
29. Saeimas locekli nevar apcietināt, izdarīt pie viņa kratīšanas, ne citādi aprobežot viņa personas brīvību, ja tam nepiekrīt Saeima. Saeimas locekli var apcietināt, ja to notver pie paša nozieguma pastrādāšanas. Par katru Saeimas locekļa apcietināšanu divdesmit četru stundu laikā jāpaziņo Saeimas prezidijam, kurš to ceļ priekšā nākošā Saeimas sēdē izlemšanai par Saeimas locekļa paturēšanu apcietinājumā vai par viņa atsvabināšanu. Laikā starp sesijām, līdz sesijas atklāšanai, par Saeimas locekļa paturēšanu apcietinājumā lemj Saeimas prezidijs.
30. Par noziedzīgu nodarījumu nevar uzsākt pret Saeimas locekli tiesas vai administratīvu vajāšanu bez Saeimas piekrišanas.
31. Saeimas locekļiem ir tiesība atteikties no liecības došanas: 1) par personām, kuras viņam kā tautas priekšstāvim uzticējušas viņam kādus faktus vai ziņas, 2) par personām, kurām viņš, izpildot savus tautas priekšstāvja pienākumus, uzticējis kādus faktus vai ziņas, 3) par pašiem šiem faktiem un ziņām.

32. Saeimas loceklis nevar pats, ne arī uz citas personas vārda saņemt no valsts pasūtījumus un koncesijas. Šī panta nosacījumi attiecas uz ministriem, ja arī viņi nav Saeimas locekļi.
33. Saeimas locekļi saņem algu no valsts līdzekļiem.
34. Par Saeimas un komisiju sēžu atreferējumiem, ja tie saskan ar patiesību, nevienam nevar saukt pie atbildības. Par Saeimas un komisiju slēgtām sēdēm var sniegt ziņas tikai ar Saeimas vai komisijas prezidija atļauju.

3. nodaļa. Valsts Prezidents.

35. Valsts Prezidentu ievēl Saeima uz 3 gadiem.
36. Valsts Prezidentu ievēlē aizklāti balsojot ar ne mazāk kā 51 Saeimas locekļu balsu vairākumu.
37. Par Valsts Prezidentu nevar ievēlēt personu, kuŗa nav pilnus četrdesmit gadus veca.
38. Valsts Prezidenta amats nav savienojams ar citu amatu. Ja par Valsts Prezidentu ievēlētā persona ir Saeimas loceklis, tad viņam jānoliek Saeimas locekļa pilnvaras.
39. Viena un tā pati persona nevar būt par Valsts Prezidentu ilgāk kā sešus gadus no vietas.
40. Tuvākā Saeimas sēdē pēc ievēlēšanas Valsts Prezidents uzņemties amata pienākumus, dod šādu svinīgu solījumu: »Es zvēru, ka viss mans darbs būs veltīts Latvijas tautas labumam. Es darišu visu, kas stāvēs manos spēkos, lai sekmetu Latvijas valsts un tās iedzīvotāju labklājību. Es turēšu svētus un ievērošu Latvijas Satversmi un valsts likumus. Pret visiem es izturēšos taisni un savus pienākumus izpildīšu pēc labākās apziņas«.
41. Valsts Prezidents reprezentē valsti starptautiski, ieceļ Latvijā, kā arī pieņem citu valstu diplomātiskos pārstāvjus. Viņš izpilda Saeimas lēmumus par starptautisku līgumu ratificēšanu.
42. Valsts Prezidents ir valsts bruņotā spēka augstākais vadonis. Kara laikam viņš ieceļ virspavēlnieku.
43. Valsts Prezidents uz Saeimas lēmuma pamata pasludina karu.

44. Valsts Prezidentam ir tiesība spert nepieciešamos militārās aizsardzības soļus, ja kāda cita valsts Latvijai pieteikusi karu vai ienaidnieks uzbrūk Latvijas robežām. Līdz ar to Valsts Prezidents nekavējoties sasauc Saeimu, kuŗa lemj par kara pasludināšanu un uzsākšanu.
45. Valsts prezidentam ir tiesība apžēlot noziedzniekus, par kuŗiem tiesas spriedums stājies likumīgā spēkā. Šis apžēlošanas tiesības neattiecas uz gadījumiem, kuŗiem likums paredz citu apžēlošanas kārtību. Amnestiju dod Saeima.
46. Valsts Prezidentam ir tiesība sasaukt un vadīt ārkārtīgas ministru kabineta sēdes, noteicot tām dienas kārtību.
47. Valsts Prezidentam ir likuma ierosināšanas tiesības.
48. Valsts Prezidentam ir tiesība ierosināt Saeimas atlaišanu. Pēc tam izdarāma tautas nobalsošana. Ja tautas nobalsošanā vairāk nekā puse balsotāju izsakās par Saeimas atlaišanu, tad Saeima uzskatāma par atlaistu un izsludināmas jaunas vēlēšanas, kurām jānotiek ne vēlāk kā divus mēnešus pēc Saeimas atlaišanas.
49. Ja Saeima ir atlaista, tad Saeimas locekļu pilnvaras tomēr paliek spēkā līdz jaunievēlamās Saeimas sanākšanai, bet līdzšinējā Saeima var sanākt uz sēdēm tikai tad, ja Valsts Prezidents to sasauc. Šādām Saeimas sēdēm dienas kārtību noteic Valsts Prezidents.
50. Ja tautas nobalsošanā vairāk nekā puse no visām nodotām balsīm izsakās pret Saeimas atlaišanu, tad Valsts Prezidents uzskatāms par atlaistu un Saeima ievēl jaunu Valsts Prezidentu uz atlaistā Prezidenta atlikušo pilnvaru laiku.
51. Uz ne mazāk kā puses visu Saeimas locekļu priekšlikumu, Saeima slēgtā sēdē ar ne mazāk kā divu trešdaļu visu Saeimas locekļu balsu vairākumu var nolemt atlaist Valsts prezidentu. Pēc šāda lēmuma Saeima nekavējoši ievēl jaunu Valsts Prezidentu.
52. Ja Valsts Prezidents atsakās no amata, nomirst vai tiek atsaukts pirms viņa laiks izbeidzies, Valsts Prezidenta vietu izpilda Saeimas priekšsēdētājs, kamēr Saeima ievēl jaunu Valsts Prezidentu. Tāpat Saeimas priekšsēdētājs iz-

- pilda Valsts Prezidenta vietu, ja pēdējais atrodas ārpus valsts robežas vai citādi aizkavēts izpildīt savu amatu.
53. Valsts Prezidents par savu darbību politisku atbildību nenes. Visiem Valsts Prezidenta rīkojumiem jābūt līdzparakstītiem no ministru prezidenta vai attiecīgā ministra, kuŗi līdz ar to uzņemas visu atbildību par šiem rīkojumiem, izņemot četrdesmit astotā un piecdesmit sestā pantos paredzētos gadījumus.
54. Valsts Prezidentu var saukt pie kriminālās atbildības, ja tam piekrīt Saeima ar ne mazāk kā divu trešdaļu balsu vairākumu.

4. nodaļa. Ministru kabinets.

55. Ministru kabinets sastāv no ministru prezidenta un viņa aicinātiem ministriem.
56. Ministru kabinetu sastāda persona, kuŗu uz to aicina Valsts Prezidents.
57. Ministru skaitu un to darbības apjomu, kā arī valsts iestāžu savstarpīgās attiecības nosaka likums.
58. Ministru kabinetam ir padotas valsts pārvaldes iestādes.
59. Ministru prezidentam un ministriem viņu amatu izpildīšanai ir nepieciešama Saeimas uzticība un viņi par savu darbību ir atbildīgi Saeimas priekšā. Ja Saeima izteic neuzticību ministru prezidentam, tad jāatkāpjas visam kabinetam. Ja neuzticība izteikta atsevišķam ministram, tad tam jāatkāpjas un viņa vietā ministru prezidentam jāaicina cita persona.
60. Ministru kabineta sēdes vada ministru prezidents un viņa prombūtnes laikā tas ministrs, kuŗu viņš uz to pilnvarojis.
61. Ministru kabinets apspriež visus atsevišķu ministriju izstrādātos likumprojektus un jautājumus, kuŗi attiecas uz vairāku ministriju darbību, kā arī atsevišķu kabineta locekļu ierosinātus valsts politikas jautājumus.
62. Ja valsti apdraud ārējais ienaidnieks, vai ja valstī vai tās daļā ir izcēlies vai draud izcelties iekšējs nemiers, kuŗš apdraud pastāvošo valsts iekārtu, tad ministru kabinetam ir

tiesība izsludināt izņēmumastāvokli par to 24 stundu laikā ziņojot Saeimas prezidijam, kuŗam šāds ministru kabineta lēmums nekavējoši jāceļ priekšā Saeimai.

63. Ministriem, ja arī viņi nav Saeimas locekļi, un ministru pilnvarotām atbildīgām valsts amata personām ir tiesība piedalīties Saeimas un tās komisiju sēdēs un sniegt papildinājumus un pārlabojumus pie likumprojektiem.

5. nodaļa. Likumdošana.

64. Likumdošanas tiesības pieder Saeimai, kā arī tautai šinī Satversmē paredzētā kārtībā un apmēros.
65. Likumprojektus var iesniegt Saeimai Valsts Prezidents, ministru kabinets, Saeimas komisijas, ne mazāk kā pieci deputāti, kā arī šinī Satversmē paredzētos gadījumos un kārtībā vienā desmitā daļa vēlētāju.

66. Saeima ik gadus pirms saimnieciskā gada sākšanās lemj par valsts ienākumu un izdevumu budžetu, kuŗa projektu tai iesniedz ministru kabinets.

Ja Saeima pieņem lēmumu, kuŗš saistīts ar budžetā neparedzētiem izdevumiem, tad lēmumā jāparedz arī līdzekļi, ar kuŗiem segt šos izdevumus.

Pēc budžeta gada notecēšanas ministru kabinetam jāiesniedz Saeimai apstiprināšanai norēķini par budžeta izpildīšanu.

67. Saeima lemj par valsts bruņotā spēka lielumu miera laikā.
68. Visiem starptautiskiem līgumiem, kuŗi nokārto likumdošanas ceļā izšķiramus jautājumus, nepieciešama Saeimas apstiprināšana.
69. Valsts Prezidents izsludina Saeimā pieņemtos likumus ne agrāk kā septītā dienā un ne vēlāk kā 21. dienā pēc to pieņemšanas. Likums stājas spēkā 14 dienas pēc izsludināšanas, ja likumā nav noteikts cits termiņš.
70. Valsts Prezidents izsludina pieņemtos likumus šādā kārtā:
»Saeima (resp. tauta) ir pieņēmusi un Valsts prezidents izsludina šādu likumu: (likuma teksts)«.

71. Septiņu dienu laikā, skaitot no likuma pieņemšanas Saeimā, Valsts Prezidents motivētā rakstā Saeimas priekšsēdētājam var prasīt likuma otrreizēju caurlūkošanu. Ja Saeima likumu negroza, tad Valsts Prezidents otrreiz ierunas nevar celt.
72. Valsts Prezidentam ir tiesība apturēt likuma publicēšanu uz diviem mēnešiem. Viņam likuma publicēšana ir jāaptur, ja to pieprasa ne mazāk kā viena trešā daļa Saeimas locekļu. Šīs tiesības Valsts Prezidents vai viena trešā daļa Saeimas locekļu var izlietot septiņu dienu laikā, skaitot no likuma pieņemšanas Saeimā. Šādā kārtā apturētais likums nododams tautas nobalsošanai, ja to pieprasa ne mazāk kā viena desmitā daļa vēlētāju. Ja augšminēto divu mēnešu laikā šāds pieprasījums neienāk, tad pēc šī laika notecēšanas likums ir publicējams. Tautas nobalsošana tomēr nenotiek, ja Saeima vēlreiz balso par šo likumu un ja par tā pieņemšanu izsakās ne mazāk kā trīsceturtdaļas no visiem deputātiem.
73. Tautas nobalsošanai nevar nodot budžetu un likumus par aizņēmumiem, nodokļiem, muitām, dzelzceļu tarīfiem, kara pasludināšanu un uzsākšanu, miera noslēgšanu, izņēmuma stāvokļa izsludināšanu un tā izbeigšanu, mobilizāciju un demobilizāciju, kā arī līgumus ar ārvalstīm.
74. Saeimā pieņemto un 72. panta kārtībā apturēto likumu var atcelt tautas nobalsošanā, ja balsošanā piedalījušies vismaz puse no visiem balstiesīgiem.
75. Ja Saeima ar ne mazāk kā divu trešdaļu balsu vairākumu pieņem likuma steidzamību, tad Valsts Prezidents nevar prasīt šāda likuma otrreizēju caurlūkošanu, to nevar nodot tautas nobalsošanai un tas ir izsludināms ne vēlāk kā trešā dienā pēc tam, kad Valsts Prezidents pieņemto likumu saņēmis.
76. Satversmi Saeima var grozīt sēdēs, kuŗās piedalās vismaz divas trešdaļas Saeimas locekļu. Pārgrozījumus pieņem trijos lasījumos ar ne mazāk kā divu trešdaļu klātesošo balsu vairākumu.

77. Ja Saeima grozījusi Satversmes pirmo, otro, trešo vai sesto pantus, tad šādi grozījumi, lai tie iegūtu likuma spēku, ir nododami tautas nobalsošanai.
78. Ne mazāk kā vienai desmitai daļai vēlētāju ir tiesība iesniegt Valsts Prezidentam pilnīgi izstrādātu Satversmes grozījumu projektu vai likuma projektu, kuŗu Prezidents nodod Saeimai. Ja Saeima to nepieņem bez pārgrozījumiem pēc satura, tad tas nododams tautas nobalsošanai.
79. Tautas nobalsošanai nodotie Satversmes pārgrozījumi ir pieņemti, ja tiem piekrit vismaz puse no balsttiesīgiem.
80. Tautas nobalsošanā var piedalīties visi Latvijas pilsoņi, kuŗiem ir balsttiesības Saeimas vēlēšanās.
81. Laikā starp Saeimas sesijām ministru kabinetam ir tiesība, ja neatliekama vajadzība to prasa, izdot noteikumus, kuŗiem ir likuma spēks. Šādi noteikumi nevar grozīt Saeimas vēlēšanu likumu, tiesu iekārtas un procesa likumus, budžetu un budžeta tiesības, kā arī pastāvošās Saeimas laikā pieņemtos likumus, tie nevar attiekties uz amnestiju, valsts kases zīmju emisiju, valsts nodokļiem, muitām, dzelzceļa tarifiem un aizņēmumiem un tie zaudē spēku, ja nav vēlākais trīs dienas pēc Saeimas nākošās sesijas atklāšanas iesniegti Saeimai.

6. nodaļa. Tiesas.

82. Likuma un tiesas priekšā visi pilsoņi ir vienlīdzīgi.
83. Tiesneši ir neatkarīgi un vienīgi likumam padoti.
84. Tiesnešus apstiprina Saeima un viņi ir neatceļami. Tiesnešus pret viņu gribu var atcelt no amata vienīgi uz tiesas sprieduma pamata.
Ar likumu var noteikt vecumu, ar kuŗa sasniegšanu tiesneši atstāj savu amatu.
85. Latvijā pastāv zvērināto tiesas uz sevišķa likuma pamata.
86. Tiesu var spriest tikai tie organi, kuŗiem šīs tiesības piešķir likums un tikai likumā paredzētā kārtībā. Kuŗa tiesas darbojas uz sevišķa likuma pamata.

7. nodaļa. Valsts kontrole.

87. Valsts kontrole ir neatkarīga kollēģiāla iestāde.
88. Valsts kontrolierus iecel un apstiprina amatā tādā pat kārtībā kā tiesnešus, bet tikai uz noteiktu laiku, kurā viņus var atcelt no amata vienīgi uz tiesas sprieduma pamata. Valsts kontroles iekārtu un kompetences nosaka sevišķs likums.

J. Čakste

Satversmes Sapulces prezidents

R. Ivanovs

Satversmes Sapulces sekretārs

LIKUMS PAR SAEIMAS VĒLĒŠANĀM

Pieņemts Latvijas Satversmes sapulces 1922. g. 9. jūnija kop-sēdē. Tekstā ietverti arī tā paša gada 20. jūnijā »V. V.« iz-sludinātie 31, 35, 48, 49, 51 un 55. pantu grozījumi un 1925. g. 9. jūnijā izsludinātie 10. un 14. p. grozījumi. 1928. g. 5. jūnijā »V. V.« izsludinātos grozījumus skat. atsevišķi.

1. nodaļa. Vēlēšanu tiesības.

1. Vēlēšanu tiesības bauda visi Latvijas pilsoņi, kuŗi, vēlēšanu pirmajā dienā ir vecāki par 21 gadu.
2. Vēlēšanu tiesības nebauda personas, kuŗas likumā paredzētā kārtībā atzītas par vājprātīgām, tāpat visas citas personas, kuŗas atrodas aizbildniecībā.
3. Vēlēšanu tiesības zaudē: 1) tie, kam uz spēkā nākuša tiesas sprieduma pamata atņemtas vai aprobežotas tiesības, ja no soda izpildīšanas dienas nav pagājuši 10 gadi vai ja viņi savas zaudētās tiesības nav ar apžēlošanu vai amnestiju ieguvuši atpakaļ, 2) kas sodīti ar cietumu par noziegu-miem, kuŗi izdarīti mantkārigos nolūkos, ja no soda izcie-šanas dienas nav pagājuši 10 gadi, 3) kas stāv zem tiesas vai izmeklēšanas par 1. un 2. punktos paredzētiem nozie-gumiem; šīs personas zaudē tikai balsstiesības, bet var tikt ievēlētas, 4) kam ar tiesas spriedumu ir atņemtas vēlēšanu tiesības par vēlēšanu brīvības vai pareizības traucēšanu, 5) kas notiesāti vai atrodas zem tiesas vai izmeklēšanas par atraušanas no kaŗa klausības vai dezertēšanu.

2. nodaļa. Vēlēšanu komisijas.

4. Saeimas vēlēšanu vadībai nodibināma centrālā vēlēšanu komisija, kuŗa sastādās no sešiem Saeimas ievēlētiem locek-ļiem, Valsts Prezidenta ievēlētas personas un Senāta kop-sēdē ievēlēta senators.

5. Centrālā vēlēšanu komisija nodibināma vēlākais divas nedēļas pēc jaunievēlētās Saeimas pirmās sēdes.
6. Centrālo vēlēšanu komisiju sasauca uz pirmo sēdi Saeimas prezidijs un komisija ievēl priekšsēdētāju un sekretāru.
7. Centrālā vēlēšanu komisija vada vēlēšanas visā valstī, izdod vajadzīgos rīkojumus un instrukcijas un rūpējas par to, ka nodibinas šinī likumā paredzētās vietējās vēlēšanu iestādes un kā tās izpilda savus uzdevumus.
8. Visām administratīvām un pašvaldības iestādēm jāizpilda centrālās vēlēšanu komisijas rīkojumi un instrukcijas, kā arī tie rīkojumi, kurus vietējās vēlēšanu komisijas izdod saskaņā ar centrālās vēlēšanu komisijas rīkojumiem un instrukcijām.
9. Centrālās vēlēšanu komisijas tehniskos darbus izpilda valsts statistiskā pārvalde.
10. Saeimas vēlēšanām Latvija sadalāma piecos vēlēšanu apgabalos: 1) Rīga, 2) Vidzeme, 3) Zemgale, 4) Kurzeme, 5) Latgale.
Piezīme: Rīgas vēlēšanu apgabals aptver Rīgas pilsētu, Vidzemes — Rīgas (bez Rīgas pilsētas), Cēsu, Madonas Valmieras un Valkas apriņķus; Latgales — Daugavpils, Rēzeknes, Ludzas un Jaunlatgales apriņķus, Kurzemes — Liepājas, Aizputes, Kuldīgas, Ventspils un Talsu apriņķus, Zemgales — Tukuma, Jelgavas, Bauskas, Jēkabpils un Ilūkstes apriņķus.
11. Katrā apgabalā Saeimas vēlēšanu vadībai nodibināma apgabala vēlēšanu komisija: Rīgas apgabalā — Rīgā, Vidzemes — Valmierā, Latgales — Rēzeknē, Kurzemes — Liepājā un Zemgales — Jelgavā.
12. Apgabala vēlēšanu komisijas sastādās šādā kārtā: 1) Rīgas apgabalā — Rīgas pilsētas valde ievēl trīs komisijas locekļus, centrālā vēlēšanu komisija un Rīgas apgabaltiesa sūta pa vienam priekšstāvim, 2) Vidzemes apgabalā — Valmieras pilsētas un apriņķa valdes ievēl pa vienam komisijas loceklim, centrālā vēlēšanu komisija sūta divus priekšstāvjus un Rīgas apgabaltiesa vienu priekšstāvi, 3)

Latgales apgabalā — Rēzeknes pilsētas un apriņķa valdes izvēl pa vienam komisijas loceklim, centrālā vēlēšanu komisija sūta divus priekšstāvjus un Latgales apgabaltiesa vienu priekšstāvi, 4) Kurzemes apgabalā — Liepājas pilsētas un apriņķa valdes izvēlē pa vienam komisijas loceklim, centrālā vēlēšanu komisija sūta divus priekšstāvjus un Liepājas apgabaltiesa vienu priekšstāvi, 5) Zemgales apgabalā — Jelgavas pilsētas un apriņķa valdes ievēlē pa vienam loceklim, centrālā vēlēšanu komisija sūta divus priekšstāvjus un Jelgavas apgabaltiesa vienu priekšstāvi.

13. Katra pilsēta, pagasts un miests, kuŗiem ir savas pašvaldības iestādes, ir vēlēšanas iecirknis. Lielākas pilsētas un pagasti sadalāmi vēlēšanu apakšiecirkņos. Rīga sadalāma vēlēšanu iecirkņos.

14. Katrā vēlēšanu iecirknī vai apakšiecirknī vēlēšanas vada un uzrauga iecirkņu vai apakšiecirkņu vēlēšanas komisijas, kuŗas sastāv no 3 vai 5 vēlētājiem, kuŗus uz proporcionālītātes pamatiem ievēlē pagastu padomes vai pilsētu vai miesta domes.

Piezīme: Ja kāda pagasta padome vai miesta vai pilsētas dome neievēlētu vēlēšanu komisiju, tad Centrālā vēlēšanu komisija uz proporcionālītātes pamatiem ieceļ vietējo vēlēšanu komisiju.

15. Vietējām pašvaldības iestādēm jāsedz visi vietējo vēlēšanu komisiju izdevumi.

Piezīme: Atcelta 1928. g.

3. nodaļa. Kandidātu sarakstu iesniegšana un apvienošana.

16. Centrālā vēlēšanu komisija nosaka, līdz kuŗai dienai vēlētājiem ir tiesība iesniegt kandidātu sarakstus, pie kam starp pēdējo kandidātu sarakstu pieņemšanas dienu un pirmo vēlēšanu dienu jābūt vismaz trīsdesmit dienas ilgam starpbrīdim.

17. Kandidātu saraksti iesniedzami apgabalu vēlēšanu komisijām. Katrā vēlēšanu apgabalā ievēlamo deputātu skaitu nosaka centrālā vēlēšanu komisija proporcionāli apgabala

- balstiesīgo iedzīvotāju skaitam, kuŗš konstatējams pēdējā tautas skaitīšanā, kuŗas izdarāmas ik piecus gadus.
- Visas Latvijas balsstiesīgo iedzīvotāju skaits dalāms ar skaitli simts. Pēc tam katra vēlēšanu apgabala balstiesīgo iedzīvotāju skaits dalāms ar iepriekšējo dalīšanas iznākumu un šādā kārtā iegūtie vesēlie skaitļi apzīmē katrā apgabalā ievēlamo deputātu skaitu.
18. Kandidātu sarakstā jāatzīmē katra kandidāta vārds, uzvārds, vecums, dzīves vieta un nodarbošanās. Bez tam jāiesniedz uzstādīto kandidātu rakstisks paziņojums, ka tie kandidātūru pieņem. Kandidātu sarakstam un citiem paziņojumiem jābūt bez strīpojumiem un izlabojumiem un skaidri salasāmiem. Ja kādā kandidātu sarakstā ir uzstādīts lielāks kandidātu skaits, nekā apgabalā ievēlams deputātu, tad pārējie kandidāti, kuŗi minēti kā pēdējie, nav līdzskaitāmi.
 19. Vienā vēlēšanu apgabalā vienu un to pašu kandidātu var uzstādīt tikai vienā sarakstā. Ja viena kandidātūra ir uzstādīta vienā apgabalā vairākos sarakstos, tad tā ir strīpojama visos sarakstos.
 20. Katram iesniegtam Saeimas deputātu kandidātu sarakstam jābūt parakstītam vismaz no 100 vēlētajiem. Pirmie trīs parakstītāji uzskatāmi par kandidātu saraksta iesniedzējiem un uzņemas atbildību par visu iesniegto dokumentu pareizību. Katrs vēlētais drīkst parakstīt tikai vienu vēlētaļu sarakstu.
 21. Par kandidātu var uzstādīt katru Latvijas pilsoni, ja arī tas nedzīvo vēlēšanu apgabalā, kuŗā tas uzstādīts par kandidātu, ja viņš apmierina pārējās vēlēšanu likuma prasības.
 22. Ne vēlāk kā septiņas dienas pirms vēlēšanām kandidātu sarakstu iesniedzējiem tiesība paziņot, ka viņi sava saraksta atlikuma daļu skaitli vēlas savienot ar vienu vai vairāku tā paša apgabala kandidātu sarakstu atlikumu daļu skaitļiem. Savienošana notiek tikai tanī gadījumā, ja tai piekrīt savienojamo sarakstu iesniedzēji. Viens un tas pats saraksts nevar ieiet vairākos savienojumos.

23. Vairāku apgabalu kandidātu sarakstus var apvienot, saskaitot attiecīgos vēlēšanu apgabalos atlikušo daļu skaitļus visā valstī.
24. Iepriekšējā pantā paredzētā kārtībā daļu skaitļu atlikumu savienojumam var pieskaitīt daļu skaitļu atlikumus tikai no vienas katra apgabala kandidātu listes.
25. Ne vēlāk kā septiņas dienas pirms vēlēšanām katra iesniegtā kandidātu saraksta iesniedzēji var paziņot, ar kādiem citos vēlēšanu apgabalos iesniegto kandidātu sarakstu daļu skaitļu atlikumiem centrālā vēlēšanu komisijā ir savienojams viņu iesniegtā saraksta daļu skaitļu atlikums.
26. Iesniedzot paziņojumus par kandidātu sarakstu savienošanu, sarakstu iesniedzējiem jāpaziņo, kādā kārtībā jāņem kandidāti.
27. Iesniegtais kandidātu saraksts, kā arī paziņojums par sarakstu savienošanu nav atsaucami.
28. Apgabalu vēlēšanu komisijas numurē kandidātu sarakstus iesniegšanas kārtībā un nodrukā uz atsevišķām blankām un izsūta vēlēšanu iecirkņu komisijām. Uz blankām jādrukā: 1) kandidātu saraksta numurs, 2) saraksta iesniedzējas partijas vai vēlētāju grupas nosaukums, 3) uzstādīto kandidātu vārdi un uzvārdi.
29. Apgabalu, iecirkņu un apakšiecirkņu vēlēšanu komisiju sēdēs var piedalīties bez lemjošām balsstiesībām pa vienam pārstāvim no katras organizācijas vai vēlētāju grupas, kuŗa iesniegusi attiecīgā apgabalā savu kandidātu sarakstu. Šādiem kandidātu sarakstu priekšstāvjiem jāuzrāda vēlēšanu komisijas priekšsēdētājam pilnvara no organizācijas vai tās vietējās nodaļas, kuŗas uzdevumā tas sēdē piedalās, vai pilnvara no trim pirmiem kandidātu saraksta iesniedzējiem.

4. nodaļa. Vēlēšanu kārtība.

30. Vēlēšanu dienas nosaka centrālā vēlēšanu komisija, saskaņā ar Satversmes likumu. Tām jābūt izsludinātām »Valdības Vēstnesī« vismaz 40 dienas pirms pirmās vēlēšanu dienas.

31. Paziņojumi ar visu apgabālā uzstādītiem kandidātu sarakstiem, vēlākais 10 dienas pirms vēlēšanām, jāizliek katrā balsošanas iecirknī redzamā vietā.
31. a) Katrs kandidātu saraksts nodrukājams uz atsevišķām loksņēm, kuŗas sadalītas tik daudz nodaļījumos (talonos), cik apgabalā ievēlami deputāti. Blakus nodaļījumā iedrukātam kandidāta vārdam jāatstāj pietiekoši vietas vēlāmā kandidāta vārda ierakstīšanai. Apgabalu vēlēšanu komisijām jāpiesūta iecirkņu vēlēšanu komisijām nodrukātie kandidātu saraksti tādā daudzumā, ka iecirkņu vēlēšanu komisijas katram vēlētajam var piesūtīt pa vienam eksemplāram no katrā apgabalā uzstādītā kandidātu saraksta. Ne vēlāk kā 7 dienas pirms vēlēšanām vēlētajam jāpiesūta pa vienam eksemplāram no katra apgabala uzstādītā vēlētāju saraksta.
32. Vēlēšanu zīmju nodošanai vēlēšanu telpām jābūt atvērtām no plkst. 8 rītā līdz plkst. 8 vakarā.
33. Laiks, kādā ir atvērtas vēlēšanu telpas, un to vieta izziņojami ne vēlāk kā 10 dienas pirms vēlēšanām. Uz laukiem šo paziņojumu izdara pagasta valde, apziņojot katru māju atsevišķi, bet pilsētās to izdara pilsētas valde ar sludinājumiem redzamās vietās.
34. Vēlēšanu telpās pie ieejas vēlēšanu komisija pārliecinās, vai ieradušies pilsoņi ir vēlētāji.
35. Vēlēšanu telpās katrs vēlētais dabū no vēlēšanu komisijas pagatavotu un ar apgabala vēlēšanu komisijas zīmogu apzīmogotu kuvēru, kuŗā tam jāieliek viens kandidātu saraksts vai nu negrozīts, vai izstriptotiem kandidātu vārdiem, pie kam izstriptoto vietā vai tukšos nodaļījumos var ierakstīt citu kandidātu vārdus, kuŗi atrodas kādā citā tā pašā vēlēšanu apgabala sarakstā.
36. Vēlēšanu telpās ierīkojama slēgta istaba vai nodaļījums, kuŗā vēlētais ieliek kuvērā vienu vēlēšanu zīmi. Aizlīmētus kuvērus vēlētāji komisijas atklātā sēdē personīgi nodod vēlēšanu komisijas priekšsēdētājam vai viņa vietniekam, kuŗam vēlētāju klātbūtnē kuvērs jāiemet aizzieģelētā kastē.

37. Pēc balss nodošanas vēlēšanu komisijas priekšsēdētājs vai viņa vietnieks atzīmē uz vēlētāja pases, ka šis pases īpašnieks vēlēšanās ir piedalījies. Kaŗavīriem izdotās personas apliecības pie vēlēšanām noder pases vietā.
38. Uzraudzība par kārtību vēlēšanu laikā vēlēšanu telpās piekrit vēlēšanu komisijas priekšsēdētājam vai viņa vietniekam, kuŗam jāraugās uz to, ka vēlēšanu telpās un pie to ieejas netiktu pielaista vēlēšanu brīvības ierobežošana un kārtības traucēšana, kā arī vēlēšanu aģitācija.
39. Vēlētāji var balsot tikai personīgi.
40. Vēlēšanās neviens nerīkst nodot vairāk kā vienu balsi.
41. Abās vēlēšanu dienās pēc plkst. 8 balsis var nodot tikai tie vēlētāji, kuŗi līdz tam laikam ieradušies. Pēc tam vēlēšanu telpas slēdz, kastes ar nodotām balsīm aizzieģelē ar komisijas priekšsēdētāja zieģeli, arī komisijas locekļiem un vēlētājiem ir tiesība pielikt savus zieģelus. Kastes atstājamas vēlēšanu telpās komisijas vai policijas uzraudzībā līdz komisja ieradušos vēlētāju klātbūtnē pārliecinas, ka vēlēšanu kastes atrodas kārtībā.
42. Sākot ar vēlēšanu telpu atvēršanu pirmā balsošanas dienā vēlēšanu komisija ved protokolu, kuŗā atzīmē vēlēšanu gaitu. Vēlētājiem tiesība pieprasīt, lai viņu sūdzības un protestus ieraksta protokolā.
43. Vēlēšanu dienās tirgošanās ar reibinošiem dzērieniem aizliegta.
44. Visas sūdzības vēlēšanu lietās ir atsvabinātas no zīmognodokļiem.

5. nodaļa. Balso skaitīšana un vēlēšanu iznākumu aprēķināšana.

45. Balso skaitīšana notiek vēlēšanu otras dienas vakarā vai arī nākošā dienā iepriekš noteiktā stundā. Skaitīšanu izdara iecirkņu vai apakšiecirkņu komisijas atklātā sēdē. Skaitīšanas iznākumi ievedami protokolā, kuŗu izgatavo divos eksemplāros un paraksta komisijas vai apakškomisijas priekšsēdētājs, pārējie komisijas locekļi, protokolists, arī klātesošie vēlētāji, kuŗi to vēlas.

46. Protokolā atzīmejams vēlēšanu iecirkņa vai apakšiecirkņa nodoto balsu kopskaits, nodoto balsu skaits par katru kandidātu sarakstu atsevišķi un nederīgo balsu skaits. Nederīgās zīmes numurējamās un protokolā ierakstāmi atraidīšanas iemesli.
47. Par nederīgām uzskatāmas vēlēšanu parakstītās zīmes vai arī zīmes ar citām pazišanas iezīmēm, vai ieliktas kuverā kopā ar kādu pazišanas zīmi un vēlēšanas zīmes, ja to kādā kuverā vairāk par vienu un ja to saturs nav tas pats. Ja kuverā ielikto zīmju saturs ir vienāds, tad par derīgu atzīstama ir tikai viena zīme.
48. Ja rastos domu starpība par zīmju vai talonu derīgumu, tad vēlēšanu komisija pie balsu skaitīšanas izšķir ar balsu vairākumu. Balsīm līdzīgi daloties, izšķir priekšsēdētāja balss.
48. a) Balsu skaitīšanu izdara sekoši: a) urnas atver un pārlicinas, vai kuvēru skaits sakrīt ar vēlēšanās piedalījušos vēlēšanu skaitu, b) kuverus atplēš un pārbauda nodoto sarakstu derīgumu, c) konstatē talonu skaitu, kas nodots par katru atsevišķu kandidātu, d) saskaita visus talonus, kuŗi nodoti par katru kandidātu sarakstu, e) saskaita visu derīgo talonu skaitu.
49. Balsošanas apakšiecirknis tūlīt pēc balsu skaitīšanas paziņo vēlēšanu iznākumus iecirkņa komisijai, kuŗa saskaita visā balsošanas iecirknī nodotās balsis un sastāda protokolu par visa iecirkņa balsošanas iznākumiem. Protokols, pievienojot tam klāt apakšiecirkņu protokolus vienā eksemplārā, nekavējoši nosūtāms apgabala vēlēšanu komisijai.
50. Apgabala vēlēšanu komisijām, jānosūta visi vēlēšanu iecirkņu protokoli centrālajai vēlēšanu komisijai līdz ar citiem vēlēšanu materiāliem, kuŗus tā pieprasa.
51. Lai sadalītu Saeimas deputātu vietas starp pieteiktiem kandidātu sarakstiem, tad: a) saskaitāms vienā apgabalā nodoto derīgo talonu skaits un b) tas izdalāms uz apgabalā ievēlamo deputātu skaitu, c) pēc izdala talonu skaitu, kuŗš nodots par katru kandidātu sarakstu uz b) punktā pare-

- dzētā kārtā iegūto skaitli. Šis dalīšanas iznākuma veselais skaitlis ir deputātu skaits, kuŗš ievēlēts no katra kandidātu saraksta. Dalīšanas iznākuma daļu skaitļi sarindojami pēc to lieluma, sākot ar lielāko, un iztrūkstošo deputātu skaits izdalāms uz tiem sarakstiem, kuŗiem daļu skaitļi lielākie, pa vienam deputātam uz katra saraksta.
52. Aprēķinot deputātu skaitu, kuŗš katrā apgabalā nāk uz daļu skaitļiem, savienoto sarakstu daļu skaitļi saskaitāmi un šī summa ierindojama pārējo sarakstu daļu skaitļu starpā un pēc tam deputātu skaits aprēķināms iepriekšējā panta kārtībā.
53. Ja vienā vai vairākos kandidātu sarakstos uzstādīto kandidātu skaits ir mazāks par deputātu skaitu, kuŗš nāktos šim sarakstam proporcionāli nodotam balsu daudzumam, tad visi šādos sarakstos minētie kandidāti uzskatāmi par ievēlētiem. Atlikušais deputātu skaits sadalāms starp pārējiem apgabalā iesniegtiem kandidātu sarakstiem piecdesmit pirmā pantā paredzētā kārtībā, tikai ar to izņēmumu, ka dalīšana nav izdarāma ar balsu skaitu, kuŗš nodots par visiem kandidātu sarakstiem, bet ar to balsu skaitu, kuŗš nodots par tiem sarakstiem, starp kuŗiem notiek sadalīšana.
54. Ja septiņdesmitā pantā minētais otrais dalīšanas iznākums ir veseli skaitļi ar daļām un tālab iztrūkst viens vai vairāki no noteiktā deputātu skaita — 100, tad atlikušie mandāti izdalāmi starp tiem kandidātu sarakstiem, kuŗiem pēc deputātu skaitļa aprēķināšanas 51. un 52. pantu kartībā ir atlikuši daļu skaitļi, ar kuŗiem nav ievēlēts deputāts.
55. Ja pēc deputātu skaita aprēķināšanas 52. panta kārtībā no apgabala savienības sarakstiem ir atlicies daļu skaitlis, tad šis skaitlis izdalāms proporcionāli katra savienotā kandidātu saraksta pirmajam atlikumam, izņemot to sarakstu vai sarakstus, no kuŗa 52. panta kārtībā ir ievēlēts deputāts. Ar šādā kārtā aprēķinātiem daļu skaitļu atlikumiem apgabalos savienotās listes piedalās valsts apvienībā.
55. a) Katrā sarakstā uzstādītie kandidāti sagrupējami pēc balsu skaita, kuŗu viņi dabujuši. Ievēlēti tie, kuŗi da-

- būjuši lielāko balsu skaitu, bet atlikušie ieskaitāmi kandidātos tādā kārtībā, kur viņi nāk atkarībā no balsu skaita, kuŗš par viņiem nodots. Ja par diviem vai vairākiem viena saraksta kandidātiem ir nodots vienāds balsu skaits, tad viņi sarindojami sarakstu iesniedzēju paredzētā kārtībā.
56. Deputātu skaits, kuŗš nāk uz katru valsts izdarīto kandidātu sarakstu daļu skaitļu atlikumu apvienojumu, noteicams 52. panta kārtībā.
57. Ja ievēlētais Saeimas deputāts miris, atteicas vai citu iemeslu dēļ zaudē savu mandātu, tad viņa vietā stājas nākošais kandidāts no tā pāša kandidātu saraksta, no kuŗa bijis ievēlēts iepriekšējais deputāts.
58. Ja iepriekšējā pantā paredzēto iemeslu dēļ sarakstam piešķir kandidātu, tad 53. panta kārtībā noteicams, no kuŗa kandidātu saraksta ņemams izšķirto kandidāts.

J. Čakste

Satversmes Sapulces prezidents

R. Ivanovs

Satversmes Sapulces sekretārs

PĀRGROZĪJUMI UN PAPILDINĀJUMI LIKUMĀ
PAR SAEIMAS VĒLĒŠANĀM
(V. V. 123. nr. 5. jūnijā 1958. g.)

- I 5. pantu papildināt ar vārdiem: »Valsts Prezidents un Senāts savus pārstāvjus ieceļ uz 3 gadiem«.
- II Likumu papildināt ar sekošu jaunu 12¹. pantu:
12¹. Katrā apriņķī balsu saskaitīšanai nodibināma apriņķa vēlēšanu komisija, kuŗa sastādās šādā kārtā: apriņķa valde un apriņķa pilsētas valde, izņemot Rīgas, Jaunlatgales un Ilūkstes apriņķī, ievēlē pa vienam komisijas loceklim: vietējā apgabaltiesa ieceļ vienu locekli un centrālā vēlēšanu komisija ieceļ 2 locekļus. Rīgas, Jaunlatgales un Ilūkstes apriņķī centrālā vēlēšanu komisija ieceļ 3 locekļus.
- III 15. pantu papildināt ar:
»Valsts sedz apgabalu un apriņķu komisiju izdevumus centrālās vēlēšanu komisijas noteiktās robežās«.
15. panta piezīmi strīpot.
- IV 17. pantu nobeigt sekoši:
»Ja otrās dalīšanas iznākums ir vesels skaitlis un daļu skaitlis, kas lielāks par 0,5, tad šādam apgabalam ievēlamo deputātu skaits palielināms par vienu. Ja otrās dalīšanas iznākumā vairākos apgabalos atliek daļu skaitlis, kas lielāks par 0,5, tad deputātu skaits palielināms par vienu tikdaudz apgabalos, cik veselu vienību sastāda daļu skaitļu summa, pie kam deputātu skaits palielināms vispirms tanī apgabalā, kuŗā daļu skaitlis vislielākais, pēc tam tanī apgabalā, kuŗā otrlielais daļu skaitlis u.t.t.«.
- V Likumu papildināt ar sekošu jaunu 17¹. pantu:
17¹. Apgabalu vēlēšanu komisijas pieņem tikai tādus kandidātu sarakstus, kuŗu iesniedzēji var uzrādīt Latvijas bankas vai kādas šīs bankas nodaļas kvīti vai tās norakstu, ka bankai iemaksāts tūkstots latu drošības

naudas centrālās vēlēšanu komisijas depozītā. Latvijas banka drošības naudas iemaksātājiem izsniedz kvīti ar ne vairāk kā četriem norakstiem, kuŗā teikts, kas naudu iemaksājis, kāds nosaukums būs kandidātu sarakstam, par kuŗu drošības nauda iemaksāta, un kad nauda iemaksāta. Iemaksātā drošības nauda atdodama iemaksātājam, ja no kandidātu saraksta ievēlēts vismaz vienā apgabalā viens deputāts. Drošības nauda, kuŗa iemaksāta par sarakstiem, no kuŗiem neviens deputāts nav ievēlēts, ieskaitāma centrālās vēlēšanu komisijas ienākumos.

VI 22. pantu atcelt.

VII Strīpot 28. panta pirmo teikumu un tā vietā likt:

»Centrālā vēlēšanu komisija pēc lozes numurē kandidātu sarakstus tādā kārtībā, ka vispirms nosaka numurus tiem sarakstiem, kuŗi iesniegti visos vēlēšanu apgabalos, pēc tam tiem, kuŗi iesniegti četros apgabalos u.t.t. Pie tam pēc iespējas jāpanāk, ka vairākos apgabalos zem viena nosaukuma iesniegtiem kandidātu sarakstiem visos apgabalos ir vienāds numurs, ņemot vērā, ka nedrīkst palikt tukšas pēc kārtas numuru vietas. Centrālā vēlēšanu komisija sarakstus nodrukā uz atsevišķām blanķām un izsūta tos vēlēšanu iecirkņu komisijām«.

28. pantam pievienot sekošas četras piezīmes:

1. piezīme. Lozēšana nenotiek par tādu kandidātu sarakstu, kuŗš iepriekšējās Saeimas vēlēšanās bija iesniegts piecos vēlēšanu apgabalos un kuŗa iesniedzēji paziņo, ka tie vēlas piepaturēt numuru, kuŗš tam bijis iepriekšējās vēlēšanās vismaz trijos vēlēšanu apgabalos, jāpiešķir numurs, kuŗš tam bija iepriekšējās vēlēšanās vismaz trijos apgabalos.

2. piezīme. Tāpat iepriekšējās Saeimas vēlēšanās vienā vai vairākos apgabalos iesniegtu kandidātu sarakstu iesniedzēji, ja tas nerunā pretim pirmās piezīmes nosacījumiem, var pieprasīt, lai viņu kandidātu sarakstiem piešķir numurus, kuŗi tiem bijuši iepriekšējās Saeimas vēlēšanās.

3. piezīme. Latgales vēlēšanās apgabalā iesniegto kandidātu sarakstiem uz iesniedzēju vēlēšanos piešķirami numuri, kuŗi tiem vai apvienību sastāvdaļām ir bijuši iepriekšējās Saeimas vēlēšanās, ja tas nerunā pretim 1. piezīmei.

4. piezīme. Vairākas kandidātu sarakstu iesniedzēju grupas var vienoties par viena numura piešķiršanu, kāds tām ir bijis iepriekšējās vēlēšanās, dažādos vēlēšanu apgabalos, kādā gadījumā lozēšana atkrīt.

VIII 29. pantu izteikt šādi:

29. Apgabalu, apriņķu, iecirkņu un apakšiecirkņu vēlēšanu komisiju sēdēs var piedalīties bez lemjošām balsis tiesībām pa vienam priekšstāvim no katras organizācijas vai vēlētāju grupas, kuŗa iesniegusi attiecīgā apgabalā savu kandidātu sarakstu. Šādiem kandidātu sarakstu priekšstāvjiem jāuzrāda vēlēšanu komisijas priekšsēdētājam pilnvara no organizācijas vai tās vietējās nodaļas kuŗas uzdevumā tas sēdēs piedalās, vai pilnvara no trim pirmiem kandidātu saraksta iesniedzējiem.

IX 32. pantu izteikt šādi:

32. Vēlēšanu zīmju nodošanai vēlēšanu telpām jābūt atvērtām no plkst. 9 rītā līdz 8 vakarā.

X 37. pantu izteikt šādi:

37. Pēc balss nodošanas vēlēšanu komisijas priekšsēdētājs vai viņa vietnieks atzīmē uz vēlētāju pases, ka šīs pases Īpašnieks vēlēšanās piedalījies. Karavīri vēlēšanu laikā atbrīvojami no dienesta pienākumiem uz laiku, kuŗš nepieciešams balsošanai, un viņiem pa šo laiku izsniedzamas viņu pases».

XI 41. pantu izteikt šādi:

41. Abās vēlēšanu dienās pēc plkst. 8 balsis var nodot tikai tie vēlētāji, kuŗi līdz tam laikam ieradušies vēlēšanu telpās. Pēc tam vēlēšanu telpas slēdz un vēlēšanu pirmā dienā kastes ar nodotām balsīm aizzīmogo ar komisijas priekšsēdētāja zīmogu; arī komisijas locekļiem un vēlētājiem ir tiesība pielikt savus zīmogus. Kastes

atstājamas vēlēšanu telpās komisijas vai policijas uzraudzībā, līdz vēlēšanu komisija, ieradušos vēlētāju klātbūtnē, pārliecinās, ka vēlēšanu kastes atrodas kārtībā.

XII 45. pantu izteikt šādi:

45. Sarakstu skaitīšana notiek vēlēšanu otrās dienas vakarā. Skaitīšanu izdara iecirkņu vai apakšiecirkņu komisijas atklātā sēdē. Iecirkņu un apakšiecirkņu komisijas saskaita vienīgi nodotos sarakstus pēc numuriem, šķirot derīgos sarakstus no nederīgiem un grozītos no negrozītiem, un par to sastāda protokolu divos eksemplāros. Apakšiecirkņos saskaitītie saraksti līdz ar vienu protokola eksemplāru iesaiņojami, sašņorējami un aizzīmogojami, ievietojami urnās, kuņas sašņorējamās un aizzīmogojamās un šādā veidā nekavējoties nosūtāmas iecirkņa komisijai.

XIII 46. pantu izteikt šādi:

46. Iecirkņa komisijas protokolā atzīmējams vēlētāju skaits, kuŗš vēlēšanās piedalījies, no apgabala komisijas saņemtais aplokšņu skaits, pāri palikušais aplokšņu skaits, kuŗš izrādījies urnās pēc to atvēršanas, nodoto kandidātu sarakstu skaits, par katru kandidātu sarakstu atsevišķi nodotais grozīto un negrozīto sarakstu skaits un nederīgo sarakstu skaits. Nederīgās zīmes numurējamās un protokolā ierakstāmi atraidīšanas iemesli.

XIV 48¹. pantu izteikt šādi:

48¹. Pēc balsu saskaitīšanas un protokola sastādīšanas visas derīgās un nederīgās nodotās vēlēšanu zīmes, neizlietotās aploksnes un viens protokola eksemplārs iesaiņojami, sašņorējami un aizzīmogojami, pie kam arī klātesošiem vēlētājiem tiesība pielikt savus zīmogus, par ko minams klātpieliktā protokolā. Pēc tam iecirkņa vēlēšanu komisija nekavējoties nosūta visus vēlēšanu materiālus apriņķa vēlēšanu komisijai. Līdz ar vēlēšanu materiālu nosūtāms pavadraksts, kuŗā teikts, kad un ar ko vēlēšanu materiāli nosūtīti.

XV 49. pantu atcelt.

XVI Likumu papildināt ar sekošiem jauniem 48² un 48³ pantu:
48². Apriņķu komisijas saņem un pārbauda iecirkņu komisiju vēlēšanu materiālus un pa katru vēlēšanu iecirkni konstatē talonu skaitu, kas nodots par katru kandidātu, saskaita visus talonus, kuŗi nodoti par katru kandidātu sarakstu un beidzot saskaita visu derīgo talonu skaitu. Pēc tam apriņķu komisijas visus vēlēšanu materiālus nekavējoties nogādā apgabalu komisijām.

48³. Apgabalu vēlēšanu komisijas saskaita visu iecirkņu vēlēšanu iznākumus un aprēķina apgabalos ievēlēto deputātu skaitu.

XVII 52. pantu atcelt.

Valsts Prezidents G. Zemgals.

13. Pašvaldības iestādēm jāizpilda uzdevumi, kuŗus tām Centrālā vēlēšanu komisija uzliek sakarā ar tautas nobalsošanām.
14. Visi izdevumi, kuŗi vietējām pašvaldības iestādēm ceļas sakarā ar tautas nobalsošanu, jāsedz šīm iestādēm. Centrālā vēlēšanu komisija sedz izdevumus par papīri un drukas darbiem.

J. Čakste

Satversmes Sapulces prezidents

R. Ivanovs

Sekretārs

SATURA RĀDĪTĀJS

<i>Priekšvārds</i>	5
<i>Politika</i>	7
<i>Politisiskās partijas</i>	
un to darbības pozitīvie un negatīvie momenti	12
<i>Latviešu politiskās darbības pirmsākumi</i>	24
Tautas atmoda	
Jaunā strāva	
1905. g. revolūcija	
<i>Pirmās latviešu politiskās partijas</i>	33
<i>Kaŗa laiks un Latvijas valsts nodibināšana</i>	43
Latviešu Pagaidu Nacionālā Padome	
Demokratiskais Bloks	
Tautas Padome un tās politiskā platforma	
Latvijas brīvvalsts proklamēšana	
<i>Politisiskās partijas valsts nodibināšanas laikā</i>	69
<i>Politisiskās partijas Latvijas brīvvalsts laikā</i>	83
Satversmes sapulces un Saeimas vēlēšanas	
Pēdējās Saeimas vēlēšanas 1931. g.	
Pašvaldību vēlēšanas	
Latviešu pilsoniskās partijas un grupas	
Sociālistiskās partijas	
1934. g. 15. maijs	
Valsts, parlamenta un ministru prezidenti un ministri	
<i>Politisiskās partijas zem krievu un vācu okupācijas</i>	147
1940. g. Saeimas vēlēšanas	
Latvijas Centrālā Padome	
Latviešu Nacionālā Komiteja Potsdamā	
Tautas Padome Kurzemē	

<i>Polītiskās partijas trimdā</i>	152
<i>Citas politiskās institūcijas trimdā</i>	175
<i>Personu rādītājs</i>	187

Pielikumā:

<i>Latvijas republikas satversme</i>	197
<i>Likums par Saeimas vēlēšanām</i>	207
<i>Likums par tautas nobalsošanu</i>	222

OSVALDA FREIVALDA

GRĀMATAS

Lielā Sāpju Draudze

Latviešu tautas posta, ciešanu un sāpju asinsliecinieki,
Kristus ceļa gājēji — mocekļi.

Izpārdota. 336 lpp., 78 ill.

Lielā sāpju draudze ir neapšaubāmi vērtīgākais publicējums, kāds parādījies par latviešu tautas mocībām. —

K. Raudīve »Latvijā«.

Par šo savu darbu autors ir pelnījis augstāko cildinājumu.

— »Londonas Avīze«.

Tā ir grāmata, kas nepieciešama katram, bet it sevišķi ģimenēs un skolās. — Z. Mauriņa »Laikā«.

*

Kurzemes Cietoksnis

Dokumenti, liecības un atmiņas par latviešu
tautas likteņiem 1944—45. g.

I — Rīgas atstāšana. 184 lpp., 49 ill.

II — 7 mēneši Cerību zemē. 224 lpp., 36 ill.

Var tikai priecāties, ka šo lielo dienu attēlojums tagad ir
pieejams arī tiem, kas toreiz nebija Kurzēmē. —

A. Kroders »Latvju Vārdā«.

*

Latviešu Karaavīru traģēdija Zviedrijā

Latviešu karaavīru traģiskais liktenis 1945. g. pie
Dancigas, Bornholmā un Zviedrijā.

Līdzautors ltn. E. Alksnis. 264 lpp., 75 ill.

Ja Cedelhemas gūstekņu nometni sauc par traģisku,
tad tomēr šī grāmatā aprakstītā priekšā tā bija tikai
tāda skolnieciska kaktā pastāvēšana. —

J. Pētersons »Latvijā«.

Ik viena latvieša pienākums turēt šo grāmatu savā mājā
goda vietā. — J. Andrups »Londonas Avīzē«.

*

Latviešu Politiskās Partijas 60 gados

Partiju pirmsākumi un to darbība Latvijā un trimdā.
224 lpp., 52 ill.

I M A N T A

Postbox 292, Copenhagen V, Denmark

Līdz 25. jūnijam

Līdz 25. jūnijam, ciktāl no šīs sarakstā.

Kārtotais šis — mēneša

Izdevums 324 lpp., 72 ill.

Līdz 25. jūnijam, ciktāl no šīs sarakstā.

Līdz 25. jūnijam, ciktāl no šīs sarakstā.

K. Raudive, 1. sējums

Pār šo sarakstā ciktāl no šīs sarakstā.

— 1. sējums, 1. sējums

Tā ir gramata, kas nepieciešama katram, bet ir vajadzīga

ciktāl no šīs sarakstā — K. Raudive, 1. sējums

Kārtotais Ciktāl

Izdevums, līdz šim no šīs sarakstā

Līdz 25. jūnijam 1944 — 42. g.

1. — 1. sējums, 194 lpp., 42 ill.

11 — 7. sējums, 324 lpp., 72 ill.

Vai šīs grāmatas, kas šīs šīs grāmatas šīs

Izdevums, kas šīs šīs grāmatas šīs

A. Raudive, 1. sējums

Līdz 25. jūnijam, ciktāl no šīs sarakstā

Līdz 25. jūnijam, ciktāl no šīs sarakstā

Līdz 25. jūnijam, ciktāl no šīs sarakstā

Līdz 25. jūnijam, ciktāl no šīs sarakstā

Līdz 25. jūnijam, ciktāl no šīs sarakstā

Līdz 25. jūnijam, ciktāl no šīs sarakstā

Līdz 25. jūnijam, ciktāl no šīs sarakstā

Līdz 25. jūnijam, ciktāl no šīs sarakstā

Līdz 25. jūnijam, ciktāl no šīs sarakstā

Līdz 25. jūnijam, ciktāl no šīs sarakstā

Līdz 25. jūnijam, ciktāl no šīs sarakstā

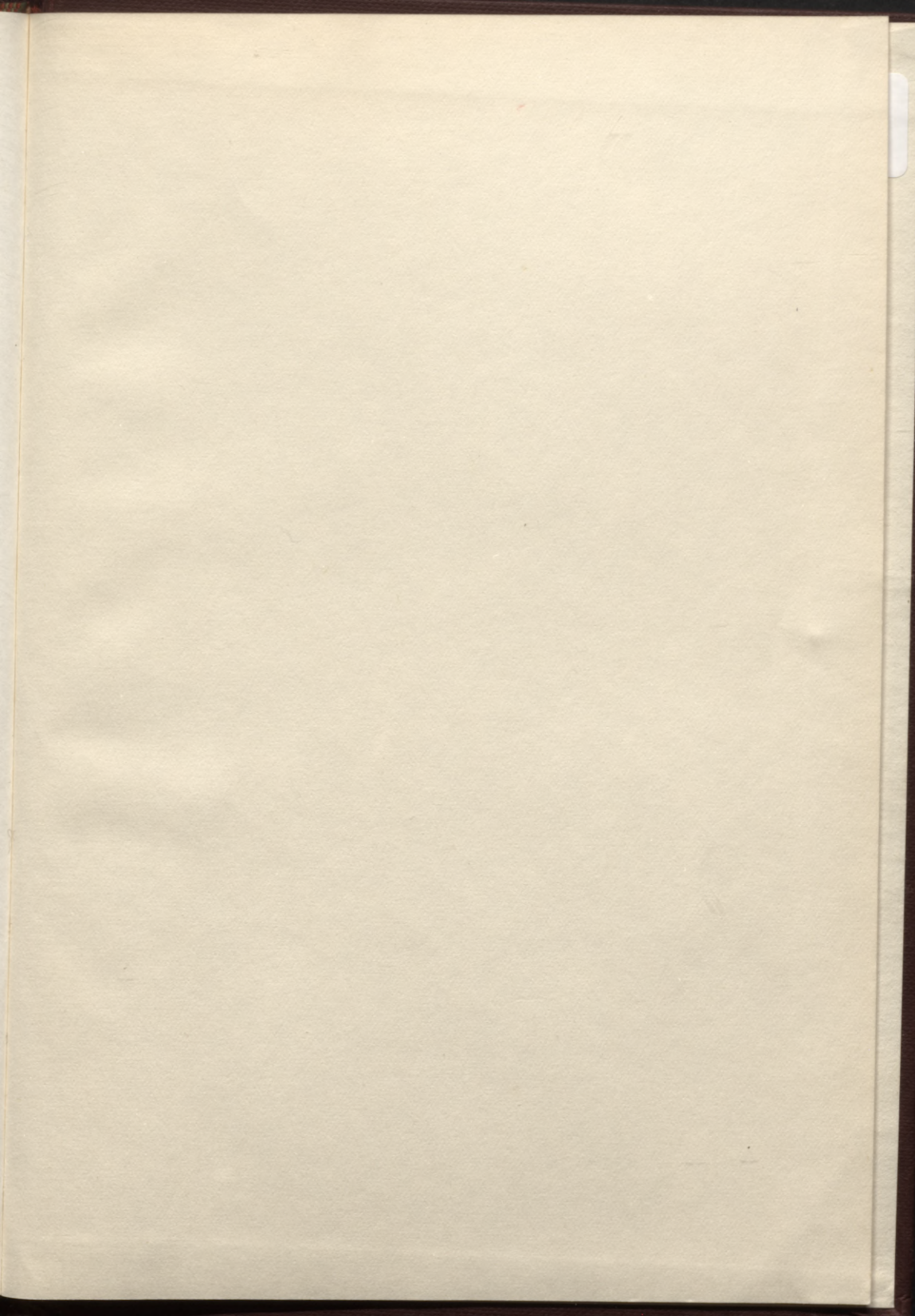
Līdz 25. jūnijam, ciktāl no šīs sarakstā

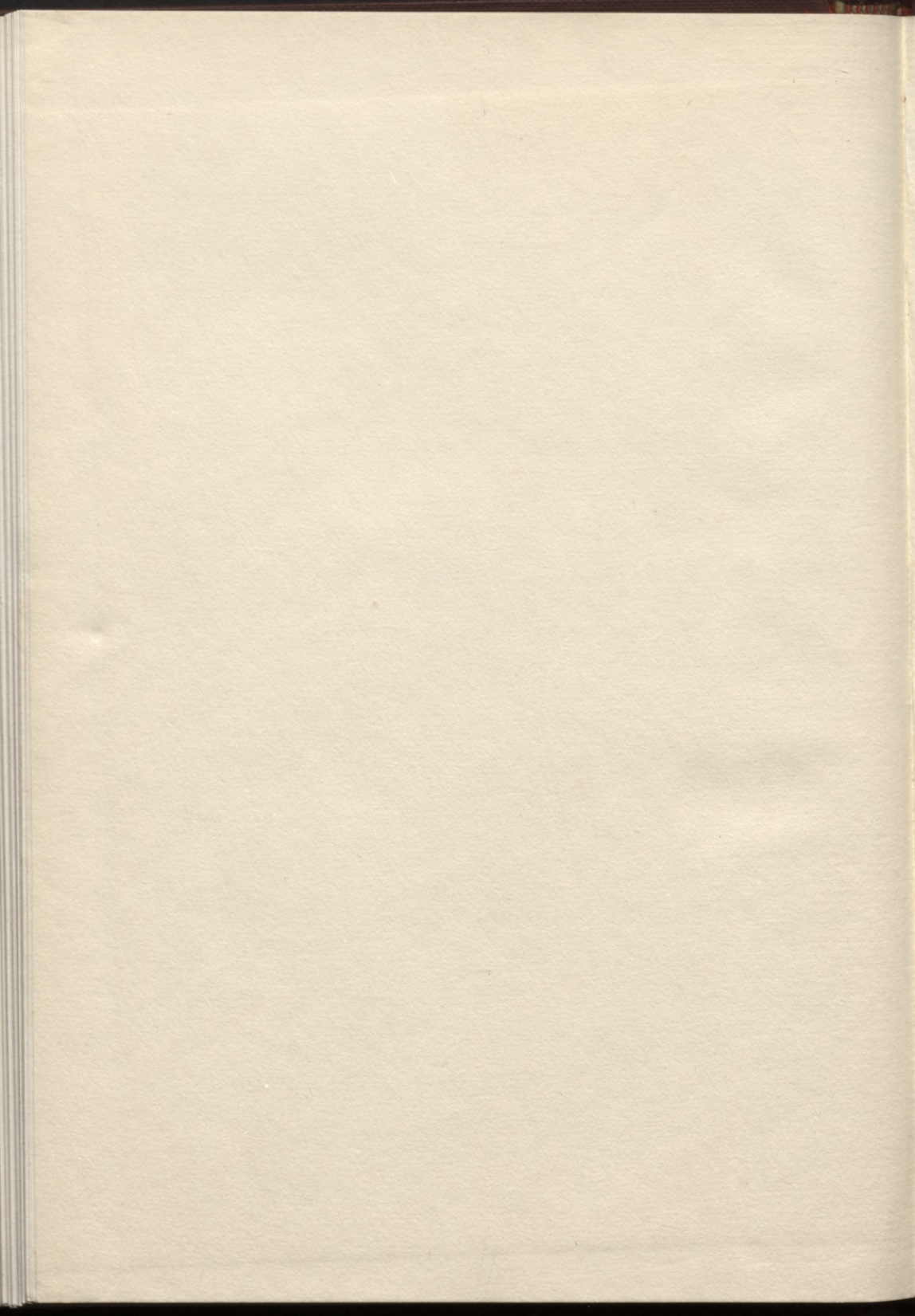
Līdz 25. jūnijam, ciktāl no šīs sarakstā

Līdz 25. jūnijam, ciktāl no šīs sarakstā

IMANTA

Līdz 25. jūnijam, ciktāl no šīs sarakstā

2.50

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTĒKA

0305032968

